

OM ÖVERSÄTTNING AV KULTURBUNDNA ELEMENT FRÅN SVENSKA TILL FINSKA
OCH FRANSKA I TVÅ MUMINBÖCKER AV TOVE JANSSON

Suvi Rahunen

Pro gradu-avhandling i svenska språket
Institutionen för språk
Jyväskylä universitet
Våren 2007

ABSTRAKT

JYVÄSKYLÄ UNIVERSITET

Humanistiska fakulteten	Svenska språket, Institutionen för språk
Författare Suvi Rahunen	
Titel Översättning av kulturbundna element från svenska till finska och franska i två muminböcker av Tove Jansson	
Ämne svenska språket	Typ av avhandling pro gradu
Årtal 2007	Sidoantal 89
<p>Referat</p> <p>Syftet med den föreliggande avhandlingen är att redogöra för översättning av kulturbundna element från svenska till finska och franska i två muminböcker av Tove Jansson. Materialet utgörs av böckerna <i>Pappan och havet</i> och <i>Farlig midsommar</i> samt deras finsk- och franskspråkiga översättningar. Jag valde fyra olika typer av kulturbundna element som analyseras närmare: egennamn, ord för mat och fester, ord för naturfenomen och översättning av ordlekar och poesi. Metoden är kvalitativ och syftet är att beskriva och jämföra översättarnas val vid översättning av olika kulturbundna element.</p> <p>Några kan tänka att Tove Jansson Muminvärld är helt fiktiv, men den går faktiskt tillbaka till hennes egen harmoniska barndom i ett finlandssvenskt hem. Muminfamiljens miljö och levnadssätt har nämligen många paralleller i den finländska verkligheten. Dessutom har Mumindalens invånare många mänskliga egenskaper. Man kan ofta betrakta muminböckerna som barnböcker, men speciellt de senare muminböckerna är riktade både till barn och vuxna, i några fall till och med närmast till vuxna. Därför har översättarna använt varierande strategier för att de ska kunna ta hänsyn till översättningarnas presumtiva mottagare.</p> <p>Många kulturbundna element i muminböckerna har blivit adapterade till målspråksmiljön. Översättarna har alltså anpassat vissa källspråkliga element efter målspråkskulturen för att skapa relevanta och ekvivalenta översättningar. Det viktigaste är att den målspråkliga översättningen hos läsaren ska få samma effekt som originalet. De flesta personnamn och andra egennamn i böckerna har blivit översatta. Några namn har anpassats efter målspråkets skriv- och uttalsvanor och en del har krävt mer fyndiga översättningar. När det gäller översättning av ord för mat och fester samt ord för naturfenomen har översättarna i flera fall varit tvungna att adaptera vissa begrepp till målspråkskulturen eftersom alla ord inte har några direkta motsvarigheter i andra språk. I fråga om översättning av ordlekar och poesi, tycks den vanligaste översättningsstrategin vara att ersätta den källspråkliga frasen med en fras som har samma funktion i målspråkskulturen. Man har även ersatt ordlekar och ramsor med någon lika fyndig ljud- eller ordkombination på målspråket.</p>	
Uppslagsord översättning, kultur, barnböcker, muminböcker, Tove Jansson	
Bibliotek/Förvaringsplats Aalto bibliotek	
Övriga uppgifter	

INNEHÅLL

1 INLEDNING	5
2 OM ÖVERSÄTTNINGSVETENSKAP	6
3 OM ÖVERSÄTTNING	8
3.1 Generellt om översättning	8
3.2 Några uppfattningar om översättning	9
3.3 Centrala begrepp inom översättningsvetenskapen	12
3.3.1 Ekvivalens och översättningsmotsvarighet	12
3.3.2 Adekvathet och skopos	16
3.3.3 Adaptation/adaption	17
4 ÖVERSÄTTNING AV BARNLITTERATUR	19
4.1 Allmänt om barnlitteratur	19
4.2 Översättning av barnböcker	21
5 ÖVERSÄTTNING OCH KULTUR	24
5.1 Begreppet kultur	24
5.2 Förhållandet mellan språk och kultur	25
5.3 Översättning av kulturbundna element	27
5.3.1 Översättning av egennamn	30
5.3.2 Översättning av ord för mat och fester	32
5.3.3 Översättning av ord för naturfenomen	32
5.3.4 Översättning av ordlekar och poesi	33
6 TOVE JANSSON OCH HENNES KARRIÄR	35
6.1 Författarinnan Tove Jansson	35
6.2 Tove Janssons Muminvärld	37
7 MATERIAL OCH METOD	39
7.1 Om materialet	39
7.2 Om metoderna och forskningsprocessen	40
8 PERSONNAMN OCH ANDRA EGENNAMN	42
8.1 Personnamn	42
8.1.1 Översatta fiktiva namn	42
8.1.2 Översatta appellativ som har blivit egennamn	52
8.1.3 Oförändrade namn	54
8.2 Andra egennamn	54

9 ORD FÖR MAT OCH FESTER.....	56
10 ORD FÖR NATURFENOMEN	66
11 ORDLEKAR OCH POESI	75
12 SAMMANFATTNING.....	80
LITTERATUR.....	85

1 INLEDNING

Man kan helt sanningsenligt hävda att det har funnits översättningar lika länge som det har funnits språk. Nuförtiden lever vi i en allt mer internationaliserad värld där behovet av översättning hela tiden växer. Den moderna tekniken, ökningen av folkmängden och den livliga internationella handeln kräver allt mer internationella kontakter mellan människor. Förbindelserna mellan folk och länder blir allt livligare. Man kan kanske påstå att alla människor på ett eller annat sätt kommer i kontakt med översättning i något skede av sitt liv. Många texter som vi läser och många tv-program som vi ser är översättningar, men få av oss tänker ens på att det är fråga om översättning. Detta leder oss till att vi inte alltid uppskattar översättare och deras arbete. Många anser fortfarande att översättaren borde vara mycket osynlig, det vill säga att han borde dölja sig bakom källtextförfattaren. Men småningom har man också börjat betrakta översättaren som en aktiv och skapande deltagare i översättningsprocessen som är mycket mer komplicerad än lekmannen ofta inser.

Översättandet är aldrig problemfritt och de flesta översättningssvårigheter är förenade med utomspråkliga fenomen, inte minst kulturskillnader. Syftet med detta pro gradu-arbete är att ta reda på hurdana översättningsstrategier som har använts vid översättning av kulturbundna element i två muminböcker av Tove Jansson. Materialet utgörs av böckerna *Farlig Midsommar* och *Pappan och havet* samt deras finsk- och franskspråkiga översättningar. Min metod är närmast kvalitativ. Mitt syfte är att jämföra källtexten och olika översättningar med varandra och beskriva och förklara skillnader som förekommer i samband med sådana kulturbundna element som egennamn, ord för mat och fester, ord för naturfenomen samt ordlekar och poesi.

I kapitlen 2–6 presenteras den teoretiska bakgrunden till min undersökning. Först beskriver jag allmänna drag i översättningsvetenskapen i kapitel 2, och sedan övergår jag till olika uppfattningar om översättning i kapitel 3. Även centrala termer och begrepp inom översättningsvetenskap (ekvivalens, adekvathet och skopos samt adaptation) presenteras. I kapitel 4 redogörs för begreppet barnlitteratur samt översättning av barnböcker. Begreppet kultur definieras och förhållandet mellan språk och kultur behandlas i kapitel 5. I samma kapitel redogörs även för översättning av olika kulturbundna element. Tove Jansson, hennes karriär och muminvärld presenteras i kapitel 6. Jag berättar närmare om mitt material och

mina metoder i kapitel 7. Analysdelen består av kapitlen 8–11. Jag presenterar undersökningsresultaten med hjälp av många exempel ur muminböckerna.

2 OM ÖVERSÄTTNINGSVETENSKAP

I praktiken är konsten att översätta lika gammal som språket. För många språk gäller att skriftlig översättning har förekommit lika länge som språket i skrift. Ett sådant språk är till exempel finskan. (Ingo 1991, 9.) Vehmas-Lehto (1999, 22) konstaterar att översättning hade en ytterst viktig betydelse under det romerska riket, och de första uppgifterna om någon slags översättningsteori är också från det romerska riket. Den kända översättningsteorin är alltså över 2000 år gammal. När kristendomen började sprida sig, behövde man bibelöversättningar, vilket gav upphov till många nya teorier om översättandet. Uppfinnandet av boktryckerikonsten under 1400-talet förändrade i sin tur betydligt översättningens roll när antalet översättningsprojekt ökade. Samtidigt började man utveckla översättningsteorin på allvar. (Bassnett 1995, 63–65.)

Som till exempel Sorvali (1983, 14), Ingo (1991, 20) och Bassnett (1995, 57) betonar har attityden till översättning och översättningar förändrats med tiden. Uppfattningar om översättning och översättningsprocess har varierat mycket och varierar fortfarande (Vehmas-Lehto 1999, 12). Samtidigt har översättarens roll och uppgifter förändrats radikalt (Bassnett 1995, 94). Kulturutvecklingen och vetenskapernas utveckling, speciellt litteraturvetenskapens utveckling har alltid inverkat på hur man har definierat begreppet översättning och forskning i översättning (Bassnett 1995, 76; Oittinen 2000, 267). Eller omvänt kan man också säga att forskning i översättningar är en viktig del av litteraturens och kulturens historia. Översättningar har påverkat även idéhistoriens utveckling. (Bassnett 1995, 11.) Översättningslitteraturen har haft en viktig betydelse även för tillkomsten av den finländska kulturen (Aaltonen 2002, 388). Den praktiska översättningsverksamheten i Finland kan anses börja från och med Mikael Agricola på 1500-talet (Sorvali 1991, 80). När vi undersöker översättandets historia, får vi information också om politiska och kulturella förbindelser mellan olika länder och folk, olika språks utveckling samt tillkomsten och spridningen av skrivsystemet och den skriftliga kulturen (Paloposki 2002, 349–350).

Översättandets konst har urgamla vanor och frågor angående översättandets teori och praktik ha dryftats åtminstone sedan antiken (Sorvali 1983, 28; Ingo 1991, 9). Under 1800- och 1900-talet började översättningsvetenskap och översättningspraxis bli mera självständiga, men det är först under de senaste årtiondena som översättandet har blivit föremål för vetenskapliga studier. Från och med 1950-talet börjar man tala om översättning som vetenskapligt forskningsobjekt. (Sorvali 1983, 28.) Detta beror på att världen snabbt höll på att internationaliseras under 1950-talet. Kommunikationerna hade blivit bättre och handeln livligare och många internationella organisationer, till exempel FN, grundades. Man behövde alltså allt fler översättningar, vilket ledde till att man behövde allt mer en teori om översättning. Den viktigaste förutsättningen för tillkomsten av översättningsteorin var utvecklingen av den allmänna språkvetenskapen eftersom översättningsvetenskapen hör intimt ihop med språkvetenskapen. (Vehmas-Lehto 1999, 32; Sorvali 1991, 18.) I Norden var det först i slutet av 1970-talet och i början av 1980-talet som enhetligare framställningar om översättandets teori började publiceras (Sorvali 1991, 15).

Ingo (1991, 11) konstaterar att översättningsvetenskapen bygger på element från flera vetenskapsområden, främst filologi, lingvistik och informationsteori, men också litteraturvetenskap och filosofi. Dessutom hjälper kontrastiv språkforskning till att skapa en allt säkrare grund även för principiella lösningar av översättningsproblem. I början talade man om översättningsteori, men numera talar man hellre om översättningsvetenskap på grund av forskningsområdets mångfacetterade natur och vidsträckt omfattning. Termen översättningsteori har kommit att syfta bara på det delområde inom vilket man behandlar och utvecklar översättningsvetenskapliga teorier. Översättningsvetenskapen själv hör som deldisciplin till den kontrastiva deskriptiva språkforskningen (Ingo 1991, 11–12.) Forskningen inom översättningsvetenskapens område är mycket omskiftande: det finns många olika teorier, inriktningar och synvinklar (Ingo 1991, 14; Vehmas-Lehto 1999, 23). Till exempel Sorvali (1983, 30) talar om filologisk, lingvistisk och sociolingvistisk inriktning, som överlappar varandra i praktiken. De filologiska översättningsteorierna riktar intresset speciellt på vissa texttyper, i synnerhet sådana med litterär kvalitet. Inom den lingvistiska inriktningen riktas intresset på de strukturella skillnaderna mellan de aktuella språken och motsvarigheter till språkets form och innehåll är av central betydelse. De sociolingvistiska teorierna ser översättning som en del av den aktuella kommunikationsprocessen. (Sorvali 1983, 30, 36, 50.) Vehmas-Lehto (1999, 35) i sin tur indelar översättningsteorierna i två huvudtyper: lingvistiska och kommunikativa översättningsteorier. De sociolingvistiska

teorierna kan anses stå ganska nära kommunikativa översättningsteorier. Enligt Sorvali (1991, 18) finns det åtminstone två dikotomier som är gemensamma för språk- och översättningsvetenskapen. Båda kan indelas i en teoretisk och en tillämpad del, och inom båda finns både synkronisk och diakronisk forskning.

3 OM ÖVERSÄTTNING

3.1 Generellt om översättning

Som det redan har gått fram, har uppfattningarna angående översättning varierat med tiden. Såsom alla texter återspeglar också översättningar den tid och ort och de omständigheter i vilka de har kommit till. Översättning är en typiskt mänsklig verksamhet som återspeglar sin tillblivelse. (Oittinen 1997, 13, 130.) Översättning sker nämligen alltid i en viss situation och alltid för någon ny situation (Oittinen 1995, 44). De översättningar som gjorts av olika personer och under olika tider bär olika prägel. Uttrycksmöjligheterna i det aktuella språket, översättarnas stilvilja och individuella kvalifikationer samt stilidealet under respektive tidsperiod spelar in vid översättandet. Mycket beror på målsättningen som har varierat under olika tider. Det är ett faktum att översättandet aldrig är problemfritt (Sorvali 1983, 14, 19.) Också de förväntningar som riktats mot översättningar har varierat mycket i alla tider och kulturer (Puurtinen 2002, 82). Det har funnits två stora tvistefrågor under hela översättningens historia. Frågan om översättningen alls är möjlig har diskuterats länge. Och när man nu ändå översätter, har man ställt frågan hurdan en bra översättning är. Man har tvistat mycket om man borde översätta fritt eller ord för ord. (Vehmas-Lehto 1999, 23.) Även Koskinen (2002, 374) skriver att översättningens historia kan ses som en ständig tvist om hur trogen översättaren måste vara eller hur fritt han kan översätta. Hon tar också upp den tredje tvistefrågan, nämligen frågan om översättarens synlighet, det vill säga om översättning borde se ut som en översättning eller inte. Borde läsaren veta att det han läser är en översättning? Borde den låta som en översättning? (Koskinen 2002, 381–382.)

Man har alltså länge diskuterat översättandets möjlighet och omöjlighet samt fria och ordagranna översättningar (Sorvali 1983, 28, 67). Med en viss generalisering kan det sägas att man har gått från att sträva efter en fullständig samstämmighet (trohet, lojalitet, ekvivalens) till att erkänna skillnaderna mellan källtexter och översättningar. Skillnaderna till och med

betonas nuförtiden. (Koskinen 2002, 376.) När det är frågan om översättningens möjlighet och omöjlighet, beror svaret enligt Ingo (1991, 15–16) på vad vi avser med översättning, det vill säga hur vi definierar översättning och vilka krav vi ställer på översättningar. För det andra beror det på vilken slags text det är fråga om och översättningens syfte. Översättaren bör fästa uppmärksamhet vid olika saker i olika texter. Ibland är det till exempel viktigast att budskapet är klart, ibland skall språket vara njutbart och ibland bör kulturella skillnader utjämnas. Om man kategoriskt hävdar kravet på att bevara både form och betydelse vid översättning, blir översättning en omöjlighet. En översättning kan aldrig vara en både formell och semantisk spegelbild av originaltexten på grund av språkens allmänlingvistiska och språkspecifika principer samt språkens olika kulturella bakgrund. (Ingo 1991, 15–19, 30.)

3.2 Några uppfattningar om översättning

Man har förliknat översättning och översättare vid många olika begrepp och med många olika metaforer. Lekmannen anser ofta att översättning är en ganska enkel verksamhet. Men översättning är i själva verket en väldigt komplex process. Översättaren måste ta hänsyn till flera olika faktorer och ständigt göra val mellan olika översättningsalternativ. Översättaren är därför expert inom den tvåspråkiga kommunikationen. Han är en professionell problemlösare som kan välja mellan olika översättningsmöjligheter den lösning som är lämplig för respektive situation och funktion. (Vehmas-Lehto 1999, 16, 20.) Översättaren är en beslutsfattare som väljer översättningsstrategin, löser ordval och fattar beslut om utelämnningar och tillägg (Koskinen 1994, 83).

Nida (1975b, 98) anser att översättning kan beskrivas inom ramen för tre funktionella plan: som vetenskap, kunskap och konst. Newmark (1991, 34, 39) konstaterar att översättning är svår att definiera just därför att den samtidigt är vetenskap, kunskap och verksamhet som kräver urval och beslut mellan många olika faktorer. Ingo (1991, 274) betonar att översättning inte bara är en konst utan framför allt kunskap och yrkesskicklighet. Eller omvänt, just kunskapen och skickligheten gör översättandet till en konst. Även Sorvali (1991, 19) bland andra anser att man skulle kunna tala om översättningskonst i stället för översättningsvetenskap. Översättning kan alltså ses som en konstnärlig process. Översättningskonst kan uppfattas på två skilda sätt. Å ena sidan kan man tala om översättningskonst när man har originalverk och översättningar med estetiska värden som till

exempel poesi. Å andra sidan kan man finna konst och konstnärlighet i varje översättning. (Sorvali 1991, 143–144.)

Ingo (1991, 92) jämför översättningsprocessen med brobyggande. I den ena ändan finns källspråket och den noggranna analysen av detta som utgångspunkt och i den andra ändan finns målspråket och översättningen, som framföds ur översättarens kreativa språkbehärskning. Innan målspråkets strand kan nås, måste textens betydelse efter analyskedet överföras från källspråket till målspråket. På detta sätt särskiljer han tre olika skeden i översättningsprocessen: analys, överföring och bearbetning. I praktiken sammansmälter dessa skeden till en integrerad process hos erfarna översättare. Analys, överföring och bearbetning följer kronologiskt på varandra, men de gör det på ett mycket smidigt sätt. De växlar sinsemellan inom ramen för textavsnittet som skall översättas. Grunden för översättning är en noggrann analys av originaltexten eftersom bara en mångsidig och grundlig kännedom om den text som ska översättas är en tillräcklig förutsättning för en lyckad översättning. I överföringskedet överförs det noggrant analyserade textmaterialet till målspråket. Av översättningsprocessens olika skeden är överföringen otvivelaktigt svårast att undersöka eftersom den sker i översättarens hjärna. I bearbetningskedet får översättningen äntligen sin slutgiltiga konkreta form. (Ingo 1991, 92–93, 165, 216.)

Outin (1997, 43–44) ser översättning som en bro mellan kulturerna. Allt som finns i den text som ska översättas, återspeglar en given kultur som ska flyttas över till ett annat språk och samtidigt till en annan kultur. Själva översättandet är alltså en kulturöverföring. Att översätta är att skriva, eller snarare att skriva om. Att översätta är därmed att skapa. (Outin 1997, 45.) Att översätta är alltså att överskrida språk- och kulturgränser (Leppihalme 2000, 89). Översättningen har gjort det möjligt att man kan övervinna svårigheter som uppstått till följd av existerande gränser mellan språk, tid, rum och utbildning (Sorvali 1983, 17).

Oittinen (2000, 265) anser att när man översätter, gör man alltid en omskrivning. Översättandet innebär alltid att skriva om eftersom det är bundet till tid, rum och situation. Människan omskriver och omtolkar allt hon har upplevt, vilket å ena sidan är medvetet och å andra sidan omedvetet. (Oittinen 2000, 265–266.) Hon betonar också att man vid översättningen måste se processen som en helhet och i sin rätta kontext: översättning sker alltid i en viss tid och i ett visst rum och den är alltid riktad till en viss läsekrets, vilket påverkar både översättarens val av översättningsstrategier och det slutliga

översättningsresultatet (Oittinen 2002, 165). Översättaren är bunden åtminstone till två olika kultur- och textmiljöer, alltså den källspråkliga och målspråkliga miljön, som påverkar hans tolkningar. Ofta består den helhet som ska översättas förutom av den verbala texten också av bilder. Alla texter som översättaren har läst och hela hans kulturbakgrund är med vid översättningen. Som en historiker tolkar översättaren sina bakgrundsfakta och omskriver utgående från dem. (Oittinen 2000, 271–273.)

Lundquist (1994, 18) beskriver översättning som en förmedling, en överföring av en text, originaltexten som är producerad på källspråket i en primär kommunikativ situation av en avsändare, för en målgrupp av mottagare. Bland mottagarna är också översättaren som genom att översätta den källspråkliga texten till en ny text, själv blir den som avsänder den översatta texten till en ny målgrupp i en ny kommunikativ situation. Översättaren är först alltså mottagare av originaltexten och därefter avsändare av den översatta texten och därför är han ansvarig för den. Även Oittinen (1995, 53) betonar att översättaren är läsare innan han översätter ett enda ord. Läsning och översättning går par om par. Att läsa tyst för sig själv har ofta beskrivits som översättning. (Oittinen 1995, 54.)

Reiss och Vermeer (1986, 25–26) skiljer mellan två olika definitionssätt vid översättning. Enligt det ena är översättning en kommunikativ akt i två faser. Översättaren tar emot den källspråkliga texten och om formulerar den till en målspråklig text för att nå den målspråkliga mottagaren. Enligt den andra definitionen ses översättning som en information om källtexten. Reiss och Vermeer (1986, 37, 39) betonar att när det gäller översättning är det fråga om en helhetsbetonad process, där man inte bara överför språkliga tecken från ett språk till ett annat. Att översätta är att kommunicera. Översättning är alltid också en icke-verbal kulturtransfer. Information kan nämligen vara verbal eller icke-verbal. (Reiss & Vermeer 1986, 39.)

En av de mest betydande teorierna inom den moderna översättningsvetenskapen är den så kallade manipulationsteorin. Som galjonsfigurer för teorin kan man nämna André Lefevere, Susan Bassnett och Gideon Toury. Manipulationsteorin granskar översättningar ur målspråkskulturens synvinkel. Manipulationsteorin utgår från att översättning är en självständig helhet i förhållande till källtexten. Också inom manipulationsteorin anser man att man alltid skriver om när man översätter. (Aaltonen 2002, 388, 392–394.) Att översätta är att omskriva och att omskriva är att manipulera. Översättning sker alltid i ett samhälle där man utövar både politisk och ekonomisk makt. Översättaren översätter inte i ett vakuum.

Relationerna mellan olika kulturer påverkar vad man översätter och hur man översätter. (Lefevere 1992a, 14; Lefevere 1992b 9, 15–16.) En översättning återspeglar den värld och tid där den kommit till. Översättaren manipulerar alltid eftersom han måste ta hänsyn till läsarna av den målspråkliga texten. (Oittinen 2000, 268.) Manipulation kan riktas mot både textens språk och innehåll. När man till exempel översätter barnlitteratur, är det vanligen helt tillåtet eller till och med väntat att översättaren manipulerar källtexten. (Puurtinen 2000, 107.)

Toury (citerad i Aaltonen 2002, 399–400) framhäver att grunden för översättning ligger i växelverkan mellan människor. En översättning styrs av olika normer som är förenade med alla faser av översättningsprocessen och de här normerna påverkar översättningsresultatet på många olika sätt. Normerna förändras med tiden och deras bundenhet varierar. (Aaltonen 2002, 399–401.) Som det redan har gått fram, sker översättning alltid i ett samhälle där man utövar makt. Översättaren kunde alltså ses som en maktutövare. Språket är ett redskap för maktutövning och som språkbrukare innehar också översättaren makt. (Koskinen 1994, 87–89.) Med makten kommer alltid ansvar. När översättaren utövar makt, är han ansvarig både som läsare och som skrivare. (Oittinen 1995, 44.) Översättning är alltså en form av den litterära manipulationen (Bassnett 1995, 16).

Slutligen är det viktigt att påpeka att man inte bara översätter mellan olika språk, utan också inom ett språk (Paloposki 2002, 351). Jakobson (citerad i Bassnett 1995, 32) indelar översättning i tre grupper: intralingval, interlingval och intersemiotisk översättning. Intralingval översättning sker inom ett språkssystem och interlingval mellan två olika språkssystem. Interlingval översättning avser alltså översättning i dess egentliga bemärkelse. Intersemiotisk översättning innebär att man tolkar språkliga tecken med icke-språkliga teckensystem.

3.3 Centrala begrepp inom översättningsvetenskapen

3.3.1 Ekvivalens och översättningsmotsvarighet

Begreppet ekvivalens hör till de svårdefinierbara begreppen inom kontrastiv språkvetenskap och översättningsvetenskap (Sorvali 1983, 61). Översättandets huvudsyfte är att finna riktiga och ändamålsenliga översättningsmotsvarigheter till originaltexten. Därför har tankar kring

motsvarighetsförhållanden från första början hört till de centrala frågorna i översättningsvetenskaperna. Begreppet ekvivalens har i den översättningsvetenskapliga litteraturen visat sig vara ett synnerligen tånjbart begrepp. Termen ekvivalens har också använts i en mängd olika betydelser. (Ingo 1991, 81.) Det är en mycket vag term som har inte har definierats tillfredsställande (Oittinen 1995, 35). Man har också använt många olika termer för begreppet ekvivalens. Man har talat till exempel om motsvarighet, likhet, trohet, lojalitet och exakthet. (Chesterman 2000, 66.) Termen ekvivalens missbrukas ibland, men det är ett faktum att det är ett centralt problem inom översättningsvetenskapen (Bassnett 1995, 43). Koskinen (2002, 375) påpekar att man med termen ekvivalens kan förutsätta överensstämmelse till exempel i fråga om språkliga element, textens form eller textens kommunikativa funktion. På svenska har man använt både termen ekvivalens och översättningsmotsvarighet. Termen översättningsmotsvarighet syftar på ett ord eller ett uttryck som fungerar som motsvarighet, inte på själva motsvarighetsförhållandet som termen ekvivalens. Begreppet översättningsmotsvarighet är inte heller problemfritt eftersom översättarens lösningar bör granskas åtminstone ur lika många synvinklar som själva motsvarighetsförhållandet. (Ingo 1991, 82.)

Ingo (1991, 82) anser att översättningsmotsvarighet är ett ord eller ett uttryck på målspråket som har använts i en viss text eller som man skulle kunna använda eller tänker använda som motsvarighet till ett ord eller ett uttryck på källspråket. Han betonar att termen översättningsmotsvarighet inte bara är en benämning på en god eller acceptabel motsvarighet. Det finns både goda, medelmåttiga, dåliga och direkt felaktiga översättningsmotsvarigheter. För det första kan man granska översättningsmotsvarigheter antingen på langue- eller på parolenivå. När man jämför översättningsmotsvarigheter på languenivå, bör man komma ihåg att lika svårt som det är att hitta två fullständigt synonyma ord i ett språk, lika svårt är det att hitta två semantiskt identiska ord i två olika språk. För det andra kan man i textsammanhang alltså på parolenivå, granska översättningsmotsvarigheter ur olika synvinklar. Ingo (1991, 87) skiljer mellan fyra olika aspekter: språkmaterialets formaspekt, språkvarietetsaspekt, betydelseaspekt och dess pragmatiska aspekt. Speciellt betydelseaspekten är mycket viktig i en översättning. Motsvarigheten kan i princip vara antingen en exakt semantisk motsvarighet eller i varierande grad en semantiskt förändrad motsvarighet. Det viktiga ur översättarens synvinkel är det faktum att de semantiskt avvikande motsvarigheterna ofta hör till de mest effektiva och mest använda. Semantiska motsvarigheter kan granskas å ena sidan med hänsyn till denotationen (grundbetydelsen) och å andra sidan med hänsyn till konnotationerna

(känslovärdet). En god semantisk motsvarighet måste uppfylla kraven på både korrekt denotation och korrekt konnotation. Den pragmatiska aspekten fäster uppmärksamhet vid förhållandet mellan språket och språkbrukaren. Sättet att använda språket är betingat av situationen, författarens/läsarens kunskaper, attityder och antaganden. En översättningsmotsvarighets lämplighet eller olämplighet är i hög grad beroende av språklig praxis. Man bör alltså ta hänsyn till mottagarens speciella behov och eventuella skillnader i kulturbakgrunden. Om språkpraxis och språkbeteende i målspråket av någon orsak är annorlunda än i källspråket, måste översättaren ta till en avvikande lösning. (Ingo 1991, 87–91.)

Catford (1965, 27) granskar översättningsekvivalensen som empirisk företeelse. Han ser översättning som en enbart språklig operation, en process som innebär att man ersätter en text på ett språk med en text på ett annat språk. Catford gör en distinktion mellan textuell ekvivalens och formell motsvarighet. Den formella motsvarigheten är endast approximativ. Man får ut ekvivalenser med hjälp av en tvåspråkig informant som kan vara översättaren själv. (Catford 1965, 1, 20, 27.) Catfords teori är ändå tvivelaktig eftersom han utgår ifrån att översättningar är felfria. Det är ett faktum att det finns fel och avvikelser av olika slag i översättningar. (Vehmas-Lehto 1999, 52.)

Nida och Taber (1969, 22) gör en skillnad mellan två olika typer av ekvivalens: dynamisk ekvivalens och formell ekvivalens. De hävdar att översättning består i att på målspråket reproducera den närmaste naturliga ekvivalensen till källspråkets uttryck, i första hand med hänsyn till betydelse, i andra hand med hänsyn till stil. Översättaren måste alltså hellre sträva efter ekvivalenta än identiska uttryck. Man kan inte alltid nå ekvivalensen med hänsyn till både betydelse och stil, men betydelsen måste anses viktigare än de stilistiska faktorerna (Nida 1975b, 33). Nida och Taber (refererad i Sorvali 1983, 65) anser alltså att dynamisk ekvivalens skall prioriteras före formell motsvarighet. De ser översättningen från mottagarens synpunkt och betonar att man skall ta hänsyn till meddelandet, dess innehåll och inverkan på mottagaren. Dynamisk ekvivalens måste bedömas och definieras på det sättet att man ser hur mycket reaktionerna hos den mottagare som läser översättningen motsvarar reaktionerna hos den mottagare som läser originaltexten. Denna respons kan aldrig vara identisk eftersom de kulturella och historiska förhållandena är olika mellan olika mottagare. (Sorvali 1983, 65.) Med termen dynamisk ekvivalens betonar Nida och Taber alltså de pragmatiska krav som bör

ställas på översättningar. Dynamisk motsvarighet fungerar mera på målspråkets villkor. (Ingo 1991, 225, 227.)

Man har ofta använt termen funktionell ekvivalens som synonym till termen dynamisk ekvivalens. I själva verket finns det bara en liten skillnad mellan dynamisk och funktionell ekvivalens. De funktionella översättningsteorierna betonar översättningens och källtextens funktion eller funktioner. Man försöker alltså sträva efter ekvivalenta funktioner mellan käll- och måltexter. (Vehmas-Lehto 1999, 70.) Reiss och Vermeers teori kan ses som en funktionell översättningsteori. De betonar att när man bedömer ekvivalensen mellan käll- och måltexten, bör man alltid ta hänsyn till översättningssituationen som omfattar till exempel översättningens tillblivelsetid. Man kan använda ekvivalensen för att beskriva förhållandet mellan käll- och måltext, när de här texterna fyller eller kan fylla samma kommunikationsfunktion likvärdigt i var sin kultur. (Reiss & Vermeer 1986, 76, 81.) Betydelsen av att vid översättning analysera olika texttyper (informativ, expressiv, operativ, audio-medial) och textsorter betonas i Reiss och Vermeers teori. Med textsorter avses historiskt uppkomna modeller och former för språkbruket, som utgör de för respektive språk och textsort typiska textortskonventionerna. (Reiss & Vermeer 1986, 90–91, 99.) Man har för att nå ekvivalensen inte några allmänna utan bara kultur-, språk- och situationspecifika översättningslösningar. Vid översättning bör man alltid ta hänsyn till hela situationen och alla dess variabler, det vill säga textens författare, mottagare, texttyp, textsort, situationskontext och kultur. (Reiss & Vermeer 1986, 84, 89.)

Outin (1997, 46) talar om texttrohet i stället för ekvivalens. När somliga anser att den översättning som är trogen tar med allt och återspeglar hela tanken i källspråkstexten, anser andra att texten i första hand ska vara tydlig och läsbar, med risk för att den ursprungliga tanken förvanskas. Han tycker själv att sanningen finns någonstans däremellan. Det enda som kan göra texten trogen är en process av kulturell identifikation. Den processen gör nämligen det möjligt för översättaren att sätta sig in i författarens tankar i källtexten och göra dem till sina. Att översätta är inte att jämföra skilda kulturer. Det gäller att få kulturskillnaderna att gå samman. (Outin 1997, 46.)

Man har alltså definierat termerna ekvivalens och översättningsmotsvarighet på flera olika sätt. Sorvali (1991, 39) påpekar att begreppet ekvivalens måste definieras utgående från materialet. Uppgiften att definiera ekvivalens kan studeras endast genom en kombination av teori och

praktik. En fullständig ekvivalens eller likhet är inte möjlig ens mellan två olika versioner av en och samma text på ett språk, för att inte tala om en text på skilda käll- och målspråk (Bassnett 1995, 47). Man måste också komma ihåg att även om det på ordplanet finns en motsvarighet i målspråket så är det semantiska innehållet sällan exakt detsamma som i källspråket. Betydelsen hos ord som vanligtvis används som varandras översättningsmotsvarigheter är inte alltid identiska eftersom ordets betydelsefält i ett språk aldrig helt täcker betydelsefältet av motsvarande ord i ett annat språk. (Nida 1975a, 76; Ingo 1991, 18.) Då en översättning nästan aldrig är en både formell och semantisk spegelbild av originaltexten därför att kravet på bevarad form och betydelse inte kan uppfyllas samtidigt, måste översättaren bestämma sig för vilket krav som kommer i främsta rummet. I allmänhet är betydelsen viktigare än formen, men inte alltid. När det gäller konslitteratur och diktspråk, kan det kort sägas att för en sådan text är formen ofta minst lika viktig som innehållet. Språket har ett estetiskt värde i sig, och det ger många olika associationer. (Ingo 1991, 19, 21, 38.)

3.3.2 Adekvathet och skopos

Adekvathet är ett mycket vanligt begrepp inom översättningsvetenskapen vid sidan av termen ekvivalens. Adekvathet och ekvivalens jämföras ofta med varandra, och liksom i fråga om ekvivalens finns det också olika uppfattningar om adekvathet. (Reiss & Vermeer 1986, 70.) Vehmas-Lehto (1999, 91) konstaterar att översättningsteoriker allt mer betonar adekvathet nuförtiden. Med adekvathet menas i allmänhet översättningens förhållande till målspråket och dess mottagare. Man granskar hur översättningen fungerar i det målspråkliga samhället. Framför allt har tyskarna Katharina Reiss och Hans Vermeer varit förespråkare för begreppet adekvathet. (Vehmas-Lehto 1999, 91–92.)

Reiss och Vermeer (1986, 54) har utvecklat begreppet skopos och teorin kallas *skoposteori*. Som det redan har gått fram, kan Reiss och Vermeers teori ses som en funktionell översättningsteori eftersom de betonar textens funktion eller funktioner vid all översättning. Ordet *skopos* kommer från grekiskan, där det betyder 'syfte' eller 'ändamål'. Med skopos avses alltså översättningens funktion, syfte eller ändamål. Ordet *skopos* är i princip en synonym till ordet funktion. En avgörande faktor vid all översättning är översättningens skopos. (Reiss & Vermeer 1986, 55.)

Det är viktigare att nå översättningens ändamål än att översätta på ett visst sätt. Enligt skoposteorin behöver en översättning nämligen inte vara ekvivalent. Men också en ekvivalent översättning kan vara en bra översättning eftersom för att sträva efter ekvivalens är en möjlighet för skopos. Skopos bestämmer hur man översätter. Skopos är en variabel som beror på mottagaren. Därför tilltalar man till exempel prästen på olika sätt när han sköter sin tjänst i prästrollen och när han är i sin familjefarsroll. På samma sätt kan översättningens skopos avvika betydligt från källtextens skopos. Adekvathet är ett sådant förhållande mellan käll- och måltext som innebär att man konsekvent tar hänsyn till den skopos som man försöker nå genom översättningsprocessen (Reiss & Vermeer 1986, 58–59, 76.) Adekvathet är alltså en dominerande faktor vid all översättning, och det innebär att man tar hänsyn till den målspråkliga mottagarens situation. All översättning måste granskas utgående från textens skopos. (Reiss & Vermeer 1986, 79).

Till slut kan man påpeka att Toury (refererad i Puurtinen 2002, 82) använder termen adekvathet på ett annat sätt. Han använder termen adekvathet när han egentligen talar om ekvivalens. Och när andra forskare använder termen adekvathet, talar han om *acceptabilitet*. Både översättningens form och innehåll påverkar acceptabiliteten. Han framhäver att översättningens acceptabilitet (adekvathet) beror på i vilken mån översättningen följer målspråkets allmänna och litterära normer. Översättningen styrs alltså av översättningsnormer som är olika i olika genrer och som förändras med tiden. (Puurtinen 2002, 82–83.) En del forskare använder också de engelska termerna *domestication* (integrering, domesticering) och *foreignizing* (alienation, exotisering). Foreignizing, eller enligt Toury adekvathet, innebär att man bevarar något eller några källspråkliga element, även om man inte känner till dem i målspråksmiljön. Domestication innebär i sin tur att översättningen adapteras till målspråket och målspråkskulturen (Oittinen 2000, 278.)

3.3.3 Adaptation/adaption

Termerna foreignizing och domestication för oss till termen *adaptation* eller *adaption*. Man kan alltså bevara eller låta bli att förklara vissa källspråkliga element eller adaptera dem till målspråksmiljön vid översättning. Foreignizing och domestication är inte alltid nödvändigtvis motsatser till varandra som översättningsstrategier, utan båda kan förekomma till och med i samma verk. (Oittinen 2000, 278–279.)

Så länge det har funnits litteratur, har det funnits adaptationer. Litteraturen kan adapteras på många olika sätt. Det finns många orsaker till adaptationer. Man kan till exempel adaptera barnböcker när man vill ta hänsyn till barnens uppfattningsförmåga genom att göra texten lättillgängligare. Det är ett faktum att adapterade versioner är mycket vanligare i barnlitteratur än i vuxenlitteratur. Men eftersom man alltid översätter med hänsyn till en viss mottagargrupp, kan det konstateras att man i själva verket adapterar varje gång man översätter. (Oittinen 1993, 87–88, 95.)

Oittinen (1997, 124) talar även om översättning och kannibalism. Det är frågan om en situation där två kulturer, en dominerande och en sekundär, möter varandra. Fördomar mot allt europeiskt och västerländskt hör till kannibalismen. Men ändå utnyttjar man allt utländskt och främmande för att förstärka sin egen kultur. Egentligen är det alltså frågan om nationalism. Å ena sidan skyddar man sin egen kultur, men å andra sidan förstärker man den med främmande inflytelser. Vid översättning gäller det att man adapterar främmande element så att målspråkliga mottagare inte anser dem som främmande eller avvikande. (Oittinen 1997, 124-125, 127.)

Ingo (1991, 183) talar också om adaptation som översättningsmetod. Behovet av en adaptation uppstår när den situation som beskrivs på källspråket är okänd i målspråket, varvid den bör ersättas med en situation av samma typ eller en likvärdig situation. Man försöker alltså leta efter en situation som har samma symbolvärde för målspråkets läsare som den ursprungliga situationen hade för källtextens läsare. Som exempel ger han känslan av hemlängtan. En svensk som lider av hemlängtan kan sakna *köttbullar*; en person från östra Finland skulle kanske längta efter *kalakukko*, en fransman efter *café au lait*, en italienare efter *spaghetti* och så vidare. (Ingo 1991, 183–184.)

Vehmas-Lehto (1999, 99) använder termen pragmatiska översättningsproblem. Med dem avses de problem som har att göra med det faktum att man måste ta hänsyn till översättningens mottagare. För att lösa pragmatiska problem, måste man göra pragmatiska adaptationer eller förändringar. Pragmatiska adaptationer kan vara tillägg, utelämnningar, komensationer eller ändringar i ordningsföljden. Det finns till exempel skillnader mellan käll- och måltextens tid, rum och textfunktion, eftersom en översättning alltid skrivs i en annan tid, ett annat rum och för en annan funktion än källtexten. Skillnader mellan

källspråkliga och målspråkliga mottagare kan förekomma också i fråga om deras bakgrundsfakta. För att utjämna bakgrundsfakta, behöver man pragmatiska adaptationer. Pragmatiska adaptationer används också när det finns skillnader mellan käll- och målspråkskulturen. Adaptationer är mycket vanliga när det är fråga om ord som inte har motsvarigheter i respektive språk (t.ex. de finländska orden *sekahaku*, *kalakukko*, *kiuas*, *tangomarkkinat*). Konventionsskillnader kan också kräva pragmatiska adaptationer. Med konvention menas att man brukar skriva vissa texttyper på ett visst sätt, och det finns konventionsskillnader mellan olika kulturer. (Vehmas-Lehto 1999, 100–102, 106–107.) Också Ingo (1991, 162) betonar att eftersom översättningen kommer att leva i en ny, geografiskt avvikande miljö och i helt annorlunda kulturkrets, bör översättaren omsorgsfullt notera de textavsnitt där han blir tvungen att bearbeta källtexten. Det finns inte bastur, snö, midnattssol, vinterbadare, pepparkakor och grillkorv överallt. Mottagarens världsbild och hela begreppsvärld kan vara mycket annorlunda än källtextförfattarens.

4 ÖVERSÄTTNING AV BARNLITTERATUR

4.1 Allmänt om barnlitteratur

Barnlitteraturens ställning både som litteraturgenre och som forskningsobjekt har varit marginalisk. Under de senaste åren har man ändå märkt ett växande intresse för barnlitteraturen. (Puurtinen 1995, 21; Puurtinen 2000, 106.) Olika tider har gett olika svar på frågan vad en barnbok är. Men vad avses med begreppet barnlitteratur nuförtiden? Svaret är inte så enkelt. För det första måste man göra en skillnad mellan begreppen *barnlitteratur* och *barnläsning*. Vi kan nämligen inte definiera barnlitteratur genom dess läsare, på samma sätt som vi inte kan definiera kvinnolitteratur eller arbetarlitteratur bara genom dess läsare. För det andra läser barn och unga människor också annat än bara så kallad barnlitteratur. De läser även vuxenlitteratur, populärlitteratur, dagstidningar, tecknade serier och reklamtexter. (Nikolajeva 1998, 11.) För det tredje kan man med barnlitteratur avse litteraturen som produceras av vuxna för barn eller litteraturen som produceras av barnen själva (Klingberg 1972, 20). För det fjärde måste barnboksförfattaren kunna behaga två olika mottagargrupper, nämligen både barn och vuxna. Den primära mottagargruppen är förstås barnen, men den sekundära mottagargruppen, de vuxna är de som köper böcker, högläser dem för barn och skriver recensioner om dem. Barnböckerna riktar sig alltså till två olika grupper, vilket gör det

problematiskt att grundligt definiera begreppet barnlitteratur. (Puurtinen 1995, 19; Puurtinen 2000, 108.) Gränsdragningen mellan barn- och vuxenböcker är emellertid inte självklar. Man kan säga att det finns ett ömsesidigt samspel mellan barn- och vuxenböcker. Många av dagens klassiska barn- och ungdomsböcker var ursprungligen inte alls avsedda för barn. Litteraturens publik kan nämligen ändras genom åren. (Kåreland 1994, 24–25; Nikolajeva 1998, 11.) Några författare har också skrivit så kallade *ambivalenta* texter. Med dem menas de texter som hör samtidigt till barn- och vuxenlitteraturen, men som barn och vuxna läser och tolkar på olika sätt. Barnens och de vuxnas litteratursmak, erfarenheter, allmänna kunskaper och kunskaper om litteratur är ju självklart mycket olika. När man översätter ambivalenta texter, kan man ändra dem så att de blir univalenta, det vill säga att de adapteras bara för en viss mottagargrupp, vanligtvis för barn. (Puurtinen, 2000, 108.) Med en liten generalisering definierar Nikolajeva (1998, 12) termen barnlitteratur som litteratur skriven, publicerad, marknadsförd och behandlad av experter med barn som dess huvudsakliga publik.

Genombrottet för den moderna svenska barnboken brukar förläggas till år 1945. År 1944 debuterar Astrid Lindgren, men får sitt genombrott året därpå med Pippi Långstrump. År 1945 publicerar också Tove Jansson den första Muminboken. Dessa böcker bland andra medför en nyorientering vad gäller såväl språk och stil som ämnesval och attityder till barnet. Utvecklingen inom pedagogik och psykologi hade då bidragit till en mer antiauktoritär inställning till uppfostran. Man kan säga att en gestalt som Pippi Långstrump blir en symbol för det nya, fria barnet, som sätter sig över vuxnas förbud och krav. (Kåreland 1994, 34.)

De äldsta barnböckerna hade alltså enbart ett pedagogiskt syfte, men nuförtiden ställer man också många andra krav på en bra barnbok. För det första har barnböcker många olika uppgifter. Det är inte meningen att de bara ska vara underhållande, utan de fungerar också idag som redskap för uppfostran och socialisation. Olika ideologiska, didaktiska, etiska och moraliska normer är alltså mycket starkt bundna till barnlitteraturen. Man kan även säga att barn är för författare och översättare en svårare mottagargrupp än vuxna eftersom barnens läskunnighet och läsvanor samt deras intresse för litteratur ännu inte är så fullständigt utvecklade som de är hos vuxna. (Kåreland 1994, 24; Puurtinen 2000, 106–107.) Barnlitteraturen är inte heller ålders-, köns- eller kulturneutral. Uppfattningar om ”vad som är bra för barnet” och vad barnet kan förstå är nämligen olika i olika kulturer och i olika tider (Nikolajeva 1998, 11; Puurtinen 2000, 107). Samhällets och författarens uppfattningar om barn hänger nära ihop med att skriva och översätta barnlitteratur (Oittinen 2000, 269). Vilka

egenskaper gör alltså barnboken till en bra barnbok? Ahlén (1987, 11) anser att en bra barnbok är en bok som är ärlig, som hjälper barn att känna igen sig, sin egen situation, sina känslor och som därigenom kan bidra till exempel till att förklara verkligheten och fragmentariska upplevelser, att förstå sammanhang och sig själva. En bra bok ger upplevelser och kunskaper, utvecklar tänkandet samt språkuppfattningen och ordförrådet, ger näring åt fantasin och ger något att tänka vidare på. Det är viktigt att ge barnen ord att arbeta med, stimulera dem till läsning och skapa läslust hos dem. Böcker är nämligen ett redskap, en väg att ge barn ett språk. (Ahlén 1987, 11, 15.)

4.2 Översättning av barnböcker

Inom barnlitteraturen spelar översatta böcker en stor roll, och bland dem dominerar de engelskspråkiga. I de skandinaviska länderna består ungefär hälften eller till och med en större del av barnlitteraturproduktionen av översättningar. (Bamberger 1978, 20; Kåreland 1994, 34.) Tvärtemot den allmänna föreställningen om översättning av barnlitteratur kan det vara till och med svårare att översätta barnböcker än att översätta böcker för vuxna. För det första måste man ta hänsyn till barnens uppfattningsförmåga, livserfarenheter och allmänna kunskaper och speciellt de saker som kan hindra barnen att läsa, förstå eller bli intresserade av barnlitteratur. Sådana hinder kan till exempel vara främmande namn eller termer, komplex syntax eller allusioner till kulturella begrepp och företeelser som inte är kända för en medlem av målspråkskulturen. För det andra måste översättaren, på samma sätt som författaren av barnlitteratur, kunna motsvara både barnens och de vuxnas förväntningar. Barnen är ju den huvudsakliga målgruppen för barnlitteraturen, men de bestämmer inte vad som skrivs, publiceras och översätts för dem, utan barnlitteraturen baserar sig helt på de beslut som vuxna fattar. Översättning av barnlitteratur kunde alltså definieras som kommunikation mellan barn och vuxna. För det tredje, som det har framgått ovan, är olika normer (t.ex. didaktiska, ideologiska, moraliska, etniska, religiösa) mycket starkt bundna till barnlitteraturen. Dessa normer är olika i olika kulturer, vilket måste beaktas när man översätter från en kultur till en annan, och speciellt när det är fråga om översättning av barnlitteratur. (Oittinen 1993, 18, 44; Puurtinen 1995, 22.)

Översättning sker alltid i en viss tid och i ett visst rum och dess resultat är alltid inriktat på en viss mottagargrupp, vilket påverkar både översättarens val av strategier och översättnings-

processens slutresultat, det vill säga själva översättningen (Oittinen 2002, 165). Ett av de viktigaste kraven på barnlitteraturen är förståelighet och läsbarhet eller i vissa fall högläsbarhet. Med läsbarhet menas i allmänhet textens begriplighet, men en mer omfattande definition av termen tar också hänsyn till hela läsningssituationen och läsarens egenskaper. Därför tillåter man eller till och med väntar att översättaren manipulerar källtexten vid översättning av en barnbok. Manipulationen kan vara inriktad både på textens form och innehåll. De förväntningar och normer som ställs på översättningar är olika i olika kulturer, vilket påverkar hur mycket källtexten måste manipuleras. (Puurtinen 2000, 107, 109–110.) Puurtinen (2002, 83–82) framhäver ändå att det kan förekomma motstridiga normer inom en kultur. Å ena sidan framhåller man läsbarhet eller begriplighet, men å andra sidan vill man att barnen ska lära sig nya, till och med svåra ord och meningsbyggnader genom barnlitteraturen. Men i allmänhet kan begripligheten anses vara en mycket viktig egenskap hos en bra barnbok.

I detta sammanhang kan man tala också om *foreignizing* och *domestication* eller om *adaptation* (jfr avsnitten 3.3.2 och 3.3.3). Domestication är vanligt när man översätter barnböcker eftersom begripligheten då kan anses vara det viktigaste målet för översättningen. Syftet med domestication är att texten ska bli så läsbar som möjligt genom att översättningen adapteras till målspråkskulturen. Foreignizing är vanligare i vuxenlitteratur som i högre grad tillåter olika främmande eller exotiska begrepp och termer. Då bevarar man alltså några källspråkliga element, även om man inte känner till dem i målspråksmiljön. (Oittinen 2000, 278; Puurtinen 2002, 83, 89.) Klingberg (1974, 124) använder termen *nationell adaptation* som kan anses motsvara termen domestication. Med denna term avser Klingberg sådana förändringar i originalets text som gjorts i avsikt att ta hänsyn till mottagarnas förmodade bristande erfarenheter och kunskaper om en främmande miljö eller för att man anser att det inte är lämpligt att de presumtiva läsarna får läsa eller höra om vissa bruk eller tänkesätt i det främmande landet.

Adaptationer är mycket vanliga, ofta till och med nödvändiga, när det gäller översättning av barnlitteratur. Klingberg (1972, 95) konstaterar att det förhållandet att barnlitteraturen riktar sig till en bestämd konsumentgrupp gör att den måste ta hänsyn just till denna gruppens egenskaper. Den för barn utgivna litteraturen anpassar sig således till sina presumtiva mottagares intressen, behov, upplevelsesätt, kunskaper, läsförmåga etc. För detta hänsynstagande används termen *adaptation*. Adaptationen uppträder på olika sätt och därför är det möjligt att särhålla olika adaptationsformer. Klingberg talar bland andra om

stoffväljande och formväljande adaptation som är relevanta när det är fråga om översättning av barnlitteratur. *Stoffväljande adaptation* kommer i fråga när författaren eller i det här fallet översättaren har information om mottagarnas bristande kunskaper och erfarenheter, intressen och behov eller upplevelsesätt. De bristande kunskaper hos mottagarna, som medför en adaptation rör delvis deras begränsade ordförråd. Ju sällsyntare orden är i språket, desto svårare är de att förstå. Det kan också hända att även om barnen kan förstå ett litterärt verks innehåll, är detta inte alltid något för dem intressant eller aktuellt och då ska översättaren försöka beakta mottagarnas intressen genom en adaptation. Adaptationen med hänsyn till mottagarnas upplevelsesätt innebär att barn inte alltid upplever till exempel komik på samma sätt som vuxna, vilket leder till att översättaren måste använda en adaptation som hjälper barn att förstå komiken i texten. *Formväljande adaptation* är möjlig när översättaren har eller tror sig ha information till exempel om mottagarnas bristande förmåga att sammanhålla stora helheter eller om mottagarnas bristande kunskaper. Då kan översättaren använda till exempel olika slags förklaringar av de använda orden eller gruppera texten i mindre delar. (Klingberg 1972, 95, 97–99.) Även Puurtinen (2000, 110–111) betonar att både textens makrostruktur (förhållandena mellan meningar) och mikrostruktur (meningarnas inre struktur, ordlängd, meningslängd) påverkar läsbarheten. Om det är fråga om en mycket svår konstruktion, kan en adaptation vara nödvändig för att läsbarheten inte ska lida. Enligt Klingberg (1972, 95) måste all för barn producerad litteratur i alla fall vara på ett eller annat sätt adapterad efter konsumenterna, annars vore det inte fråga om någon speciell för barn producerad litteratur. Det är viktigt att hålla i minnet att Tove Jansson själv har skrivit många omarbetade versioner, det vill säga adaptationer av sina egna muminböcker (Oittinen 1993, 143).

Slutligen är det viktigt att komma ihåg att den helhet som ska översättas inte bara består av texten, den verbala delen, utan ofta också av bilder, den visuella delen. Bilden och ordet lever sida vid sida och påverkar varandra. Bilderna är mycket karakteristiska för barnlitteraturen, speciellt i böckerna för små barn. Därför måste man också ta hänsyn till förhållandet mellan ordet och bilden när man översätter barnlitteratur. Det kan till och med räknas som ett fel om ordet inte motsvarar bilden eller tvärtom. (Stolt 1978, 140; Oittinen 1995, 45; Oittinen 2000, 272; Oittinen 2002, 176.)

5 ÖVERSÄTTNING OCH KULTUR

5.1 Begreppet kultur

Ordet *kultur* kan definieras på många olika sätt eftersom själva begreppet kultur är mycket mångtydigt. Ordet kultur kommer från latinets *cultura*, och närmare från orden *cultus* 'odling' och *colere* 'odla' (Katan 2004, 26). Outin (1997, 43) konstaterar att ordet kultur för de flesta av oss är något vi förknippar med intellektuella och konstnärliga sätt att uttrycka sig i ett visst land. Han påminner också att latinets *cultura* i första hand betyder odling, omsorg om jorden. Därefter kommer människan; och inte bara den enskilda individen utan också hela folket och landet. I länder med rötter i en latinsk tradition gör man dessutom en skillnad mellan kultur och civilisation, i den meningen att kultur är ett mer filosofiskt begrepp. Kulturen är alltså en symbol för kontinuitet och flexibilitet, till fest och till vardags. Norstedts Svenska Ordbok (2003, 643) ger också tre definitioner av ordet *kultur*. För det första kan ordet *kultur* betyda 'formen i vilken (viss) större grupp människor ordnar sin försörjning och organiserar gemensamma angelägenheter på samhällslig nivå'. För det andra kan det betyda 'sammanfattningen av allt som skapats av människor för att ge (högre) andliga upplevelser, särskilt om konst, litteratur, musik och dylikt, men även om vetenskap'. För det tredje kan ordet användas i betydelsen 'det att systematiskt odla jord'.

Leppihalme (2000, 89) anser att man med kultur avser alla tankar, vanor, kunskaper och värden som är gemensamma för en viss grupp människor. Kulturen påverkar den mänskliga aktiviteten på många olika sätt. Newmark (1988, 94) definierar kulturen som ett levnadssätt och dess manifestationer som är karakteristiska för en viss gemenskap som använder ett visst språk för att kommunicera. Enligt Reiss och Vermeer (1986, 17–18) är kulturen en social norm och dess manifestation som gäller i ett samhälle. Collier (1997, 36) i sin tur definierar kulturen som ett system av symboler, meningar och normer. Detta system nedärvs historiskt, och på det sättet blir en ny medlem av en viss grupp också medlem av en viss kultur. Hon framhäver att begreppet kultur är väldigt omfattande eftersom det omfattar många komplexa komponenter som är bundna till varandra. Kulturen är vad människorna säger, gör, tänker och känner. Olika normer är väsentliga komponenter i kultursystemet. När man lär sig följa gruppens normer, blir man medlem av ett visst kultursystem. Man antar ju att människorna beter sig på ett visst sätt i olika situationer. Människans beteende styrs alltså av kulturens

olika normer. (Collier 1997, 36–37.) Puurtinen (2002, 91) poängterar att varje kultur och tid har sina egna normer som förändras hela tiden.

Man kan säga att kulturen är ett komplext, överallt närvarande, flerdimensionellt, heltäckande begrepp. Ur detta bredare perspektiv kan kulturen anses innehålla kunskaper, erfarenheter, värderingar, attityder, vanor, aktiviteter, meningar, hierarkier, religiösa principer, roller, världsåskådningar, världsbilder och sådana konkreta föremål (artefakter) som har gått i arv i många generationer och som ursprungligen har byggts eller skapats av en viss grupp människor individuellt och genom lagarbete. Kulturen kan alltså anses innehålla allt vad en person upplever. Man kan även nämna vissa allmänna kännetecken för begreppet kultur. Kulturen är nämligen inlärd, dynamisk, etnocentrisk, anpassbar, den går från generation till generation och baserar sig på symboler. (Samovar, Porter & Stefani 1998, 36–37, 53.) Även enligt Kaikkonen (1994, 68) är kulturen inlärd. Människan är alltid medlem av en gemenskap, ett samhälle och dess undergemenskaper. Man lär sig kulturen i kommunikativa situationer, i interaktion med andra människor. Katan (2004, 26) anser däremot att kulturen är snarare tillägnad än inlärd. Med detta vill han betona att socialisationen till en viss kultur sker närmast omedvetet. Han anser alltså att människorna tillägnar sig kulturen, det vill säga språk, värderingar, beteende och trosföreställningar informellt genom vad de ser, hör och upplever.

5.2 Förhållandet mellan språk och kultur

Det finns en mängd olika teorier och åsikter om förhållandet mellan språk och kultur. När man definierar kulturen så att den innehåller allt vad en person gör och upplever, är det dock klart att språket är en viktig del av kulturen. Koskinen (1994, 81) konstaterar att språket och kulturen är bundna till varandra. Språket inte bara avspeglar, utan också skapar verklighet. Olika språk strukturerar världen och verkligheten på olika sätt. Ett bra exempel är färger som inte är universella, utan språkberoende. Även Sorvali (1983, 94) skriver att man brukar hänvisa till olikhet i språkliga ”världsbilder” när man förklarar varför de enskilda orden inte överensstämmer mellan språken i sina denotationer och konnotationer. Ett klassiskt exempel på språkligt betingad klassificering av verkligheten är färgskalan. Skalan kan nämligen beroende på konvention variera från fem-sex (tyska, franska, svenska, engelska) till två (bassa). Men man måste nog konstatera att vår uppfattning av färger inte nödvändigtvis är beroende av vår språkliga kategorisering. Linell (1978, 54) konstaterar nämligen att

färgbeteckningar följer universella principer som baserar sig på hur människan upplever färgspektret. Man har samlat data som tyder på att alla språk först och främst har beteckningar för 'vitt' och 'svart'. Därefter kommer en beteckning för det 'röda' området och dess angränsade delar. Om språk däremot har mer än tre grundläggande färgord, är de närmaste färgerna 'grönt' följt av 'gult' eller tvärtom. Sedan följer särskilda beteckningar för 'blått', 'brunt' och så vidare. Det finns alltså ändå en mer eller mindre universell hierarki för i vilken ordning och utsträckning färgbeteckningar introduceras i olika språk.

Kaikkonen (1994, 66) framhäver att förhållandet mellan språk och kultur inte är entydigt, utan mycket komplext. En del forskare anser att kulturen är ett uttryck för språket; det finns inte någon kultur utan språk. Han anser själv att språket har uppkommit under tidernas lopp genom interaktion och kommunikation mellan människor, och språket har därefter gett upphov till kulturen. Han betonar att människan behöver språket å ena sidan för att kunna verka bland och kommunicera med andra människor, men å andra sidan också för att utveckla sitt tänkande och för att utvidga sin kulturbild. Tack vare språket kan individerna samarbeta, förhandla och göra överenskommelser, fördela arbetsuppgifter mellan olika individer, alltså kort sagt bygga upp en differentierad social organisation. Språket medför ökade möjligheter att inhämta och lagra kunskaper om världen. Språket kunde alltså ses som ett av kulturens grundbegrepp som man lär sig i kommunikativa situationer, i växelverkan med gemenskapens andra medlemmar. (Linell 1978, 46; Kaikkonen 1994, 66–70.) Även Reiss och Vermeer (1986, 17) skriver att språket är kulturens traditionella redskap för kommunikation och tänkande. Newmark (1991, 73) i sin tur konstaterar att språket är en betydande men ändå bara en partiell återspeglning av kulturen. I varje fall är det omöjligt att avskilja språket från kulturen (Samovar, Porter & Stefani 1998, 122).

I detta sammanhang kan man också ta upp den så kallade Sapir-Whorf-hypotesen. Enligt Sapir-Whorf-hypotesen beror människans verklighetsuppfattning på språket och inte tvärtom. En individs förståelse av verkligheten anses då vara relativ, den måste alltså hela tiden ses i relation till det språk som hon råkar kunna. Och eftersom språkens strukturer skiljer sig åt, skulle detta innebära att olika människor upplever verkligheten på olika sätt, att folk med olika språk måste antas leva i olika världar. Man kan vidare skilja mellan två olika tolkningar av Sapir-Whorf-hypotesen. Enligt den starka tolkningen bestämmer det enskilda språket, som vi råkat lära oss därför att vi lever i ett visst samhälle, vårt tänkande och vår uppfattning av verkligheten. Språket bestämmer alltså vad vi överhuvudtaget kan tänka. Denna starka

tolkning har fått mycket kritik eftersom den skulle betyda att människor är ”fångar” i språket, i sitt modersmål. Den svaga tolkningen är mer rimlig. Enligt den svaga tolkningen påverkar och delvis styr det enskilda språket som vi råkat lära oss vårt tänkande och vår verklighetsuppfattning. Språket inverkar alltså på hur vi brukar tänka men det bestämmer inte vad vi kan tänka utan vi kan, åtminstone i viss mån, frigöra oss från språkets tvångströja. Men även den svaga tolkningen har kritiserats. Språket spelar nog en central roll i begreppsbildningen. Språkliga uttryck och till dem knutna betydelser påverkar, understödjer eller befrämjar vad vi uppfattar, gör, minns, förstår, tänker, planerar och känner igen. Men det finns också områden av vår perceptuella erfarenhet där det kan vara omöjligt att uppfinna adekvata språkliga termer. Man kan tala om tänkande utan språk. Ett bra exempel är emotioner, smaker och lukter och taktila emotioner. Då kan språket kännas ”otillräckligt” och där fungerar den icke-verbala kommunikationen bättre. Det är alltså alltför kategoriskt att påstå att sådana abstrakta begrepp som personliga känslor, moralsystem och logik inte skulle kunna existera alls utan vårt språk. (Linell 1978, 48–49, 52–53, 56; Katan 2004, 102–103.)

5.3 Översättning av kulturbundna element

Översättning har redan ovan likställts med kulturöverföring och brobyggande mellan olika kulturer (jfr avsnitt 3.2). Eftersom språket är en viktig del av kulturen, är det självklart att kulturaspekten alltid är närvarande också vid översättning. Ingo (1991, 19) betonar att en översättning nästan aldrig kan vara en både formell och semantisk spegelbild av källtexten. Detta beror på att förutom allmänlingvistiska och språkspecifika principer, språkens olika kulturella bakgrund också har sin betydelse. För det första är förhållandet mellan form och innehåll i språkliga symboler konventionellt och oftast också arbiträrt, såväl i källspråket som i målspråket. För det andra sker segmenteringen av erfarenheter i språkliga symboler på olika sätt i olika språk. Detta innebär att de områden som symbolerna täcker varierar. För det tredje använder olika språk olika principer för att ordna symbolerna till fraser, satser, meningar och texter, det vill säga att språkens grammatikaliska struktur är olika. För det fjärde har människor som talar olika språk olika erfarenhetsvärld och bakgrundsmiljö. Det finns alltså kulturskillnader som gäller allt från konkreta föremål till religiösa och moraliska uppfattningar. Språket är alltid bundet till en konkret verklighet. Olika kulturer kan även ha vissa gemensamma egenskaper som ändå definieras och beskrivs på olika sätt, detta gäller speciellt psykologiska fenomen. Därför bör översättaren förutom bra språkkunskaper, också

ha en god allmänbildning och encyklopedisk kunskap om det område som originaltexten behandlar. (Nida 1975b, 10; Ingo 1991, 19–20, 26–27.) Även Outin (1997, 44) framhäver att översättaren först och främst bör ha en gedigen kulturkunskap.

Översättning är nästan aldrig problemfritt, men när översättaren och översättningens mottagare hör till en annan kulturmiljö än originalets författare, är det ett faktum att svårigheter uppstår (Klinberg 1978, 86). Kaikkonen (1994, 71) anser att de flesta begrepp är mer eller mindre kulturbundna. Man kan påstå att kulturen bestämmer begreppen så att man kan förstå olika begrepp rätt bara i sina specifika kulturkontexter. När det gäller översättning av kulturbundna begrepp, måste översättaren omsorgsfullt notera de textavsnitt där han blir tvungen att bearbeta originaltexten. Mottagarens världsbild och hela begreppsvärld kan nämligen vara mycket annorlunda än källtextförfattarens. Översättningen kommer ju att leva i en ny, geografiskt avvikande miljö och i en helt annorlunda kulturkrets. För översättaren uppstår det pragmatiska svårigheter när det blir fråga om fenomen som saknas helt i den kultur som målspråket representerar. Men lika svåra är också de fall där det är fråga om fenomen som är välkända i båda kulturerna, men som avviker från varandra i fråga om antingen form eller betydelse. Då målspråkets kulturmiljö är så starkt avvikande från källspråkets att ett visst begrepp saknas i målspråket, blir översättaren tvungen att använda sig av citatlån eller ta till en mångordig omskrivning. Det finns till exempel inte bastur, snö, vinterbadare, pepparkakor, grillkorv eller boboll överallt. Och som sagt, även om det på ordplanet finns en motsvarighet i målspråket, så är det semantiska innehållet sällan exakt detsamma som i källspråket. Det är till exempel inte lätt att hitta en lämplig fransk motsvarighet till finskans ord *baari* trots att det finns flera ord med delvis samma betydelse (*bar, café, bistrot/bistro*). Svårigheten beror på att utbudet av livsmedel och njutningsmedel i olika typer av barer är så olika att begreppen inte täcker varandra. (Ingo 1991, 18, 162.)

I detta sammanhang kommer man återigen till begreppet adaptation (jfr avsnitt 3.3.3). Behovet av en adaptation uppstår ju när den situation som beskrivs är okänd i målspråket, varvid den bör ersättas med en situation som har samma symbolvärde för målspråkets läsare som den ursprungliga situationen hade för källtextens läsare. Om en alltför ivrig bänksportare kunde man i Frankrike säga att *cykelsporten* fyller hans liv, medan sportgrenen i England borde vara *cricket*, i USA *baseball* och så vidare. (Ingo 1991, 183.) Vehmas-Lehto (1999, 99–100) i sin tur talar om pragmatiska adaptationer. Med pragmatiska adaptationer avses sådana källspråkliga element eller textavsnitt som inte skulle fungera så bra i målspråket som sådana

och därför måste bearbetas för att fungera i en ny kultur- och språkmiljö. Pragmatiska adaptationer kan vara tillägg, utelämnningar, kompositioner eller ändringar i ordningsföljd. Pragmatiska adaptationer används till exempel när det finns skillnader mellan käll- och målspråkskulturen. Pragmatiska adaptationer är vanliga när det är fråga om ord som inte har motsvarigheter i målspråkskulturen. Sådana ord är till exempel finskans *kalakukko*, *kiuas*, *isyysloma*, *tangomarkkinat*, *Kansaneläkelaitos*, *muurinpohjaletut* och *marttapiiriliitto*. Typiska kulturbundna ord som inte har motsvarigheter i alla språk är till exempel mått- och myntenheter. Dessa kulturbundna element ersätts ofta med motsvarande målspråkliga element. Man kan också använda olika slags tillägg för att förklara eller klargöra termen. (Vehmas-Lehto 1999, 25, 99–100, 106.)

Speciellt när översättningsspråken representerar vitt skilda kultursfärer, kan det vara nödvändigt att på något sätt förklara vissa ord eller uttryck som förekommer i originaltexten för att hjälpa läsaren att förstå främmande ord och termer. Ett vanligt och effektivt sätt är att direkt i översättningens löpande text inskjuta ett förklarande ord eller uttryck. Vid översättning av en roman från finska till svenska räcker det kanske inte med att bara säga att en person *läser* ”Työmies” eller *tar fram en* ”Työmies” *ur fickan*. Man kunde kanske skjuta in en liten förklaring och säga att han *läser arbetartidningen* Työmies eller *tar fram en ask* ”Työmies”-*cigaretter ur fickan*. Dyliga kompletteringar skall man dock använda bara när de verkligen behövs. Även mera omfattande kompletteringar kan placeras direkt i den löpande texten. Om man tycker att tillägg av det här slaget blir för tunga eller klumpiga för att inplaceras direkt i texten, kan man placera dem som fotnoter nere på sidan. Originaltextens typ inverkar i stor utsträckning på behovet av kompletterande förklaringar. I texter av informativ karaktär (facklitteratur, läroböcker osv.) behövs kompletteringar oftare än i skönlitteraturen. Översättaren bör alltid ta hänsyn till översättningens mottagare och deras kunskaper och bakgrundsfakta. Därför är det självklart att kompletteringar är vanliga i översättning av barnlitteratur. Omfattade fall av textkomplettering kan innebära även kartor samt förklaringar av olika mått, vikter, mynt ortnamn och så vidare. (Ingo 1991, 202–203; Oittinen 1997, 55.)

Newmark (1988, 95) indelar kulturbundna ord i olika kulturella kategorier: 1) ekologi (t.ex. flora, fauna, vindar, slätter), 2) materiell kultur (mat, kläder, hus, fordon), 3) social kultur (arbete och fritid), 4) organisationer, verksamheter, praxis, begrepp (politiska och administrativa, religiösa, artistiska), 5) gester och vanor. Klingberg (1978, 86) talar om

kontextadaptation när det är fråga om översättning av kulturbundna element som måste adapteras till målspråkets kulturella kontext. De vanligaste kategorierna som kräver kontextadaptation är personnamn, titlar, geografiska namn, ord för djur och växter, måttermer, ord för måltider och mat, vanor och seder, barnens leker och spel, ordlekar och övernaturliga väsen. Ingo (1991, 162) konstaterar att översättningssvårigheter uppstår vid översättning av olika måttenheter, helgdagar, maträtter, institutioner och ämbetsverk, yrken, skolor samt examina, titlar och så vidare. Inte ens ord och begrepp som *vinter*, *sommar*, *höst*, *vår*, *morgon*, *eftermiddag*, *förmiddag*, *kväll* och *natt* motsvarar varandra överallt. Newmark (1991, 168) framhåller att översättaren i princip har tre möjligheter när det är frågan om ett kulturellt problem: han kan bevara källspråkliga element, adaptera dem till målspråket eller välja en neutral internationell term. Det viktigaste är att översättaren använder termer som är lika specifika eller lika generella som motsvarande termer i originaltexten. Om texternas kultur-, kunskaps-, tids- eller bildningsförhållanden är så olika att källtextens semantiska information inte som sådan är tillräcklig eller lämplig för den nya målspråkliga miljön, måste översättaren ta ställning till olika åtgärder som syftar till att komplettera och anpassa texten och dess innehåll till den nya situationen. (Ingo 1991, 127, 257.)

5.3.1 Översättning av egennamn

Egennamn har i princip inte någon egentlig betydelse eftersom orden i sig relaterar direkt till referenten. Deras enda uppgift är att som ett slags etiketter identifiera individer av olika slag. När det inte finns någon betydelse, finns det inte något att översätta och då skulle man kunna komma fram till en enkel princip om att namn inte ska översättas. Men verkligheten är ändå inte fullt så okomplicerad. För det första är egennamn sällan helt betydelselösa ljudkombinationer, utan de har vanligen uppkommit ur appellativer som trots sin nya funktion har kvar ett semantiskt innehåll (t.ex. *Nyman*, *Bengtsson*). För det andra passar de ljud och ljudkombinationer som används som namn inte lika bra in i alla språk till följd av språkens olika ljudstrukturer och andra strukturskillnader. Detta har lett till en praxis som innebär att man anpassar svåruttalade namn efter det egna språkets skriv- och uttalsvanor (t.ex. sv. *Risby*, fi. *Riispyy*). I de flesta språk finns förutom egna nationella former för en del utländska namn på städer och orter (fr. *Londres* 'London', fi. *Lontoo* 'London', fi. *Pariisi* 'Paris', fi. *Uumaja* 'Umeå'). I vanliga fall ändrar man inte namn på levande personer. Undantag är regentnamn som följer en gammal tradition (t.ex. fi. *Kaarle XVI Kustaa* 'Carl XVI Gustaf'). Namn på

historiska personer används däremot ofta i en anpassad form (*Ludvig XIV* 'Louis XIV'). Trots dessa allmänna principer befinner vi oss idag i en situation där ett rätt omfattande översättande av namn av olika slag ändå förekommer. (Ingo 1991, 122, 204–205.)

Egennamn kan vara antingen verkliga eller helt fiktiva som ibland i skönlitteraturen. Fiktiva, speciellt helt påhittade namn är unika på det sättet att de ursprungligen ofta bara har en viss bestämd referent. Fiktiva namn är också mer bundna till sin kontext än andra namnkategorier. Det är helt vanligt att de fiktiva namnen oftare översätts än de verkliga. Men å andra sidan kan översättaren bevara de främmande namnen för att ge en äkta lokalfärg åt framställningen. (Ingo 1991, 205–206; Bertils 2003, 42–43.) I alla fall kan egennamn vålla stora svårigheter för översättaren, speciellt när det gäller översättning av barnlitteratur. Nuförtiden är det en vedertagen praxis att namnen översätts inom barnlitteraturen. Genom att översätta främmande namn vill översättaren ta hänsyn till översättningens mottagare och deras behov. Barnböckerna måste ju tilltala två olika mottagargrupper, både barn och vuxna. Vuxna högläser ofta böcker för barn och då är det viktigt att namnen inte är för svåra att uttala. Främmande eller för svåra namn kan till och med leda till att barnet inte kan identifiera sig med bokens huvudperson. Det är alltså möjligt att översättaren måste anpassa källspråkliga namn efter målspråkets språkstruktur. Så har det hänt till exempel med Tove Janssons *Mumin* som har blivit *Muumi* i finskspråkiga versioner, och med Edith Unnerstads *Pelle Göran* som har blivit *Peter George* i den franskspråkiga versionen. De originella namnen kan även innehålla till exempel en ordlek eller beskriva bärarens egenskaper (jfr *Pippi Långstrump* > *Peppi Pitkätossu*; *Pelle Svanslös* > *Pekka Töpöhäntä*), med andra ord, personnamn karakteriserar ofta sin bärare och därför översätts de i många fall. (Stolt 1978, 136; Ingo 1991, 208; Oittinen 1997, 52; Aaltonen 2002, 394; Bertils 2003, 51.)

De huvudprinciper som tillämpas när det är frågan om främmande egennamn eller personnamn tycks vara förutom översättning också lån och förvrängningar. Dessutom är det vanligt att man förkortar eller förlänger namnets form eller också att man helt överger den. (Ingo 191, 208.) När man översätter egennamn i skönlitteraturen borde deras samband med språket, kulturen och den litterära kontexten bevaras så långt om möjligt. Det är viktigt att komma ihåg att graden av ordets semantiska innehåll påverkar hur namnet översätts. (Bertils 2003, 196.) Newmark (1988, 214–215) betonar att personnamnen vanligtvis inte översätts om det är viktigt att deras nationalitet bevaras och om de inte har några konnotationer i texten. Däremot översätts egennamnen i sagor och andra barnböcker ofta just därför att namnen har

konnotationer i källspråket, och då är det viktigt att namnet har samma symbolvärde också i den målspråkliga texten.

5.3.2 Översättning av ord för mat och fester

Översättningssvårigheter kan uppstå även vid översättning av benämningar på helgdagar och maträtter. Om inte ens ord som *vinter*, *sommar*, *höst*, *vår*, *kväll*, *natt* och *morgon* motsvarar varandra överallt i världen, är det självklart att helgdagar och fester som *midsommar*, *jul* och *påsk* inte är samma saker i alla kulturer. Några kulturer känner inte alls till vad dessa begrepp står för. (Ingo 1991, 162; Outin 1997, 53, 60.) Mat är i sin tur en väsentlig del av den materiella kulturen. Mat är för många det viktigaste uttrycket för nationell kultur. Många länder, nationer och regioner har egna nationalrätter. Mattereder erbjuder en mängd främmande termer att översätta; man översätter menyer, kokböcker, handböcker och så vidare. (Katan 2004, 72; Newmark 1988, 97.)

Ätande och namn på maträtter är av central betydelse i barnböcker i allmänhet. Mattereder återspeglar å ena sidan förändringar i matvanor, men å andra sidan också människornas levnadsstandard och välstånd i allmänhet. (Oittinen 1993, 31; Oittinen 1997, 44.) Problemet med översättning av ord för mat är hur man kan förklara termer som den målspråkliga kulturen inte alls känner till. Till exempel hur kan man förklara svenska ord som *smörgåsbord* för fransmannen som inte vet av något annat än en *kall buffet*? (Outin 1997, 60.) Newmark (1988, 97) rekommenderar att de ord som har ekvivalenter i båda språken översätts, och om man inte kan finna en lämplig ekvivalent i målspråket, måste detta ord ersättas med en neutral beskrivande term (t.ex. *cannelloni* 'pastarätt'). Detsamma gäller även för översättning av ord för helgdagar och fester. Om fenomenen saknas helt i den kultur som målspråket representerar, blir översättaren tvungen att bearbeta texten och använda till exempel olika textkompletteringar och särskilda förklaringar. (Ingo 1991, 90, 162.)

5.3.3 Översättning av ord för naturfenomen

Ord för naturföreteelser hör till de begrepp som kan vara svåra att översätta. Det är självklart att naturförhållanden varierar i olika länder och regioner, och på grund av detta kan det vara

svårt att finna tillämpliga ekvivalenter för termer som betecknar naturföreteelser. (Nida 1975a, 68; Klingberg 1978, 86.) Pamp (1979, 7) anser att man med termen *naturnamn* avser namn på alla slags icke människoskapade företeelser i terrängen, som hav, sjöar, bäckar, höjder, skogar och så vidare. Det förekommer ändå inte till exempel *scirocco* ('het ökenvind som blåser från Sahara in över Italien') eller *selva* ('tropisk regnskog') överallt, och många länder har dessutom egna ord till exempel för slätter: *tundra*, *pampas*, *savann* och så vidare (Newmark 1988, 95–96). Även ord för flora och fauna vållar ofta svårigheter för översättaren (Koskinen 1981, 70).

Nida (1975a, 68–69) konstaterar att årstider och årstidsväxlingar till exempel är så olika runt om i världen att det vid översättning av dessa krävs flera adaptationer och att man inte ens vid adaptation kan finna exakta ekvivalenter. Topografi, växtlighet, dagarnas längd, gryning och skymning upplevs på varierande sätt i olika länder, för de är inte desamma överallt (Outin 1997, 54). Newmark (1988, 96–97) föreslår att de flesta kulturbundna ord för naturfenomen kunde lämnas i sin originella form vid översättning, man kunde alltså använda citatlån. Man kan även tillägga en kort icke kulturbunden förklaring i texten vid behov. På det sättet bevaras dessa ords lokalfärg. Klingberg (1978, 86) betonar ändå att kontextadaptation är nödvändig även vid översättning av ord för natur när man översätter för barn och att man måste ta hänsyn till barnens kunskaper och uppfattningsförmåga. Dessa termer måste ofta alltså anpassas eller adapteras efter den målspråkliga miljön.

5.3.4 Översättning av ordlekar och poesi

Översättning av poesi är ett mycket omdiskuterat ämne inom översättningslitteraturen. Det konstnärliga språkbruket i allmänhet vållar svårigheter vid översättning. Många för poesin typiska drag, såsom stilistiska figurer, ljudeffekter och onomatopoetiska uttryck, har betraktas som oöversättbara. Detsamma gäller även för ordlekar; de är kulturbundna, typiska översättningsproblem som i allmänhet är omöjliga att översätta. (Sorvali 1983, 67, 86; Vehmas-Lehto 1999, 17; Bassnett 1995, 41.)

Vissa typer av texter, till exempel ljudmålande, komprimerade dikter, ordlekar och ramsor, lever och fungerar till stor del tack vare formen. Det är ett faktum att ju mera estetisk-poetisk en text är, desto mer krävande och svårare är det att översätta texten. I dessa fall fungerar

nämligen språket som sådant, alltså dess form som ”njutningsmedel”. När det gäller estetisk-poetiska texter är dessutom även stilen en viktig faktor som höjer läsoplevelsens kvalitet. Det komprimerade budskapet och det rika ljudmåleriet är svårt att samtidigt överföra till målspråket. Om man alltså har som mål att överföra såväl den geniala formen som den i och för sig relevanta betydelsen, så är uppgiften omöjlig. När det gäller estetisk-poetisk översättning är själva språkformen viktig, ofta till och med viktigare än textens innehåll. Då närmar vi oss den gräns då vi måste fråga oss om detta längre är en översättning eller om det är något annat, nämligen en helt ny litterär produkt. För dessa fall har Savory (refererad i Ingo 1991, 55) skapat termen *pseudoöversättning*. En exakt gräns mellan översättning och pseudoöversättning är ändå svår att dra. Till de texter som ofta blir föremål för pseudoöversättning hör framför allt olika slag av ordlekar, rim och ramsor. (Ingo 1991, 16–17, 55, 158.) Även Sorvali (1983, 88–89) skriver att den som översätter poesi väljer ord och uttryck enligt sin egen intuition. Där kan man möta uttryck som används endast i konstnärligt syfte, knappast i syfte att bevara formen. Översättaren skapar inte själv något nytt, utan hans syfte är att återge tankar och idéer som någon annan har formulerat. Men han tar sig friheten att återge fritt, man kan säga att hans diktning är ett slags omskrivning.

Textens syfte eller funktion är viktig vid all översättning (Ingo 1991, 159). När man översätter poesi och ordlekar, måste man ta hänsyn speciellt till textens och dess delars syfte och dess avsedda effekt på mottagaren. Om översättaren inte beaktar dessa faktorer, är översättningen omotiverad. Varför skall man översätta en ordlek om den inte blir en ordlek också på målspråket? Ordlekar kan basera sig på uttal, stavning, morfologi (formlära), syntax (satslära) eller ordförråd. Ordlekar kan vara mycket olika, men gemensamt för dem är att de kräver fattningsförmåga. (Oittinen 1997, 73.)

Det räcker alltså inte med att översätta ord för ord när det gäller översättning av ordlekar och poesi (Leppihalme 2000, 101). Den vanligaste strategin är att ersätta den källspråkliga frasen med en fras som har samma funktion i målspråkskulturen (Bassnett 1995, 43). Med andra ord kan man ersätta ordlekar och ramsor med någon lika fyndig ljud- eller ordkombination på målspråket (Ingo 1991, 201). Newmark (1988, 164) anser ändå att versöversättaren inte kan göra några eftergifter åt mottagaren, det vill säga att han inte behöver adaptera textens källspråkliga element efter målspråket. Han motiverar sin åsikt med att ordet har som enhet större betydelse i dikter än i alla andra texttyper. Men det är självklart att man måste göra undantag, speciellt när man översätter barnlitteratur. Sammanfattningsvis kan man konstatera

att det alltså är möjligt att översätta poesi och ordlekar, men det är en terminologisk fråga om man alltid kan använda termen *översättning* eller om man i stället borde tala om *tolkning*. Stilen, rytmen och melodin är företeelser där översättning kan misslyckas. Dessutom blir översättaren ofta tvungen att använda ersättande tekniker av olika slag. (Sorvali 1983, 68, 90; Oittinen 1997, 73.)

6 TOVE JANSSON OCH HENNES KARRIÄR

6.1 Författarinnan Tove Jansson

Under nittonhundratalet har Norden fått två barnboksförfattare, Tove Jansson och Astrid Lindgren, vilkas namn har blivit välbekanta världen runt (Jones 1984, 7). År 1945 utkom Tove Janssons första muminbok, och året kan därför betraktas som början till en ny period i den finlandssvenska barnlitteraturens historia (Rajalin 1984, 78). Tove Jansson har skapat sin egen värld och sin egen genre, sin muminvärld (Strömstedt 1978, 100). Hon har skrivit och illustrerat 13 muminböcker mellan 1945–80. Dessutom har hon gjort tecknade serier, skrivit skådespel och hörspel, haft utställningar, illustrerat vid sidan av sina egna även andras böcker, tidningar och omslag. (Ørjasæter 1985, 10–11; Kivi 1998, 15–16, 19.)

Tove Marika Jansson föddes 9.8.1914 i Helsingfors. Hennes mor, var en prästdotter från Sverige och hette Signe Hammarsten Jansson. Ham, de tre första bokstäverna i Hammarsten, var hennes konstnärsnamn. Hon var alltså konstnär, och i framför allt bekant som karikatyrtecknare, men hon har också tecknat flera av Finlands sedlar, ett par hundra av landets frimärken och en mängd bokomslag, illustrationer och kartor. Toves fader var skulptören Viktor Jansson, kallad Faffan inom vänkretsen. Tove var äldst av de tre barnen; brodern Per Olov är född 1920, och den yngste, Lars, 1926. Tove blev uppfostrad i en finlandssvensk medelklassmiljö i Helsingfors och hon har understrukt att hennes barndom var lycklig även om ekonomin i hemmet var osäker. Hennes familj bodde i en ateljé hela vintern och på en ö om sommaren. (Jones 1984, 10, 12–13; Ørjasæter 1985, 12–13; Kivi 1998, 11.)

Tove Janssons konstnärliga talang kom tidigt till synes, och hon var femton då hon efter nio års skolgång började studera konst i Stockholm, Helsingfors och Paris. Hennes illustrationer

publicerades i flera tidningar redan i början av 1930-talet. Tove debuterade som skämttecknare i den politiska skämttidningen *Garm* år 1929, och den verksamheten fortsatte hon under 1930-talet. Som de flesta andra konstnärer måste hon också hålla på med varierande uppdrag: hon gjorde omslag, bokillustrationer och blomsterkort. Hon hade sin första separatutställning 1943. Ursprungligen var det Tove Janssons avsikt att ägna sig helt åt måleri, men år 1938 försökte hon sig på att skriva. Hennes första bok, *Småtrollen och den stora översvämningen* publicerades år 1945 i Helsingfors och kort därefter i Sverige, och småningom blev det flera barnböcker. I mitten av 1940-talet började hon experimentera med en tecknad serie i helsingforstidningen *Ny Tid*, men det var först 1954 som hon blev internationellt känd på området. Då publicerades muminserierna i *London Evening News* och efterhand spriddes de till inalles 40 länder. Tove Jansson tecknade serien i många år, efterhand tillsammans med brodern Lars, som slutligen övertog den ensam. Raden av egentliga muminböcker avslutades år 1970 med *Sent i november*. Därefter har de ändrat karaktär och kommit sporadiskt, i form av bilderböcker med korta texter. Senare började Jansson även avlägsna sig från barnboksvärlden och tog steget in i vuxenlitteraturen. Redan i hennes tidigaste barnböcker är det möjligt att urskilja idéer och associationer som kanhända saknar omedelbart intresse för barn. Det finns alltså en klar utvecklingslinje i hennes författarskap som helhet; hennes barnböcker ändrar småningom karaktär och flyter över i vuxenlitteraturen. Senare har Tove Jansson experimenterat med olika slags vuxenböcker (t.ex. *Lyssnerskan* 1971, *Dockskåpet* 1978), självbiografiska (*Bildhuggarens dotter* 1968) och andra noveller, romaner samt arbeten för radio och TV. (Jones 1984, 14, 16, 19, 180; Ørjasæter 1985, 77.)

Tove Jansson har blivit belönad med många uppskattade hedersbetygelser och pris för sina kulturella, litterära och konstnärliga meriter. Hon har fått bland andra Finska statens litteraturpris år 1963, 1971 och 1982. Hon har erhållit Pro Finlandia-medaljen och Svenska Akademin har premierat henne två gånger. Jansson fick Nils Holgerssons-plaketten i Stockholm 1953. År 1966 fick hon H.C. Andersen-medaljen som är den finaste utmärkelse en barnboksförfattare kan få. Litteraturfrämjandets stora pris erhöll hon 1977. Hon har även promoverats till hedersdoktor vid Åbo Akademi, och fått Svenska kulturfondens hederspris 1983. Hennes illustrationer har belönats med Elsa Beskow och Rudolf Koivu-prisen. (Ørjasæter 1985, 140–141; Kivi 1998, 16;.) Tove Jansson dog 27.6.2001 av en svår cancer. Hennes grav ligger i Helsingfors på Sandudds kyrkogård. (http://fi.wikipedia.org/wiki/Tove_Jansson, 4.7.2006.)

6.2 Tove Janssons Muminvärld

Tove Jansson har med sina böcker om Muminrollet och dess familj skapat ett originellt bidrag till sago- och nonsensgenren där ord och bild utgör ett kongenialt helt (Olsson & Algulin 1987, 533). Muminböckernas släktskap med den engelska barnlitteraturen har ofta framhållits, och likheterna med många engelska klassikers fantasi- och nonsensvärldar är uppenbara. Men muminfamiljens miljö och levnadssätt har även otaliga paralleller i den finländska verkligheten. Tove Jansson böcker är utmärkta exempel på att en allmängiltig barnbok inte behöver vara detsamma som en i miljö- och kulturhänseende neutral bok. Hennes nationella och kulturella bakgrund har naturligtvis sitt givna inflytande, men den är av sekundär betydelse när det gäller att förstå hennes författarskap. Muminvärlden är en fantasivärld, rentav ett eskapistiskt paradys, men en värld som attraherar både barn och vuxna genom den trygghet som den innerst äger, även om denna trygghet blir utsatt för hot och faror utifrån. (Jones 1984, 8–10; Rajalin 1984, 79.) Men hur upptäckte hon denna fantastiska muminvärld och alla dess invånare som har blivit kända världen runt?

Tove Jansson utnyttjade redan på 1930-talet en liten Mumin-bild i stället för namnteckning då hon ritade bilder för skämttidningen *Garm*. Det var först en namnlös varelse som blev Tove Janssons signatur. Senare fick denna muminliknande figur namnet *Snork*. Namnet *Mumintroll* förekommer första gången i en tecknad serie i början av 1940-talet, och det var i veckotidningen *Ny Tid*. Namnet hade ursprungligen uppfunnits av Toves morbror Einar som varnade henne för muuu-mintrollen som bodde i skafferiet. Så smälte figuren och namnet samman och mumintrollet fick sin mamma och pappa och kamraten Sniff i berättelsen *Småtrollen och den stora översvämningen* (1945) som var den allra första muminboken. (Salonen 1983, 27; Nettervik 1994, 172; Ørjasæter 1985, 80–81.)

Bakgrunden till Tove Janssons böcker är hennes egen harmoniska barndom, den konstnärlighet hon ärvde av sina föräldrar samt det finländska havs- och skärgårdslandskapet. (Salonen 1983, 28.) Man kan till och med säga att Toves egen barndom är själva förutsättningen för hennes böcker. Minnena från barndomen hade lagrat sig i Toves minne, mer eller mindre medvetet, och så steg Mumindalen fram. I Mumindalen vimlar det av små djur och där blommar vackra blommor. Dess invånare är välvilliga och vänliga men har också mänskliga svagheter. Muminfamiljen bor i ett hus där det alltid är plats för gäster och fester, muminmamman håller samman familjen och ger aldrig upp, medan muminpappan är bohem

och går sina egna vägar. Mumintrollet älskar sin mamma över allt i världen, men tycker också att pappas memoarer är spännande. Han har lätt för att få ont samvete och har svårt att säga nej. Han vill ut i världen, men återvänder alltid hem igen till slut. Småningom frigör han sig smått från sin mamma. Allt detta går tillbaka på Tove Janssons egen barndom. Hennes uppväxtmiljö har alltså i stort sett en prägel på hennes verk. (Salonen 1983, 28; Jones 1984, 12; Ørjasæter 1985, 92, 98, 132–133.)

År 1946 utkom den andra muminboken *Kometjakten*, vars omarbetade version med titeln *Kometen kommer* följde 1968. Författarens verkliga genombrott blev *Trollkarlens hatt* (1948). Senare publicerades *Muminpappans bravader* (1950), sedermera nyutgivna som *Muminpappans memoarer* (1968), *Farlig midsommar* (1954), *Trollvinter* (1957), *Det osynliga barnet* (1962), *Pappan och havet* (1965) och *Sent i november* (1970). I de senare muminböckerna – *Trollvinter*, *Pappan och havet*, *Sent i november* – är belysningen hårdare och klarare, perspektivet ett annat och till och med ”vuxnare”. Dessa böcker är inte böcker för små barn; de har mest att ge äldre barn, tonåringar och även vuxna. På det sättet ändrar hennes barnböcker småningom karaktär och flyter över i vuxenlitteratur. (Jones 1984, 19, 25, 44; Rajalin 1984, 78; Strömstedt 1978, 100–101.) Vid sidan av böckerna ritade Tove Jansson Mumin som seriefigur. Serien om Mumintrollet publicerades på 1950-talet i över 40 länder på drygt 60 språk. (Salonen 1983, 27–28.)

Tove Jansson har skrivit och illustrerat sammanlagt 13 muminböcker, varav åtta är muminromaner, en novellbok och fyra bilderböcker. Nuförtiden finns muminböckerna spridda över hela världen, och de utkommer ständigt i nya upplagor. Muminböckerna har översatts till över 30 olika språk. Man kan alltså helt sanningsenligt säga att muminböckerna hör till världslitteraturen. Tove Jansson har verkligen lyckats skapa sin egen värld, Mumintrollens värld som är en spegelbild av vuxenvärlden. (Ørjasæter 1985, 140; Olsson & Algulin 1987, 533, Kivi 1998, 19–20.) Gemensamt för alla muminböckerna är den konstnärliga helhet som uppstår genom det nära sambandet mellan text och bild (Nettervik 1994, 176).

7 MATERIAL OCH METOD

7.1 Om material

Den viktigaste anledningen till ämnes- och materialvalet i min avhandling var aktualiteten. För det första kan översättningen av kulturbundna element alltid anses vara ett aktuellt ämne. Alla kulturer är på ett eller annat sätt unika och har sina egna vanor, seder och traditioner. Dessa kulturbundna element kan vara svåra eller till och med omöjliga att överföra till ett annat språk och till en annan kultur. För det andra är Tove Janssons världsberömda böcker om muminfamiljen och Mumindalens andra invånare alltid tidlösa. Tove Jansson var förutom en framstående författare, också en lovande konstnär. Tove Jansson dog år 2001, i år har det alltså gått fem år sedan hennes bortgång. För det tredje ville jag veta mera om översättningsvetenskap. Vi har översättningskurser i skolan och vid universitetet, men vi har väldigt lite teori om översättning. För det fjärde har jag franska som biämne, och jag ville på något sätt ha med ett franskt perspektiv i mitt pro gradu-arbete. Jag var redan tidigare intresserad av översättningsanalys, och därför var det ganska naturligt att välja ett ämne som handlar om denna metod. På grund av allt detta bestämde jag mig för att jämföra muminböckernas svensk-, finsk- och franskspråkiga versioner. Frankrike ligger ju i Mellaneuropa, medan Finland och Sverige är grannländer och hör till de nordiska länderna. Därför tog jag med även de finskspråkiga versionerna.

Materialet består av två muminböcker av Tove Jansson, *Farlig Midsommar* och *Pappan och havet*, samt deras finsk- och franskspråkiga översättningar. Materialet omfattar ungefär 1060 sidor, det vill säga ungefär 180 sidor per bok och 360 sidor per språk. *Farlig midsommar* som hör till de tidigare muminböckerna är klart en barnbok, medan *Pappan och havet* knappast är någon barnbok. Gemensamt för dessa böcker är att man färdas från äventyr till äventyr. I *Farlig midsommar* blir muminfamiljen tvungen att lämna sitt hem på grund av en stor översvämning efter ett vulkanutbrott. De finner ett nytt flytande hus som i själva verket är en teater som översvämningen har ryckt loss. Mumintrollet och Snorkfröken besluter sig för att tillbringa en natt uppe i ett träd, men finner sitt "hem", teatern, försvunnet över natten. Även Lilla My faller överbord och blir borta. Pappan besluter skriva ett skådespel, och efter många olika äventyr återförenas muminfamiljen på skådespelets premiär. Slutligen vänder de hem till Mumindalen. (Jones 1984, 55.) I *Pappan och havet* är det Muminpappan som är dess centralfigur och hans förhållande till havet dess tema, som romanens titel anger. När boken

börjar känner sig Pappan onödig och obehövlig. Alla sysslar med någon, men han är överlopps. Det har blivit torrt i naturen av sommarhettan, och det råder fara för skogsbrand. I vedboden snickrar Pappan på en modell till en fyrbåk, och så börjar han med att drömma om en ö med en fyr. Pappan blir så övertygad om att den existerar att han är beredd att segla iväg med familjen för att hitta sin egen ö. Med stöd av Pappans instinkt kommer de fram till ön som han har drömt om. På ön känner Pappan att det är han som har befälet; det är han som ska se till allas behov och ta hand om allting. Mumintrollet växer och blir mer självständig under berättelsen. Man kan säga att han når tonåren. Även Mammans roll är annorlunda i *Pappan och havet*. Hon förflyttas helt ut ur sin invanda miljö och förlorar därmed sin invanda roll. Hon anlägger nämligen en mer passiv roll i denna bok. (Jones 1984, 84–85.) Pappan och havet innehåller alltså många psykologiska skildringar, och därför är den inte en bok för små barn.

De båda finska översättningarna och de båda franska versionerna har samma finska respektive franska översättare. *Farlig Midsommar* och *Pappan och havet* har översatts till finska av Laila Järvinen. Böckerna har fått namnen *Vaarallinen juhannus* och *Muumipappa ja meri* på finska. Översättaren har alltså översatt dessa rubriker nästan ord för ord. De båda franska översättningarna har två översättare: Kersti och Pierre Chaplet. De franska versionerna har fått rubrikerna *L'été dramatique de Moumine* och *Papa Moumine et la mer*. Rubriken för *Pappan och havet* har alltså översatts ord för ord, men rubriken för boken *Farlig midsommar* har ändrats till *L'été dramatique de Moumine* 'Mumins dramatiska sommar'. Orsaken är att det redan i rubriken finns ett kulturbundet element (*midsommar*) som inte kan överföras direkt till målspråket, alltså till franska i det här fallet. Men det kommer jag att behandla närmare i analysdelen.

7.2 Om metoderna och forskningsprocessen

Hela forskningsprocessen började med att jag samlade material för teoridelen och började bekanta mig med ämnet. Jag satte mig in i böcker och undersökningar om översättningsvetenskap, om barnlitteratur och om förhållandet mellan språk och kultur samt vidare om förhållandet mellan kultur och översättning. Jag samlade in material också om författarinnan Tove Jansson, om hennes karriär och verk. Jag valde även det egentliga

forskningsmaterialet, det vill säga muminböckerna som jag ville analysera så tidigt som möjligt eftersom de franskspråkiga muminböckerna är lite svårare att få tag på.

Efter det att jag hade blivit bekant med de teoretiska aspekterna om mitt forskningsämne, började jag fördjupa mig i de muminböcker som jag hade valt som undersökningsmaterial. Först läste jag bara igenom böckerna, men redan vid denna första genomläsning började jag jämföra eventuella skillnader i olika översättningar. Den andra genomläsningen skedde så att jag läste de olika böckerna sida vid sida och antecknade noga de ställen där det fanns olikheter mellan de olika versionerna. På det sättet fann jag flera påfallande kulturbundna element som hade krävt översättningsstrategier av olika slag. Utifrån dessa iakttagelser bildade jag fyra kategorier av dessa kulturbundna element: översättning av personnamn och egennamn, översättning av ord för mat och fester, översättning av ord för naturfenomen samt översättning av ordlekar och poesi. På grund av avhandlingens begränsade omfång, var jag tvungen att utelämna inte bara några intressanta fenomen som översättning av ord för släktskapsförhållanden och översättning av måttenheter, utan också en rad intressanta exempel. Ur böckerna valde jag alltså ungefär 5–10 exempel för varje kategori för att förklara översättarnas ordval.

Min metod är närmast kvalitativ. Syftet är att ta reda på hurdana skillnader det finns i olika versioner och hurdana översättningsstrategier översättarna har använt för att översätta olika kulturbundna element. Jag vill alltså jämföra olika översättarnas val vid översättning av kulturbundna element. Jag försöker även ta reda på om det finns flera skillnader mellan de svensk- och franskspråkiga än mellan de svensk- och finskspråkiga versionerna. Frankrike ligger ju längre ner i Mellaneuropa och den franska kulturen är annorlunda än kulturen här i de nordiska länderna. *Farlig midsommar* är klart en barnbok, men *Pappan och havet* är knappast någon barnbok. Därför vill jag också jämföra dessa böcker ur denna synvinkel. Med stöd av teorin om översättning av barnböcker skulle man kunna anta att *Pappan och havet* och dess översättningar kunde innehålla fler främmande kulturbundna element än *Farlig midsommar* och dess översättningar eftersom barnböcker oftast måste anpassas efter målspråksmiljön.

8 PERSONNAMN OCH ANDRA EGENNAMN

8.1 Personnamn

Nuförtiden är det en vedertagen praxis att namnen, speciellt helt fiktiva namn, översätts inom barnlitteraturen. Egennamn är nämligen sällan helt betydelselösa ljudkombinationer, utan de har ofta ett semantiskt innehåll, vilket är viktigt att komma ihåg när det gäller översättning av fiktiva namn som oftast har bara en viss bestämd referent. En del namn kan till exempel beskriva dess bärarens egenskaper, och därför är det vanligt att de måste översättas. Denna praxis innebär även att man ofta anpassar svåruttalade namn efter målspråkets skriv- och uttalsvanor. Genom att översätta främmande namn vill översättaren ta hänsyn till översättningens mottagare, deras behov och uppfattningsförmåga. (Aaltonen 2002, 394; Ingo 1991, 204–205; Bertils 2003, 42; Oittinen 1997, 52.)

Det är självklart att Tove Janssons muminvärld är fiktiv fast den går tillbaka till hennes egen barndom. Mumindalens invånare är alltså fiktiva, men de har ändå många mänskliga egenskaper. Man kunde säga att själva Mumindalen ter sig som en paradisk utopi med drag av både förtrollad exotism och finländsk skärgård. Dess invånare är fantasigestalter som med humor och psykologisk insikt speglar olika mänskliga egenskaper. (Kåreland 1994, 73.) I muminböckerna möter man förutom Muminfamiljen och deras vänner också filifjonkor, hemuler, hatifnattar, mymlor, mårror och djur av olika slag. Många av namnen i muminböckerna är avledningar av standardsvenskans substantiv, adjektiv och verb. Det är också vanligt att många personnamn i böckerna beskriver och karakteriserar dess bärarens egenskaper. Några namn klarlägger även relationer mellan olika individuella figurer eller mellan en viss grupp av figurer; Mumin – Muminmamman – Muminpappan, Snorken – Snorkfröken (snorksystem) – snorkarna. (Bertils 2003, 71, 76, 103.)

8.1.1 Översatta fiktiva namn

Tove Jansson har visat stor uppfinningsrikedom när hon har namngett på de olika invånarna i Mumindalen. De flesta personnamn i muminböckerna har blivit översatta. En del har översatts ganska direkt ord för ord, andra har anpassats efter målspråkets skriv- och uttalsvanor och några, speciellt beskrivande namn har krävt mer fyndiga översättningsstrategier. Det är

kanske väsentligt att först kort presentera själva muminfamiljen. Kärnfamiljen består av *Mumintrollet*, *Muminmamman* och *Muminpappan*. Mumintrollet är en lite naiv och välvillig men också äventyrslysten varelse. Han är ganska starkt bunden till sin moder, Muminmamman som kan anses vara en verklig ”idealmamma”. Hon är förstående, tolerant och har tålmod. Hon tar alltid hand om alla vardagliga saker. Hennes roll ändras dock i boken *Pappan och havet*. I boken förflyttas Muminmamman nämligen ut ur sin invanda idylliska miljö, och då är det Muminpappan som vill ta hand om allt. Muminpappan är något av en bohem, och han längtar ibland efter äventyr. Han sörjer för familjens säkerhet och andra saker som det är nödvändigt att tänka igenom grundligt.

- (1) a. *Mumintrollet* låg på sin vanliga plats (eller en av sina platser), hoprullad i den gröngula mossan med svansen försiktigt instoppad under sig. (J1a, 11.)
- b. *Muumipeikko* loikoi vihreänkeltaiseen sammaleeseen käpristyneenä tavallisella paikallaan (tai oikeastaan yhdellä niistä) häntä varovasti peitossa kylkensä alla. (J1b, 10.)
- c. *Moumine le Troll* était couché au bord de l'eau dans l'un de ses endroits préférés. Roulé en boule sur la mousse douce et verte, il avait rangé sa queue sous lui bien proprement. (J1c, 11.)

Exempel (1) visar att *Mumintrollet* har blivit *Muumipeikko* på finska och *Moumine le Troll* på franska. Det är fråga om ett sammansatt ord där den första delen *Mumin* ursprungligen är ett helt fiktivt namn och den senare delen *trollet* ett vanligt skandinaviskt substantiv. Ordet *Mumin* anger även att figuren hör till muminfamiljen, och ordet *troll* redogör för familjeförhållandena mellan de olika muminflgurerna. Översättarna har översatt namnet *Mumin* genom att imitera ljudformen i det svenska namnet, och så har det blivit *Muumi* på finska och *Moumine* på franska. På vissa ställen heter Mumintrollet helt enkelt bara *Mumin/Muumi/Moumine* i böckerna. Den senare delen av namnet, det vill säga *trollet*, är som sagt ett substantiv som har blivit översatt direkt både till finska och till franska. I svenskan och finskan är detta ord helt vanligt. Ursprungligen betyder det ’en människoliknande men ful, klumpig enfaldig sagofigur som tro(ddes) leva i otillgängliga skogs- eller bergstrakter’ (Svensk Ordbok 2003, 1290). I franskan är ordet mer främmande och ganska sällsynt. Det är dock en intressant fråga om de franska översättningarna av Tove Janssons muminböcker har bidragit till att göra substantivet *le troll* vanligare i franskan. Ordet *troll* är ett skandinaviskt lånord med betydelsen ’ande eller tomte/troll i skandinaviska legender’ (Le Petit Robert 1990, 2026). Dessutom tycks ordet *troll* ha fått en ny betydelse i datanördarnas slang. Ett troll eller

internettroll är en person som skriver artiklar eller debattinlägg på Internet med huvudsyfte att reta upp folk (<http://sv.wikipedia.org/wiki/Internettroll>).

Liknande val har översättarna gjort även vid översättning av namn på andra medlemmar i muminfamiljen, nämligen *Muminmamman* och *Muminpappan*:

- (2) a. *Muminrollets mamma* satt på trappan i solskenet och riggade en barkbåt. [...] *Muminmamman* hade gjort en mycket liten lucka av bark, och när hon lade på den passade den precis i sitt hål och de tunna kanterna smög sig tätt mot däckets. (J1a, 7.)
- b. *Muumipeikon äiti* istui portailla auringonpaisteessa ja laittoi kaarnalaivaan köysistöä. [...] *Muumimamma* oli tehnyt kaarnasta hyvin pienen luukun; hän pani sen paikoilleen, ja se sopi reikänsä kuin valettu. (J1b, 7.)
- c. Assise sur les marches, au soleil, *la maman de Moumine le Troll* arrangeait le grément d'une barque en écorce. [...] Pour la fermer, *Maman Moumine* découpait un tout petit panneau d'écorce, dont les bords effilés s'ajustèrent parfaitement à l'ouverture. (J1c, 7.)
- (3) a. *Muminpappan* tittade på dem. Jag har ofta tänkt, sa han, att man nångång borde betrakta sina rum från taket istället för nerifrån golvet. (J1a, 23–24.)
- b. *Muumipappa* katsoi heihin. – Minä olen usein ajatellut, että pitäisi joskus katsella huoneitaan katostakin käsin eikä aina vain lattialta, hän sanoi. (J1, 23.)
- c. *Papa Moumine* les regarda. – J'ai souvent pensé qu'il serait intéressant de voir son intérieur à partir du plafond, dit-il. (J1c, 28.)

Exemplen (2) och (3) visar att *Muminmamman* och *Muminpappan* har översatts till målspråket på liknande sätt som namnet *Muminrollet*. *Muminrollets* mamma heter alltså *Muminmamman* och pappa *Muminpappan*. I böckerna används ibland bara orden *mamman* och *pappan* i stället för hela egennamnet. Och dessutom förekommer uttrycken *Muminrollets mamma*, som i exempel (2), och *Muminrollets pappa*, kanske för att man vill förhindra upprepning av samma namnformer. Därmed förtydligar dessa namn familjeförhållandena mellan muminfigurerna. De båda namnen har översatts genom en direkt överföring språkstruktur. Svenskans ord *mamma* och *pappa* är i hög grad vardagliga och familjära tilltalsord (Svensk ordbok 2003, 731, 883). Samma gäller även franskans *maman* och *papa* (Le Petit Robert 1990, 1141, 1350). Orden *pappa* och *mamma* har dock små nyansskillnader i finskan. Finskans ord *pappa* är nämligen lite ålderdomligt, och med det avses i allmänhet äldre manliga personer, speciellt morfar eller farfar. Men det kan nog användas som ett

lekfullt tilltalsord för ordet *isä* 'fader', och även ordet *mamma* kan användas för ordet *äiti* 'moder'. (Nykysuomen keskeinen sanasto 2004, 529, 699.) I det här fallet passar de finska orden *mamma* och *pappa* mycket bra in i sammanhanget, det är ju fråga om fiktiva barnboksfigurer.

Även många andra namn i muminböckerna har man översatt genom att modifiera uttalsformen av de svenska namnen. *Lilla My* är en av huvudpersonerna både i *Farlig midsommar* och i *Pappan och havet*. Hon är en mycket individualistisk karaktär; hon är våghalsig, mycket nyfiken, näbbig och ibland till och med elak. *Lilla My* blir tillfälligt adopterad av muminfamiljen, men i *Farlig midsommar* har hon dock en syster, *Mymlans dotter*.

- (4) a. *My!* sa *Mymlans dotter* hotfullt och försökte peta fram sin syster ur en garnhärva. Kom ut med detsamma! Men *Lilla My* kröp bara längre in i syskrinet och försvann helt och hållet i härvan. (J1a, 8.)
- b. – *Myy*, sano *Mymmelin tytär* uhkaavasti ja yritti kaivaa sisarensa esille lankavyyhdestä. Tule ulos heti paikalla! Mutta *Pikku Myy* ryömi vain yhä syvemmälle ompelukoriin ja katosi kokonaan vyyhteen. (J1b, 8.)
- c. – *Petite Mu!* dit *la Mume* sur un ton menaçant en essayant d'extraire sa sœur d'une pelote de laine. Veux-tu sortir de là, et tout de suite ! Mais *la petite Mu* s'enfonça plus profondément encore dans la pelote, où elle disparut. (J1c, 8.)

I exempel (4) ser man återigen hur namnen kan karakterisera sina bärare. *Lilla My* är ju mycket liten, nästan minimal, och därför kan hon gömma sig för sin syster på alla möjliga platser. Det är också självklart att både *Lilla My* och hennes syster *Mymlans dotter* hör till mymlorna. Deras moder heter logiskt *Mymlan*. Själva *Mymlan* är ändå med varken i *Farlig midsommar* eller i *Pappan och havet*. Det är alltså litet överraskande att makarna Chaplet, det vill säga de franska översättarna inte alls har översatt ordet *dotter*. Det är ju väsentligt att det är fråga om hennes dotter, inte om själva *Mymlan*. Men i alla fall har översättarna lyckats med att skickligt imitera källspråkets ljudstruktur då de kommit på namnen *Mymmeli* och *la Mume*. Namnet *Lilla My* i sin tur har översatts till finska och franska också genom att anpassa namnet *My* till dessa språks ljudstruktur. I franskan uttalas bokstaven *u* som [y], *y* uttalas i sin tur som [i]. *My*, på finska *myy* eller på franska *mu* ingår dessutom i det grekiska alfabetet som en bokstav, och motsvarar då *m* i det latinska alfabetet (Le Petit Robert 1990, 1241). Namnet *My* har nuförtiden etablerat sig som ett av de vanligaste förnamnen i Sverige (http://www.svenskanamn.se/name_page.asp?ID=26423, 27.7.2006). Även några finska barn

har fått namnet *Myy* (38 kvinnliga bärare), trenden i dag är ju att föräldrar inte vill ge sina barn helt ”vanliga” namn (Lehtonen, Nummelin & Teerijoki 2006, 32). Adjektivet *liten* har ordagrant översatts både till finska och till franska. Franskans adjektiv *petit* ’liten’ står i formen *petite* och med den bestämda artikeln *la* framför sig, vilket innebär att det är fråga om femininum. Det finska adjektivet *pikku* ’liten/jätteliten’ passar kanske bättre in i sammanhanget än motsvarande adjektiv *pieni* ’liten’. Ordet *pikku* används ju oftast i sammansatta ord och i smeksam ton (Suomen kielen sanakirja 1996, 497).

Även *Snorkfröken* och *Snusmumriken* är centrala figurer i *Farlig Midsommar*. De är båda Mumintrollets goda vänner, men helt olika. *Snorkfröken* är fåfäng på ett kvinnligt sätt, och slutligen blir hon Mumintrollets flickvän. *Snusmumriken* är en fri luffare som går sina egna vägar och berättar om sina resor för Mumintrollet. Följande exempel beskriver bra även förhållandet mellan Mumintrollet, *Snorkfröken* och *Snusmumriken*.

- (5) a. *Snusmumriken* var hans [Mumintrollets] bästa vän. Naturligtvis tyckte han förfärligt mycket om *Snorkfröken* också, men det kan ju inte vara precis detsamma med en flicka. *Snusmumriken* var lugn och visste enormt mycket men pratade inte om det i onödan. (J1a, 14.)
- b. *Nuuskamuikkunen* oli hänen paras ystävänsä. Tietenkin hän piti tavattomasti myöskin *Niiskuneidistä*, mutta eihän se ensinkään ollut samaa, koska tämä oli tyttö. *Nuuskamuikkunen* oli rauhallinen ja tiesi valtavan paljon asioita, mutta hän ei puhunut niistä turhaan. (J1b, 13.)
- c. *Le Renaclerican*, c'était son meilleur ami. Bien sûr, il aimait aussi *la demoiselle Snorque*, mais une fille ce n'est pas pareil. *Le Renaclerican* était calme! Il savait beaucoup de choses, mais il n'en parlait jamais sans raison. (J1c, 15.)

Båda dessa namn, *Snusmumriken* och *Snorkfröken*, är avledningar av svenska ord, men i detta sammanhang används de som fiktiva personnamn. *Snusmumriken* är ett sammansatt ord som består av orden *snus* och *mumrik*. Det vardagliga ordet *snusmumrik* förekommer dock i svenskan i betydelsen ’snusgubbe’ (Svensk ordbok 2003, 1129). *Snusmumriken* röker pipa, vilket kan ha påverkat författarens val av namnets förled, *snus*. *Snus* är ju ’finmalen tobak avsedd att läggas under läppen, tuggas eller andas in’ (Svensk ordbok 2003, 1129). Annars är namnet inte mycket karakteriserande eller beskrivande. Ordet *mumrik* betyder nämligen ’underlig, något motbjudande person’ eller ’mindre kudde som används vid grenhopp’ (Svensk ordbok 2003, 775). *Snusmumriken* är en eremitnatur och ibland litet trumpen, men man kan inte säga att han är motbjudande. Exempel (5) visar att Järvinen har översatt ordet

snus med det finska *nuuska*. Men namnets efterled har varit litet problematisk. Översättaren har kommit på namnformen *muikkunen* som kanske oftast associeras till ordet *muikku* 'siklöja'. *Muikkunen* är nämligen en diminutiv form av ordet *muikku* då det används i betydelsen 'liten siklöja'. Suffixet *-nen* är dessutom mycket vanligt i finska efternamn. *Muikkunen* är ett ganska sällsynt men ändå existerande släktnamn i Finland (Mikkonen & Paikkala 2000, 364–365). *Mumriken* och *muikkunen* liknar dock varandra fonologiskt, vilket kan tyda på att översättaren i någon mån har översatt namnet även genom att imitera svenskans ljudstruktur. Namnet *Nuuskamuikkunen* kan anses vara en lyckad översättning eftersom det är roligt och fyndigt, trots att det är helt fiktivt och inte motsvarar originalet. *Snusmumriken* heter *le Renaclerican* på franska. Det är självklart att den originella, källspråkliga namnformen skulle ha varit för svår att uttala för franska barn. Makarna Chaplet har alltså skapat namnet *le Renaclerican*. Det är svårt att säga vilka och hurdana strategier översättarna har använt när de har hittat på namnformen *Renaclerican*. Ordet *renâcler* finns dock i franskan och det används i betydelsen 'frusta eller skvätta (speciellt om djur)' och 'krångla eller göra motstånd' (Le Petit Robert 1990, 1661). *Snusmumriken* är ju litet rebellisk; i boken *Farlig midsommar* sliter han loss Parkvaktens alla förbudsskyltar. I detta avseende är det översatta namnet *le Renaclerican* alltså mycket betecknande.

Exempel (5) beskriver även översättningen av namnet *Snorkfröken*. Det är återigen fråga om ett sammansatt ord vars efterled *fröken* har översatts direkt både till finska och till franska. Ordet *fröken* är 'titel för en ogift kvinna (numera med begränsad användning)', och 'används även om lärarinna' (Svensk ordbok 2003, 328). På finska har namnet blivit *Niiskuneiti* och *la demoiselle Snorque* på franska. Det är möjligt att översätta ordet *fröken* till finska med ordet *neiti* (Ruotsi-suomi suursanakirja 2003, 204). Franskans *demoiselle* har också ungefär samma denotation som *fröken* i svenskan och *neiti* i finskan. Namnets förra del *Snork* berättar att namnets bärare hör till snorkarna. *Snorkfröken* har nämligen en bror, *Snorken*, som ändå inte är med i *Farlig midsommar* eller *Pappan och havet*. Enligt Svensk ordbok (2003, 1128) är *Snork* en snorkig person, och adjektivet *snorkig* i sin tur betyder 'oartig på ett högdraget sätt'. Namnet är alltså inte riktigt en rättvis beskrivning av personen eftersom *Snorkfröken* faktiskt är en ganska sympatisk figur. De franska översättarna har översatt ordet *Snork* genom att anpassa namnet efter franskans ljudstruktur, och så har det blivit *Snorque*, vilket fortfarande låter ganska germanskt, för i genuint franska ord skulle ljudkombinationen *sn* ha ersatts med stödvokalen *é-* + bortfall av *s* (**énorque*). I den finska översättningen har *Snorken* blivit *Niisku*. Ordet associeras i allmänhet till verbet *niiskuttaa* 'snörvla; snyfta' eller till

substantivet *niiskutus* 'snörvling; snyftning'. Översättningen motsvarar inte originalet, men översättaren har ändå lyckats skapa ett namn som passar till finskans språkstruktur och låter roligt.

Muminfamiljen möter många olika figurer, personer och djur under sina äventyr. I boken *Farlig midsommar* möter de bland andra filifjonkor, hemuler, homsor och en liten misa.

- (6) a. Jag vet att jag har stora fötter, mumlade *Misan* bittert.
 Jag bara förklarar, sa *Homsan*.
 Det är en känslosak, sa *Misan*. Och den kan inte förklaras! (J1a, 28.)
- b. – Kyllä minä tiedän, että minulla on suuret jalat, mumisi *Miska* katkerana.
 – Minä vain selitän, sanoi *Homssu*.
 – Se on tunneasia, sanoi *Miska*. Ja sellaista ei voi selittää! (J1b, 28.)
- c. – Je le sais que j'ai de grands pieds! murmura *la Misaline* avec aigreur.
 – Je cherche simplement une explication, dit *Mouchon*.
 – Il s'agit de sentiments, dit *la Misaline*, et ça ne s'explique pas ! (J1c, 33.)

I (6) exemplifieras översättningen av namnen *Homsan* och *Misan*. Båda har blivit översatta genom att man modifierat uttalsformen av de svenska namnen. *Misan* kallas ofta även *den lilla Misan* i boken. Detta namn är mycket kännetecknande; *Misan* är nämligen lättskrämd, pessimistisk, skeptisk och hon har skuld känslor och en dålig självkänsla. Det är sannolikt inte bara en tillfällighet att namnet troligen kommer från svenskans substantiv *misär* eller från adjektivet *miserabel*. Substantivet *misär* används om 'mycket dåliga levnadsförhållanden' (Svensk ordbok 2003, 759). *Misan* tycker ju att hennes liv är mycket bedrövtligt, hon är bara *den lilla Misan* som ingen förstår. *Misan* har fått namnet *Miska* på finska och *la Misaline* på franska. Namnet *Misa* är av ryskt ursprung och är i första hand ett mansnamn. Namnet har i finskan även formen *Miska* som i allmänhet används också som mansnamn (Kiviniemi 1993, 35, 38.) Därför är det litet vilseledande att *Misan* har fått namnet *Miska* på finska fast det är fråga om en kvinnlig figur. Det framgår i sin tur klart av det franska namnet *la Misaline* att det är fråga om en kvinna; namnet har den feminina artikeln *la* framför sig och den feminina suffixet *-line*. Som sagt har *Misan* och även *Homsan* översatts genom att anpassa dem efter målspråkens uppbyggnadsprinciper. Namnet *Homsan* har sina rötter i svenskans dialektala ord *homsa*. Verbet *homsa* används i betydelsen 'slarva, flänga och jakta' eller 'göra någonting i all hast, och med mindre lyckat resultat'. Ordet används även som substantiv i betydelsen 'vårdslös och oaktsam kvinna'. (Ahlbäck 1992, 582–583.) I detta fall kan man inte säga att namnet är riktigt karakteristiskt; homsor är vanligtvis uppriktiga och godhjärtade. *Homsan* har

på finska blivit *Homssu* och *Mouchon* på franska. Finskans *homssu* används här troligen i ungefär samma betydelse som svenskans *homsa*. Det vardagliga finska ordet *homssu* kan användas på samma sätt som svenskans substantiv *homsa* i betydelsen 'vårdslös och oaktsam kvinna' (Suomen kielen perussanakirja A–K 1990, 225). Men ordet har i finskan även en vanligare deskriptiv form *hompsa* ('*hutilus, touhuaja*') då det motsvarar närmast svenskans dialektala verb *homsa* (Nykysuomen sanakirja I A–K 1983, 500). Den finska formen av namnet *Homsan* kunde alltså anses vara även en ganska direkt översättning från originalet. *Homsan* är en manlig figur och därför är det litet avvikande att det inte finns någon artikel framför det franska namnet *Mouchon* så som framför alla andra franska muminamn. Bokstaven *h* uttalas inte i franskan. Med andra ord har översättarna anpassat det svenska namnet *Homsan* och gett det formen *Mouchon*.

Anpassning av de svenska namnen efter målspråkets ljudstruktur tycks i allmänhet vara det vanligaste sättet att översätta egennamn i muminböckerna. I följande tre exempel presenteras filifjonkorna och hemulerna vars namn också har blivit översatta genom anpassning.

- (7) a. [...] Jag är glad att scenmästaren *Filifjonk* (måhanvilaifrid) inte kan se er! [...] (J1a, 56.)
- b. – Minä olen iloinen! hän huusi. Olen iloinen, ettei näyttämöemestari *Vilijonkka* (rauhahämentomulleen) näe teitä! [...] (J1b, 54.)
- c. – Heureusement, cria-t-elle, que *Filigond* le régisseur, mon époux (qu'il repose en paix) ne vous voit pas ! [...] (J1c, 67.)

Namnet består av två element, *fili* och *fjonk*. Namnet är självklart helt fiktivt, men det, och speciellt dess feminina form *fjonkan* (jfr exempel (8)), kan ändå associeras bland annat till ord som *fjompa* – *fjompig*, *fjolla* – *fjollig* och *fjanta* – *fjantig* (Bertils 2003, 75). Dessutom anknyter dessa ord till onomatopoetiska, det vill säga ljudhärmande ord. I detta sammanhang är det väsentligt att konstatera att vissa konsonantkombinationer eller ljudföljder kan ha även en nedvärderande effekt (t.ex. *fs* i *hafs*, *tjafs*, *slafs* och *klafs*). (Allwood & Andersson 1984, 66.) Exempel (7) visar att namnet har översatts genom att modifiera det svenska namnet *Filifjonk* enligt finskans (*Vilijonkka*) och franskans språkstruktur (*Filigond*). Men namnet har krävt även andra översättningsstrategier när filifjonkorna har blivit flera i boken *Farlig midsommar*:

- (8) a. [...] Och den unga damen bredvid *Filifjonk* är hans tillgjorda systerdotter *Filifjonkan*. En mycket otrevlig systerdotter! [...] (J1a, 92.)
- b. [...] Ja tuo *Vilijannen* vieressä seisova nuori nainen on hänen sisarentyttäreensä *Vilijaana*. Hyvin epämiellyttävä sisarentytär! (J1b, 90.)
- c. [...] La jeune fille à côté de *Filigond* est sa bécasse de nièce, *la Filigonde*. Elle est peu intéressante. (J1c, 112.)

Av exempel (8) framgår att *Filifjonk* har en systerdotter som heter *Filifjonkan*. I den franska översättningen har det räckt att tillägga den feminina artikeln *la* framför namnet och bokstaven *e* i slutet för att markera att namnet är femininum, och genom en anpassning till franskans ljudstruktur har det blivit *la Filigonde*. Den finska översättningen skiljer sig i någon mån från källtexten. I den finska översättningen har *fjonk* och *fjonkan* ersatts med vanliga finska egennamn *Janne* och *Jaana*. *Janne* var ursprungligen en talspråklig variant av namnet Johannes. Det är ett mycket gammalt namn, för det har lånats in i finskan redan under medeltiden. *Jaana* i sin tur är en kortform av namn som *Marjaana* och *Tatjana*. Namnet var mycket populärt speciellt under 1980-talet. (Vilkuna 1990, 89–90.) Det viktigaste är att namnen *Janne* och *Jaana* står fonologiskt ganska nära varandra, vilket visar att översättaren har tagit hänsyn till originalets syfte (jfr *fjonk* – *fjonkan*). Översättaren har alltså lyckats med att hitta på helt adekvata finska namn.

- (9) a. Nu kom *Hemulen* tillbaka. Han hade med sig en förskräckligt liten och mager *hemul* som såg skräm ut. (J1a, 117.)
- b. Nyt *hemuli* palasi. Hänellä oli mukanaan hirveän pieni ja laiha ja pelästyneen näköinen *hemuli*. (J1b, 113–114.)
- c. *L'Emule* revint. Il était accompagné d'une toute petite *Emule* maigrichonne et craintive. (J1c, 141.)

Exempel (9) visar att det finns även flera hemuler i boken *Farlig midsommar*. *Hemul* är ursprungligen ett substantiv med betydelsen 'skyldighet för säljare att kunna visa att det överlättna värdet tillhörde honom' (Svensk ordbok 2003, 455). I detta fall går ordet *hemul* dock troligen tillbaka på ordet *hemulsmän* som har den överförda betydelsen 'person som åberopas som auktoritet eller sagesman' (Svensk ordbok 2003, 455). I detta avseende är namnet mycket beskrivande; hemuler representerar ofta olika tjänstemän som övervakar laglydnaden och inte har sinne för humor. I detta fall gör författaren inte någon klar skillnad mellan namn på dessa två hemuler som förekommer i boken. Den ena *Hemulen* är manlig och

han är polis. Den andra, mindre *hemulen* är hans kusin och kvinnlig. I boken kallas hon ofta även *den lilla hemulen* vilket framhäver även att hon är en mycket blyg karaktär som inte gör något väsen av sig. Som exempel (9) visar har båda namnen ändå blivit översatta genom att man anpassat dem efter finskans och franskans ljudstruktur. I den franska översättningen kan de två hemulerna skiljas från varandra med hjälp av artiklar, åtminstone första gången de omtalas; om den manliga hemulen används den obestämda artikeln *un* och om den kvinnliga hemulen används den feminina formen *une*.

Muminfamiljen hotas ibland av olika faror och katastrofer, speciellt naturkatastrofer som översvämningar och vulkanutbrott. Men Muminfamiljens idylliska, och på sätt och vis mänskliga liv hotas även av känslolösa figurer som *Mårran* och *hatifnattarna*. *Mårran* symboliserar ensamheten i muminböckerna. Hon är en kvinnlig figur som skrämmer bort allt som lever fast hon försöker nå kontakt med andra. Hennes väsen har en isande effekt på allt levande var hon än går. *Mårran* kan vara till och med litet skrämmande, men i grund och botten vill hon bara ha vänner och vara omtyckt. *Hatifnattarna* är vita och ansiktslösa figurer som rör sig i stora grupper. Vid åskväder blir *hatifnattarna* elektriska.

- (10) a. *Mårran* hade suttit så länge på samma ställe att marken hunnit frysa under henne. Gräset brast som glas när hon reste sig upp och hasade ett litet stycke närmare ljuset. [...] (J2a, 16.)
- b. *Mörkö* oli istunut niin kauan samassa paikassa, että maa oli kerennyt jäätyä hänen allaan. Ruoho murtui kuin lasi, kun hän nousi ja laahusti hiukan lähemmäksi valoa. [...] (J2b, 16.)
- c. *La Courabou* était restée assise si longtemps au même endroit que la terre avait eu le temps de geler sous elle. L'herbe cassa comme du verre lorsqu'elle se releva pour se traîner plus près de la lumière. [...] (J2c, 14.)

Översättningen av namnet *Mårran* skiljer sig kanske mest från översättningen av alla andra egennamn i muminböckerna. Namnet är en avledning av verbet *morra*. Enligt Norstedts Svenska ordbok (2003, 769) betyder verbet *morra* att 'ge ifrån sig dovt, dallrande och hotfullt ljud' och ordet används speciellt 'om retat djur som hundar'. *Mårran* ger ifrån sig ett tjutande ljud när hon 'sjunger'. Det svenska namnet är alltså mycket kännetecknande. *Mårran* heter *Mörkö* på finska som exempel (10) visar. *Mörkö* är en fiktiv och skrämmande figur (Nykysuomen keskeinen sanasto 2004, 595). På grund av detta passar den finska översättningen in i sammanhanget. I den franska översättningen har *Mårran* blivit *la Courabou*. Det är ett helt fiktivt namn och en ganska originell översättning. Dess senare del

bou kan dock associeras till ord som *boubou* eller *boubuler*. *Boubou* är en lång tunika som svarta människor i Afrika har på sig (Le Petit Robert 1990, 202). *Mårran* har ju en slags lång bred kjol på sig. Ordet *boubuler* används i betydelsen 'skrika eller ge ifrån sig ett ljud, speciellt om ugglor' (Le Petit Robert 1990, 202). Ordet kunde alltså uppfattas som en beskrivning av *Mårrans* tjutande sång.

- (11) a. Solen höll på att sjunka men den värmdes fortfarande, och *hatifnattarna* började gro. Här och var i den välfriserade gräsmattan stack det upp små runda vita prickar som liknade snöbollschampinjoner. (J1a, 76.)
- b. Aurinko oli laskemassa, mutta se lämmitti jatkuvasti ja *hattivatit* alkoivat itää. Siellä täällä alkoi hyvin leikatusta nurmesta pistää esiin pieniä, valkeita, pyöreitä läiskiä, jotka olivat kuin lumipalloherkkusieniä. (J1b, 74.)
- c. Le soleil allait bientôt se coucher, mais il faisait encore chaud et *les Hatifnattes* commencèrent tout de suite à lever. Ça et là, le gazon si bien tondu se couvrit de petits points ronds et blancs, qui grandissaient. On eût dit des champignons de Paris. (J1c, 91.)

Det fiktiva namnet *hatifnatt* kommer troligen från svenskans verb *fnatta* eller *hatta*. Båda dessa verb är vardagliga och deras betydelser står ganska nära varandra. Verbet *fnatta* används vanligen med partikel och det betyder 'att springa omkring planlöst'. *Hatta* i sin tur används i betydelsen 'handla obeslutsamt' eller 'planlöst förflytta sig hit och dit'. (Svensk ordbok 2003, 305, 448.) Ordet är alltså åtminstone i någon mån beskrivande för *hatifnattar* som blir elektriska och nyckfulla vid åskväder. *Hatifnattarna* liknar dessutom snöbollschampinjoner som det framgår av exempel (11), och kanske därför kan namnet associeras även till ordet *hatt*. Exempel (11) visar att namnet har översatts till finska (*hattivatti*) och franska (*Hatifnatte*) genom en modifikation av de svenska namnens uttalsform.

8.1.2 Översatta appellativ som har blivit egennamn

Vissa namn i muminböckerna är helt vanliga appellativ som används som egennamn. Sådana är till exempel den ensamma tystlåtna *fiskaren* som egentligen visar sig vara *fyrvaktaren* i boken *Pappan och havet*, och *parkvakten* och *parktanten* som vill kontrollera allt och älskar förbudsskyltar i *Farlig midsommar*.

- (12) a. *Fiskaren* gled förbi i sin båt. De kunde knappt höra honom när han äntligen svarade: Man vet inte så noga... Far hem igen. Ni har kommit för långt bort... (J1a, 31.)
- b. *Kalastaja* liukui veneessään ohi. Sanoja tuskin kuuli, kun hän lopulta vastasi: – Ei sitä tiedä niin tarkkaan... Palatkaa takaisin kotinne. Olette tulleet liian kauaksi. (J1b, 30.)
- c. *Le pêcheur* dans sa barque glissa plus loin. Ils l’entendirent à peine quand enfin il répondit : – Ça n’a pas d’importance... Rentrez chez vous, vous êtes allés trop loin... (J1c, 33.)
- (13) a. *Fyrvaktaren* nickade uppskattande. Pappan blev glad men fick fortfarande inte ett ljud ur sig. (J1a, 201.)
- b. *Majakantartija* nyökkäsi kunnioittavasti. Isä ilostui, mutta ei vielääkään pystynyt sanomaan mitään. (J1b, 181.)
- c. *Le gardien [du phare]* eut l’air d’apprécier, ce qui fit plaisir à Papa Moumine. Mais il ne pouvait se décider à dire un mot. (J1c, 222.)

I exempen (12) och (13) illustreras användningen av appellativet *fiskaren* som namn. *Fiskaren* blir slutligen *fyrvaktaren* i boken *Pappan och havet*. Exempen visar att båda dessa namn har översatts ordagrant från svenska både till finska (*kalastaja/majakantartija*) och till franska (*le pêcheur/le gardien du phare*).

- (14) a. *Parkvakten* och *parktanten* bodde tillsammans, i en park naturligtvis. [...] (J1a, 74.)
- b. *Puistonvartija* ja *Puistotäti* asuivat yhdessä, ja heidän kotinaan oli tietenkin puisto. [...] (J1b, 72.)
- c. *Le gardien et la gardienne du parc* habitaient ensemble. [...] (J1c, 89.)

Exempel (14) visar att även namnen *parkvakten* och *parktanten* har översatts direkt till båda målspråken, det vill säga att de har blivit *Puistonvartija* och *Puistotäti* på finska och *le gardien du parc* et *la gardienne du parc* på franska. De franska översättarna har egentligen inte översatt namnets senare del *tanten*, men de har löst problemet helt enkelt genom att parallellt med det maskulina ordet *le gardien* använda dess feminina form *la gardienne*. Svenskans *tant* och finskans *täti* har ungefär samma konnotationer. Med svenskans *tant* menas 'medelålders eller äldre kvinnlig släkting' och ordet används 'även som tilltalsord till äldre kvinna (oberoende av släktskap)' (Svensk Ordbok 2003, 1236). I svenskan finns det dessutom orden *faster* ('syster till viss persons far') och *moster* ('syster till viss persons mor') som används i samma betydelse som finskans *täti*. Finskans *täti* används nämligen både om

släktingar (moster/faster) och som vardagligt eller barnspråkligt, ibland till och med som nedsättande tilltalsord (Nykysuomen keskeinen sanasto 2004, 1086). I den franska översättningen skulle det kanske ha varit möjligt att välja även ordet *tante* som oftast används i samma betydelse som svenskans *tant*.

8.1.3 Oförändrade namn

De flesta egennamn i muminböckerna har blivit översatta. På grund av detta finns det bara ett egennamn i boken *Farlig midsommar* som har fått stå kvar i sin ursprungliga form både i finskan och i franskan:

- (15) a. Då smög en grå skugga över golvet och stannade vid skafferiet. Det var *Emma*. [...] (J1a, 60.)
- b. Silloin hiipi harmaa varjo yli lattian ja pysähtyi ruokakomeron viereen. Se oli *Emma*. [...] (J1b, 58.)
- c. Une ombre grise traversa le salon et s'arrêta au garde-manger. C'était *Emma*. [...] (J1c, 72.)

Emma är en vidskeplig teaterråtta som skämtar på Muminfamiljens bekostnad eftersom de inte vet någonting om teatern. Hennes man, scenmästaren *Filifjonk* är död. Namnet *Emma* är ett helt vanligt, och till och med ganska populärt, egennamn både i svenskan och i finskan. Namnet kommer från forntyskan och har använts i Finland sedan 1840-talet (Vilkuna 1996, 59). Namnet är inte så vanligt i franskan, men det passar in även i den franska ljudstrukturen.

8.2 Andra egennamn

Mumindalen är muminfamiljens idylliska hemort dit familjen oftast slutligen återvänder efter många äventyr. Men dessa äventyr sker oftast utanför Mumindalen. Tove Jansson nämner ändå inte alltid namnen på olika geografiska platser. I början av boken *Pappan och havet* finns det en karta över Finska viken, och där nämns koordinaterna för en ö där muminfamiljen kommer att bo. Något namn har ön ändå inte fått. Samma karta finns förstås även i början av den finsk- och franskspråkiga översättningen. I den finskspråkiga översättningen har *Finska viken* naturligtvis blivit *Suomenlahti* som är den allmänna benämningen på ordet i finskan.

Det är ju inte fråga om något fiktivt namn i det här fallet. Ingo (1991, 205) konstaterar att om det inte i målspråket finns egna namnvarianter, använder man källspråkets namnformer. Kanske på grund av detta har översättarna i den franska översättningen bevarat den svenska termen *Finska viken*. Men i själva verket finns det i franskan en egen namnvariant av ordet *Finska viken*. Man kan alltså fråga sig varför de franska översättarna inte har använt namnvarianten *le Golfe de Finlande* ou *le Golfe Finlandais*.

Som sagt nämns det bara få geografiska namn i muminböckerna. I boken *Farlig midsommar* nämns det dock några fler:

- (16) a. Nån spelar tydligen teater i kväll i *Granviken*. (J1a, 122.)
- b. Joku esittää varmasti teatteria tänään *Kuusilahdella*. (J1b, 119.)
- c. Quelqu'un organise une représentation de théâtre ce soir dans *la baie aux Sapins*. (J1c, 149.)

Detta exempel visar att översättarna har valt att översätta detta ortnamn direkt ord för ord både till finska och till franska. *Granviken* är ju *Kuusilahti* på finska och *la baie* ('vik') *aux Sapins* ('gran') på franska. Liknande val har översättarna gjort även med andra ortnamn i böckerna:

- (17) a. De rodde utmed passet till *Ensliga Berget*, och hon visste att bakom nästa krök skulle hon få syn på klippan som bevakade ingången till *Mumindalen*. (J1a, 136.)
- b. He soutivat läpi *Yksinäisten Vuorten* solan, ja hän tiesi että seuraavan mutkan takana tulisi näkyviin kallio, joka vartioi *Muumilaakson* sisäänkäytävää. (J1b, 133.)
- c. Ils longeaient *les Collines Sauvages*. Au Prochain tournant apparaîtrait le grand rocher qui garde l'entrée de *la vallée des Moumines*. (J1c, 166.)

I exempel (17) ser man dessutom att muminfamiljens idylliska hem *Mumindalen* har översatts ord för ord, och blivit *Muumilaakso* på finska. På franska har översättarna valt att översätta termen med ett genitivuttryck *la vallée des Moumines* ('Mumins/Mumintrollens dal'). De franska översättarna skulle ha kunnat översätta ordet *Mumindalen* även med den exakta grammatiska motsvarigheten "la vallée de *Moumines*" ('Mumindalen'). Översättningen av ordet *Ensliga Berget* skiljer sig i någon mån från översättningarna av andra egennamn av detta slag. För det första står ordet i singularis på svenska, men i pluralis på finska och på

franska. Annars skiljer sig den finska översättningen inte från källtexten; *Ensliga Berget* har översatts med *Yksinäiset Vuoret* på finska. Ordet *vuoret* skulle ha kunnat översättas även med ordet *kalliot*. Ordet *berg* har nämligen även betydelsen *kallio* på finska (Ruotsi-suomi suursanakirja 2003, 65). Det finns dock en nyansskillnad mellan finskans ord *kallio* och *vuori*. Ordet *vuori* associeras nämligen normalt till mer massiva och högre upphöjningar. Den franska översättningen skiljer sig mera både från källtexten och från den finska översättningen. Om översättarna hade översatt ordet ordagrant, skulle det kanske ha blivit ”la Montagne Solitaire” eller ”le Mont Solitaire”. I boken heter det alltså *Les Collines Sauvages*. Ordet *colline* avser närmast en liten rund upphöjning på jordytan (Le Petit Robert 1990, 337.). Denna översättning är dock helt möjlig i detta fall eftersom ordet *berg* kan få även denna betydelse. Den mest exakta svenska motsvarigheten till franskans *colline* skulle dock vara *kulle* (fi. ’kukkula’). Adjektivet *sauvage* används närmast i betydelsen ’vild’; ’ödslig’; ’obebodd’ eller ’rå’ (Le Robert Micro 1998, 1209).

Bara få geografiska platser nämns i muminböckerna, men sammanfattningsvis kan man konstatera att de flesta av dessa har blivit översatta. Oftast har översättarna översatt dessa egennamn ganska ordagrant till målspråket. Det är helt naturligt att de har blivit översatta; annars kunde till exempel ordet *Ensliga Berget* vara för svårt att uttala för finska eller franska barn, kanske även för vuxna som högläser dessa böcker för sina barn. Om dessa egennamn hade lämnats oöversatta, skulle de ha låtit främmande för barn i andra kulturer. Då skulle en väsentlig del av den fantasifulla muminvärlden i Mumindalen ha blivit meningslös för många läsare. Att geografiska och även andra egennamn i muminböckerna har blivit översatta bevisar alltså att översättarna har tagit hänsyn till översättningens sannolika mottagargrupp.

9 ORD FÖR MAT OCH FESTER

Översättningssvårigheter kan uppstå vid översättning av olika helgdagar, fester och maträtter (Ingo 1991, 162). I världen finns det en mängd olika kulturer och religioner som alla har sina egna högtider, fester och ceremonier. Därför är det klart att man inte firar till exempel midsommar överallt eftersom några kulturer inte alls känner till vad detta begrepp står för. Mat i sin tur är en väsentlig del av den materiella kulturen, och för många är mat den viktigaste manifestationen av nationell kultur (Newmark 1988, 97). Olika kulturer har egna nationalrätter som ofta lagas i samband med nationella helgdagar. Dessutom är ätande och

namn på maträtter av central betydelse i barnlitteraturen i allmänhet (Oittinen 1993, 31). Översättning av ord för mat och fester blir problematiskt när det är fråga om begrepp som den målspråkliga kulturen inte alls känner till eller om begreppen inte till alla delar motsvarar varandra i båda kulturer.

Den franska kulturen skiljer sig åtminstone i någon mån från kulturen i de nordiska länderna. Outin (1997, 60) konstaterar att när det gäller till exempel mat, kan typiskt svenska ord mycket väl översättas, men de kan inte alltid finna sin plats i ett franskt sammanhang eftersom fransk kultur inte känner till vad begreppet står för. Matkulturen i Sverige och i Finland är däremot ganska likartad, men visst finns det några nationalrätter som inte är så bekanta i båda kulturerna. Detsamma gäller även för fester och helgdagar. Man kan fira samma helgdagar och fester i olika länder, men ändå motsvarar orden och begreppen sällan varandra helt i olika kulturer.

Årstiderna har inte bara en spänningsskapande, utan också stämningsskapande roll i barnböckerna. Hos Tove Jansson får årets tider en nära på magisk dimension. (Edström 1980, 112.) Som rubriken avslöjar berättar boken *Farlig midsommar* om Muminfamiljens äventyr under årets ljusaste tid, det vill säga midsommar. Det är viktigt att komma ihåg att muminböckerna bär spår av många intryck från Tove Janssons egen harmoniska barndom i det finlandssvenska hemmet och i den finländska havs- och skärgårdsmiljön. I boken omtalas det många traditioner som hör till den finländska midsommarn; man har midsommarbrasor och –eldar och gör midsommarkonst. Ursprungligen är midsommaren Johannes Döparens födelsefest som har firats sedan ungefär 400-talet som kyrklig fest. Midsommaren firades dock redan bland hedningarna som 'ljusets fest'. Den sekulariserade midsommaren firas närmast i de skandinaviska länderna, medan man i några europeiska länder har midsommareldar för att fira sommarsolståndet. I stället för midsommareldar har man midsommarstångar i svenskspråkiga trakter i Finland och i Skandinavien. (Studia tietokeskus Gn-Ls 1994, 129.) I Frankrike har midsommarhelgen inte samma symbolvärde och betydelse som för oss nordbor i Sverige och i Finland. Därför har boken *Farlig midsommar* fått namnet *L'été dramatique de Moumine* 'Mumintrollets dramatiska sommar' på franska. På finska heter boken naturligtvis *Vaarallinen juhannus*. Ordet *midsommar* har dock en motsvarighet i franskan och senare i boken har översättarna använt ordet *la Saint-Jean*:

(18) a. De har *en midsommarbrasa*, sa Snorkfröken.

Ja, svarade Mumintrölet melankoliskt. Vi har glömt att det är *midsommarkväll*. (J1a, 64.)

- b. – Heillä on *juhannuskokko*, sanoi Niiskuneiti.
 – Niin on, vastasi Muumipeikko surumielisesti. Emme ole lainkaan muistaneet, että nyt on *juhannusilta*. (J1b, 62.)
- c. – C'est *la Saint-Jean* *. ils font leur feu, dit la demoiselle Snorque.
 – Oui, répondit Moumine avec un soupir. Nous avons oublié que c'était *la Saint-Jean*. (J1c, 76.)

Svenskans *midsommar* betyder ungefär detsamma som finskans *juhannus*. *Midsommar* är en helg som infaller vid sommarsolståndet och som firas till minnet av Johannes Döparen (Suomen kielen sanakirja 1996, 190; Svensk ordbok 2003, 752). Franskans *la Saint-Jean* motsvarar närmast finskans ord *juhannus* (Suomi-ranska-suomi sanakirja 2000, 139). På franska är ordet *la Saint-Jean* alltså helt möjligt när man talar om helgen kring den 24 juni, men det upplevs annorlunda för orden har inte samma konnotationer. I Frankrike har man nämligen inte samma midsommartraditioner som i Skandinavien. Därför har de franska översättarna använt en komplettering, det vill säga inplacerat ett förklarande tillägg nere på sidan:

- (19) * La nuit de la Saint-Jean , du 23 au 24 juin, est la plus courte de toute l'année.
 Dans les pays scandinaves, on fête cela en dansant et en allumant des feux de joie. (J1c, 76.)

Speciellt när översättningsspråken representerar vitt skilda kultursfärer, kan det visa sig vara nödvändigt att på något sätt förklara vissa ord eller uttryck som förekommer i originaltexten (Ingo 1991, 202). Exempel (19) visar att översättarna har ansett att det är nödvändigt att komplettera texten för att de målspråkliga läsarna, speciellt barn och unga, ska kunna förstå hur man firar midsommar, årets ljusaste tid här i de skandinaviska länderna: man dansar och har midsommarbrasor. Våra midsommartraditioner kan verka helt underliga för människor från andra kulturer. Senare i boken *L'été dramatique de Moumine* används *la Saint-Jean* även i samband med sammansatta ord som *le feu de la Saint-Jean* 'midsommareld/midsommarbrasa' och *le soir de la Saint-Jean* 'midsommarkväll'.

Fast Muminfamiljen är helt fiktiv, äter den helt vanliga och vardagliga finländska och finlandssvenska maträtter; de äter smörgåsar, fisksoppa, gröt, välling, strömming, sill, potatis, pannkaka och andra slag av kakor. Muminfamiljen dricker te, kaffe, blåbärssaft, vinbärssaft

och speciellt Muminpappan dricker ibland äppelvin. Bara få av dessa rätter är sådana som inte har motsvarigheter även i franskan, men några undantag och skillnader finns det nog:

- (20) a. Emma svarade inte. Hon tittade på osten... Hon sträckte ut tassan och stoppade osten i fickan. Sen vandrade hennes blickar vidare och fastnade på en liten bit *pannkaka*. (J1a, 55.)
- b. Emma ei vastannut. Hän katsoi juustoon... Hän kurkotti käpälänsä ja pisti juuston taskuunsa. Sitten hänen katseensa liukui eteenpäin ja pysähtyi pieneen *pannukakkupalaan*. (J1b, 54.)
- c. Emma ne répondit pas. Elle regarda le fromage, tendit la patte, l'attrapa et le fourra dans sa poche. Son regard scrutait la table et s'arrêta sur un morceau de *clafoutis*. (J1c, 66.)

Pannkaka är en helt vanlig, till och med ganska vardaglig efterrätt både i Sverige och i Finland. Enligt Norstedts Svenska ordbok (2003, 881) är *pannkaka* en lättare maträtt som bereds genom att en blandning av mjöl, ägg och mjölk värms upp i en stekpanna. I Frankrike äter man inte vanligtvis pannkaka. Ordet har alltså inte någon direkt motsvarighet i franskan. Därför har översättarna ersatt ordet med en fransk efterrätt *le clafoutis*, och på det sättet adapterat texten till målspråkskulturen. *Clafoutis* är en kaka som steks i ugnen och som innehåller åtminstone mjölk, ägg och frukter eller bär som körsbär (Le Petit Robert 1990, 321). *Clafoutis* påminner kanske närmast om en slags paj.

Senare i bokens franskspråkiga version har översättarna hittat en annan lösning för att adaptera rätten *pannkaka* till den franska kulturen:

- (21) a. På bordet hade hon [Filifjonkan] ställt fram tallrikar och tre glas och en blomsterbukett, och på spiselstod *en pannkaka* som hade blivit alldeles svart av att vänta. (J1a, 81.)
- b. Hän oli asettanut pöytään lautaset ja kolme lasia ja kukkakimpun, ja liedellä oli *pannukakku*, joka oli muuttunut aivan mustaksi odotuksesta. (J1b, 79.)
- c. Elle avait mis la table pour trois avec un bouquet de fleurs au milieu. Sur la cuisinière, il y avait *une galette* qui était devenue noire à force d'attendre. (J1c, 98.)

I detta fall, i exempel (21), har svenskans *pannkaka* och finskans *pannukakku* blivit *une galette* på franska. *Galette* är en flat kaka gjord av mjöl, smör och ägg och den steks i ugnen. Ordet kan användas även i en mer specialiserad form *la galette des Rois*, och då är det fråga om en paj gjord av smördeg som man äter under trettondagen. (Le Petit Robert 1990, 845.)

Svenskans *våffla* eller *plätt* motsvarar kanske närmast ordet *galette*. Det finns dessutom partiella överensstämmelser mellan de europeiska språken. Det som i Sverige kallas *tunna pannkakor* (i finl.sv. *plättar*; fi. *lättty*) motsvaras i franskan av *crêpes*, vilket till exempel i det tvåspråkiga Belgien motsvarar det flamiska *pannekoeken* (jfr. eng. *pancakes*; ty. *Pfannenkuchen*). Men i alla fall motsvarar ordet *galette* originalet bättre än ordet *clafoutis*. *Pannkaka* och *galette* har åtminstone ungefär samma ingredienser och de båda är flata bakverk. Därför är det lite märkligt att makarna Chaplets har kommit fram till två helt olika lösningar för att anpassa ett och samma ord *pannkaka* till den franskspråkliga kulturen.

Fast muminfamiljen äter helt vanliga maträtter, kan man säga att deras matvanor är lite underliga. Mumintrollet tycker till exempel om marmelad till teet. Mumintrollet har ofta smörgåsar som matsäck, men pålägg är inte alltid så vanliga:

- (22) a. Mumintrollet hade ordnat sina *smörgåsar* i den vanliga raden, osten först, sen två med korv, därefter kall potatis och sardiner och sist *marmelad*. (J2a, 15.)
- b. Muumipeikko oli järjestynt *voileipänsä* tavanmukaiseen riviin; ensimmäisessä oli päällä juustoa, sitten tuli kaksi makkaravoileipää, sen jälkeen kylmää perunaa ja lopuksi *marmeladia*. (J2b, 15–16.)
- c. Moumine venait d'aligner ses *tartines* dans l'ordre habituel: d'abord une au fromage, puis deux au saucisson, ensuite une aux sardines avec des tranches de pommes de terre froides, et enfin celles aux *confitures*. (J2c, 14.)

Man äter nog smörgåsar både i Sverige och i Finland och även i Frankrike, men vad man brukar använda som pålägg skiljer sig från den ena kulturen till den andra. Här i Finland är man van vid att äta våra smörgåsar (*voileipä*) till exempel med smör, ost, korv och olika grönsaker, eller med någonting salt i allmänhet. Speciellt i Sverige kan man ha även så kallade smörgåsbord. *Smörgåsbord* är ett bord dukat med smör, bröd, kallskuret och varma smårätter (Svensk ordbok 2003, 1124). Problemet är hur man kan förklara ord som *smörgåsbord* när fransmännen inte vet av något annat än *en kall buffet/un buffet froid* (Outin 1997, 60). Att lägga marmelad på smörgåsen är kanske en mer väst- och mellaneuropeisk vana. *Tartine* är nämligen en brödskiva med påbrett smör och till exempel marmelad (Le Petit Robert 1990, 1926). Franskans *tartine* motsvarar nog svenskans *smörgås*, men fransmännen är vana vid att använda helt olika pålägg.

Om påläggen varierar från kultur till kultur, är det ganska självklart att även bröd av olika slag används för att laga smörgåsar. Detsamma gäller även för marmeladen, om man nu använder den som pålägg eller inte.

- (23) a. [...] Vattnet därinne var vitt av mjölk med lite lingonsylt här och var. Några *limpor* seglade förbi honom, följda av en grupp makaroni. Mumintrollet nappade till sig smörasken, fångade in *en limpa av den ljusa sorten* i förbifarten och gjorde en sväng förbi spiselkransen efter Muminmammans kaffeburk. (J1a, 26.)
- b. [...] Komerossa oleva vesi oli valkeata maidosta ja siellä täällä ui hieman puolukkahilloa. Muumipeikon ohi purjehti muutamia *limppuja* kintereillään makaroninippu. Muumipeikko sieppasi voirasian, pyydysti ohi ajautuvan *limpun – sellaisen vaalean* – ja teki kierroksen läheltä liedenreunaa ottaakseen sieltä äidin kahvitölkkin. (J1b, 25–26.)
- c. [...] L'eau y était devenue blanche de lait, avec çà et là des traînées rouges de *confiture* d'airelles. Quelques *gros pains* s'échappèrent, suivis par des macaronis. Moumine prit le beurrier, s'empara d'un *pain brioche* et fit un détour pour attraper le pot de café sur le rebord de la hotte. (J1c, 29.)

För det första har både ordet *marmelad* och ordet *sylt* översatts med ordet *confiture* på franska (se exemplen (22) och (23)). *Marmelad* som motsvarar finskans *marmeladi* är en halvfast sockrad fruktmassa (Svensk ordbok 2003, 736). *Sylt* i sin tur motsvarar finskans *hillo* och den är en massa av bär (eller frukter) som kokats med socker, med tämligen lös konsistens (Svensk ordbok 2003, 1211). Det finns alltså små nyanskillnader mellan dessa två ord. *Marmelad* är halvfast och i allmänhet gjord av frukter, medan *sylt* har lösare konsistens och oftast är gjord av bär. Franskans *confiture* är en massa frukt eller bär som kokats och konserverats med socker (Le Petit Robert 1990, 363). Översättningen motsvarar alltså originalets båda ord, *sylt* och *marmelad*, men det skulle även ha varit möjligt att översätta ordet *marmelad* med franskans motsvarande term *marmelade*. För det andra är *limpa* ett speciellt svenskt ord som används i betydelsen 'större, avlångt, rundat stycke matbröd' (Svensk ordbok 2003, 687). Ordet har motsvarigheten *limppu* i finskan. *Limppu* är ett tjockt bröd som även kan vara sött (Suomen kielen sanakirja 1996, 327). När det är fråga om ett speciellt svenskt ord, är det inte ovanligt att ordet inte har någon direkt motsvarighet i franskan. I det första fallet har ordet ersatts helt enkelt med uttrycket *gros pains* 'tjocka/stora bröd'. I det senare fallet när det är fråga om limpan av den ljusa sorten har översättarna kommit fram till ordet *un pain brioche* 'vetebröd (närmast)'. Detta ordval visar att makarna Chaplet har adapterat sin översättning så att den fungerar även i målspråkskulturen. I Frankrike äter man ju i allmänhet bara bröd av den ljusa sorten, så som *baguette* och andra

slag av vetebröd. Det franska ordet *brioche* finns dock även i svenskan i betydelsen 'typ av litet bröd av (väljäst) vetedeg' (Svensk Ordbok 2003, 146).

Potatis och sill samt strömming är en vanlig rätt på finska och svenska matbord, så är det även hos Muminfamiljen:

(24) a. Där fanns bara en mycket gammal *strömming*, sa Homsan. Om det inte är en liten *sill*. (J1a, 56.)

b. – Siellä oli vain hyvin vanha *silakka*, Homssu tiedotti. Ellei se ole pieni *silli*. (J1b, 55.)

c. – Je n'ai trouvé qu'un vieux *hareng saur*, dit Mouchon. A moins que ce ne soit un *anchois*. (J1c, 67.)

Svenskans *strömming* och *sill* har direkta motsvarigheter *silakka* och *silli* på finska. I den franska översättningen har översättarna kommit fram till en lite avvikande lösning; de har ersatt svenskans *strömming* med ordet *hareng saur* 'rökt sill' och *sill* med ordet *anchois* 'ansjovis'. De båda orden har dock direkta motsvarigheter i franskan. Ordet *hareng* motsvarar i själva verket svenskans *sill* och finskans *silli*, medan svenskans *strömming* och finskans *silakka* har motsvarigheten *hareng de la Baltique* på franska (Suomi-ranska-suomi sanakirja 2000, 400). Om översättarna hade översatt orden direkt som sådana, skulle den ordagranna översättningen alltså ha blivit *hareng de la Baltique* 'strömming' och *hareng* 'sill'. Om dessa båda ord inte hade modifierats, skulle det kanske ha varit svårt för små barn att hålla isär dessa två begrepp, de är ju nästan lika på franska. Översättarna har kanske även velat undvika upprepning av samma ordformer när de har ersatt det andra ordet med *anchois* 'ansjovis'. Ordet *hareng de la Baltique* skulle även ha varit besvärligt att använda eftersom det är ett så långt uttryck. Dessutom är *hareng de la baltique* 'strömming', som det franska namnet avslöjar ('Östersjöns sill'), en typ av mindre sill som lever i Östersjön (Svensk ordbok 2003, 1186). Den är alltså en mycket bekant fisk för oss som lever i länderna runt Östersjön, men fransmännen äter vanligen bara *hareng* 'sill'. Därför har det varit nödvändigt att adaptera dessa två begrepp till den franska kulturen. Mot bakgrunden av allt det ovarsagda verkar översättarnas ordval *hareng saur* och *anchois* helt naturligt.

Som sagt äter Muminfamiljen helt vanliga, till och med vardagliga finländska och finlandssvenska maträtter. I boken *Pappan och havet* äter de ännu mer vardagliga och till och med enkla måltider eftersom Muminpappan har fört sin familj till en karg ö där det finns

begränsade möjligheter att skaffa matvaror. Muminmamman försöker nog odla jorden och Muminpappan fiskar, men mycket ofta måste de äta gröt eller välling:

- (25) a. [...] Och så var det slut på *risgrynsgröten!*
Jag har en mycket bred midja, sa mamman förebrående. Vi kan lika gärna äta *havrevälling*. (J2a, 96–97.)
- b. [...] Se oli sitten *riisiryynipuuron* loppu.
– Minä olen vyötäisiltä hyvin paksu, sanoi äiti moittivasti. Me voimme yhtä hyvin syödä *kauravelliä*. (J2b, 88.)
- c. – Fini *le riz au lait!*
– J’ai une taille plutôt large, répondit la maman, un peu contrariée. Nous pouvons manger de *la bouillie d’avoine*. (J2, 106.)
- (26) a. [...] Eller kanske skulle det bli skönt med *havregrynsgröt* för omväxlings skull. (J2a, 109.)
- b. [...] Tai että *kaurapuuro* olisi vaihteeksi ihanaa. (J2b, 98.)
- c. [...] Ou encore qu’un bon *porridge* ferait du bien pour changer. (J2c, 121.)

Exemplen (25) och (26) åskådliggör översättningen av ord för olika gröt- och vällingsrätter. Vanligen äter man ju gröt eller välling till frukost, och i allmänhet är de just typiska enkla måltider. Vi är vana vid att äta *risgrynsgröt* på julen, medan *havregrynsgröt* vanligen äts året runt, och speciellt till frukost. *Havrevälling*, och i allmänhet olika typer av välling, kan i sin tur vara ovanligare rätter för nutidsbarn. Det är möjligt att översätta alla dessa ord ordagrant till finska, och så har *risgrynsgröt* blivit *riisiryynipuuro*, *havrevälling* *kauravelli* och *havregrynsgröt* *kaurapuuro*. Det skulle även ha varit möjligt att översätta ordet *risgrynsgröt* helt enkelt med finskans *riisipuuro*, på samma sätt som man har gjort med ordet *kaurapuuro* ’havregrynsgröt’. De franska översättarna har nog kommit på lämpliga ekvivalenter till dessa ord på franska, men några nyansskillnader kan man dock märka. För det första kan man med franskans *bouillie* avse både *gröt* och *välling*. För det andra kan man med det engelska lånordet *porridge* avse både havregröt och –välling (Le Petit Robert 1990, 1484). Det skulle alltså ha varit möjligt att översätta ordet *havregrynsgröt* till franska med samma uttryck som *havrevälling*, det vill säga med *bouillie d’avoine*. Å andra sidan, skulle en sådan lösning inte ha varit möjlig vid översättning av ordet *risgrynsgröt* som har motsvarigheten *riz au lait* ’ris kokt i mjölk’ på franska. Uttrycket *bouillie de riz* används nämligen bara i betydelsen *risvälling*. Men i alla fall visar översättarnas ordval att de inte bara har hittat motsvarigheter

till originalets ordformer utan också använt dessa motsvarigheter på ett skickligt sätt för att undvika upprepning och missförstånd.

Eftersom muminfamiljen i allmänhet äter helt vanliga och vardagliga rätter, dricker de även helt vanliga drycker: kaffe, te och saft av olika slag. I speciella fall kan Muminpappan dricka whisky eller äppelvin. I allmänhet är dessa drycker så vanliga att de har direkta motsvarigheter i de flesta språk, men några skillnader finns det nog:

- (27) a. Vid den här tiden brukade Muminpappan ha *äppelvinet* färdigt hemma i Mumindalen. (J1a, 65.)
- b. Tähän aikaan Muumipapalla oli aina Muumilaaksossa *palmuviini* valmiina. (J1b, 62.)
- c. A cette époque de l'année, *le cidre* de Papa Moumine était juste à point. (J1c, 77.)

Exempel (27) visar att alla översättare har kommit fram till olika översättningar. Detta beror på att man med svenskans ord *vin* vanligen avser en typ av alkoholhaltig dryck som framställs genom jäsnings av druvsaft, men ordet används även om liknande dryck beredd av andra frukter, till exempel om *äppelvin* (Svensk ordbok 2003, 1405). I Frankrike, och i andra mellaneuropeiska länder är vinkulturen fortfarande helt annorlunda än här i Norden. Frankrike är ju en av världens största vintillverkare och vinexportör, och franska viner är kända överallt. Fransmännen som uppskattar stort sin egen vinkultur känner inte alls till sådant som äppelvin, för deras vin är alltid gjort av druvor. Därför har översättarna ersatt ordet *äppelvin* med ordet *le cidre* 'cider', och på det sättet adapterat sin översättning efter målspråksmiljön. Det som överraskar mest, är Järvinens översättning *palmuviini*. Den ordagranna översättningen skulle ju vara *omenaviini* till finska. Även det finska ordet *siideri* 'cider' kunde passa in i sammanhanget eftersom svenskans *äppelvin* kan användas också i denna betydelse (Suomiruotsi-suomi sanakirja 2001, 254). Ordet *palmuviini* kan låta främmande och ålderdomligt inte bara för små barn, utan också för större barn och till och med för vuxna. *Palmvin* är nämligen en alkoholhaltig dryck som kan framställas ur saften från stammen av vissa palmarter (Svensk ordbok 2003, 880). Åtminstone är det klart att palmvin inte är något man traditionellt dricker under årets ljusaste tid. I det här fallet är den finska översättningen alltså inte så lyckad, det vill säga att översättaren inte har lyckats finna en lämplig ekvivalent som skulle fungera i den finskspråkiga miljön på samma sätt som *äppelvin* fungerar i källspråksmiljön.

I nästan alla kulturer dricker man te, men inte alltid med samma kryddor eller tillsatser:

- (28) a. Det kan hända att en kopp te med *vinbärssaft* kunde rädda mig, sa hon. Man vet ju aldrig. (J1a, 118.)
- b. – Saattaa olla, että kupillinen teetä *viinimarjamehun* kera voisi pelastaa minut, hän sanoi. Mutta eihän sitä koskaan tiedä. (J1b, 115.)
- c. – *Une tasse de citron chaud* pourrait peut-être me sauver la vie, dit-elle. On ne sait jamais. (J1c, 144.)

I originalet och i bokens finskspråkiga version dricker man alltså teet med *vinbärssaft* som har motsvarigheten *viinimarjamehu* på finska. De franska översättarna i sin tur har ersatt hela svenska uttrycket med *une tasse de citron chaud* 'en kopp het citron'. Åtminstone vi finnar är vana vid att dricka varm *vinbärssaft*, speciellt svartvinbärssaft, när vi har blivit förkylda. Denna sed är inte så vanlig i Frankrike, utan där dricker man något annat, till exempel *citron chaud*. Dessutom tillverkar man i Frankrike hellre likör än saft av svartvinbär. Franskans *cassis* "svartvinbär" är nämligen även namnet på en likör gjord av svartvinbär (Le Petit Robert 1990, 263). Det är kanske väsentligt att nämna att det i franskan finns två olika former för ordet *vinbär*; när det är fråga om svartvinbär använder man som sagt formen *cassis*, men när det gäller röda eller vita vinbär använder man formen *groseille*. Det skulle alltså ha varit möjligt att översätta svenskans *vinbärssaft* till franska mer exakt antingen med uttrycket "une tasse de thé avec jus de *cassis*" ('en kopp te med svartvinbärssaft') eller med uttrycket "une tasse de thé avec jus de *groseille*" (en kopp te med röd/vitvinbärssaft'), men dessa ordval kunde låta lite främmande i de franskspråkiga mottagarnas öron. Dessutom har man inte ens i originalet preciserat vilket slags vinbärssaft det är fråga om eftersom när man talar om vinbärssaft är det nästan alltid fråga om just svartvinbärssaft. I alla fall visar exempel (28) att översättarna har lyckats hitta en ekvivalent som motsvarar originalets syfte.

Senare i bokens franskspråkiga version har översättarna dock valt att använda ett ord som är en ordagrannare översättning av originalets *vinbärssaft*:

- (29) a. Kanske kan jag få bjuda er på en kopp hett te? Med *vinbärssaft*. (J1a, 119.)
- b. – Saanko tarjota teille kupillisen kuumaa teetä? *Viinimarjamehun* kera. (J1b, 116.)

c. – Puis-je vous inviter chez moi pour une tasse de thé avec *un peu de cassis dedans*? (J1c, 144.)

I det här fallet har makarna Chaplet ersatt originalets (*en kopp hett te med vinbärssaft*) med uttrycket *une tasse de thé avec un peu de cassis dedans* 'en kopp te med lite svartvinbär'. Det kan vara lite vilseledande att man först talar om *citron chaud* och sedan bara några rader senare om *thé avec un peu de cassis*. De är båda nog möjliga, men varför använda två olika uttryck när man redan har funnit en lämplig ekvivalent? Detta senare översättningsalternativ är nog en ordagrannare översättning från svenskan, men det kan gå så att den inte fungerar på ett önskvärt sätt i den kultur som målspråket representerar. Man måste dock hålla i minnet att det inte alltid är nödvändigt att adaptera alla ord och uttryck till målspråksmiljön, speciellt om man vill bevara vissa ords lokalfärg, även om det är önskvärt när det gäller översättning av barnlitteratur.

10 ORD FÖR NATURFENOMEN

Ord för naturfenomen hör till de begrepp som kan vara svåra att översätta. Naturförhållandena är så olika i olika länder och regioner att det kan vara svårt att finna lämpliga ekvivalenter för termer som betecknar naturföreteelser. Det är inte ovanligt att det vid översättning av ord om naturfenomen krävs flera adaptationer och inte ens då kan man varje gång finna exakta ekvivalenter. (Nida 1975a, 68–69; Klingberg 1978, 86.) Naturen är utan tvivel en central miljö i muminböckerna. I böckerna lever man mer ute i naturen än inne i muminhuset. Som det sagts redan tidigare är bakgrunden till Tove Janssons böcker hennes egen harmoniska barndom. Hon var starkt bunden till havet och till det finlandssvenska skärgårdslandskapet hela sitt liv. Själv har hon sagt i en intervju att hon ser muminvärlden som realistisk och naturalistisk, åtminstone när det är fråga om dess miljö och natur. (Salonen 1983, 28; Kivi 1998, 22.) Det är självklart att naturen spelar en stor roll i muminböckerna, och till följd av detta innehåller böckerna en mängd olika naturbetecknande ord.

Eftersom olika folk lever i olika geografiska områden, är det klart att naturen är en viktig faktor som skiljer en kultur från en annan. Naturen i Sverige och i Finland är mycket likadan för Sverige och Finland är ju grannländer som båda ligger i Norden. Frankrike ligger i Mellaneuropa, alltså inte heller så långt borta från Sverige och Finland, men ändå skiljer

naturförhållandena i Frankrike sig i någon mån från naturförhållandena här i de nordiska länderna. På grund av detta blir skillnaderna beträffande översättning av ord för naturföreteelser betydligt flera när det är fråga om den franska versionen. Dessutom spelar naturen inte alls samma roll i Sverige och i Frankrike. Naturen är nämligen någonting man antingen betraktar med respekt eller behärskar. För fransmannen är naturen hellre något man äger. Därför kan det hända att vissa naturord upplevs på ett helt annat sätt i andra kulturer, för de är inte desamma överallt. (Outin 1997, 53–54.)

Miljön i muminböckerna, speciellt i de senare böckerna, är oftast ett riktigt nordiskt landskap. I boken *Pappan och havet* bosätter Muminfamiljen sig på en karg ö som ligger någonstans i Finska Vikens skärgård. Ön är en typisk finsk utö där marken är ofruktbar och bergig. Därför trivs bara få växtarter på ön och till följd av detta är vegetationen klen. Vegetationen består närmast av små träd som dvärgbjörkar, aspar, alar och små granar, av ljungväxter och olika risväxter.

Öns karga naturförhållanden beskrivs mycket detaljerat, och i allmänhet innehåller boken väldigt mycket naturskildringar:

- (30) a. *Ljungmarken* sjönk mot en liten grön *mosse* mitt på ön, så klättrade den uppåt igen och försvann i ett lågt *snår* av gran och dvärgbjörkar. (J2a, 40.)
- b. *Kanervikko* laskeutui saaren keskellä olevaa pientä vihreää *sammalikkoo* kohti, sitten se alkoi taas kiivetä ylöspäin ja katosi matalaan kuusi- ja vaivaiskoivutiheikköön. (J2b, 38.)
- c. *La lande* descendait vers un petit *marais* verdoyant au milieu de l'île, puis elle remontait et disparaissait sous un *bois rampant* de sapins et de bouleaux nains. (J2c, 44.)
- (31) a. Mamman sökte och sökte. Hon gick utmed fyrberget och letade, genom *ljungmarken* ner mot *mossen*, hon gick runt *snårskogen* och in bland asparna, hon vandrade och vandrade över den varma sandiga torvmarken och ingenstans hittade hon jord. (J2a, 53.)
- b. Äiti etsi ja etsi. Hän kulki haeskellen pitkin majakkavuorta, *kanervakankaan* poikki *sammalikkoon* asti, hän kierteli *pensaikossa* ja haapojen välissä, hän kulki ja kulki yli lämpimän hiekkaisen turvemaan, mutta ei löytänyt multaa mistään. (J2b, 49.)
- c. La maman chercha sans se laisser décourager. Elle suivit le bas du grand rocher qui formait le socle du phare, elle traversa *la lande de bruyère* jusqu'au *marais*, contourna *le bois de broussailles* et pénétra parmi les trembles. Elle marcha ainsi longtemps sur le sol, tantôt moussu, tantôt

sableux, chauffé par le soleil. Mais, nulle part, elle ne trouva de la terre. (J2c, 57–58.)

Eftersom vegetationen på ön är så gles, nämns samma naturord flera gånger i boken. Därför har både författaren och översättarna försökt variera texten genom att använda olika motsvarigheter för ett och samma uttryck. Det är även viktigt att hålla i minnet att miljön i boken *Pappan och havet* är en finländsk skärgårdsmiljö och därför har dessa ord naturliga motsvarigheter på finska. Svenskans *ljungmark* motsvaras direkt av finskans *kanervikko* som exempel (31) visar. Senare i boken förekommer även ordet *kanervakangas* som i exempel (32). *Kanervakangas* har motsvarigheten *ljunghed* på svenska, men detta svenska ord förekommer ändå inte i originalet (Suomi-ruotsi-suomi sanakirja 2001, 130). Författaren har dock i vissa fall använt ordet *ljungen* i stället för det längre uttrycket *ljungmarken*. I den franska översättningen förekommer uttrycken *la lande 'hed'*, *la lande de bruyère 'ljunghed'* och även helt enkelt *la bruyère 'ljung'* som motsvarigheter till svenskans *ljungmark* och *ljung*. *Ljungen* är typisk för den landskapstyp som kallas *les landes* i Frankrike. Alla dessa ord har alltså ganska naturliga motsvarigheter även på franska.

Skillnaderna är inte heller så betydliga när det gäller översättning av ordet *mosse*. *Mosse* är ett större sammanhängande torvmarksområde bevuxet med mossa och även starr, ljung och dylikt (Svensk ordbok 2003, 769). Dessutom har orden *mosse* och *mossa* gemensamt ursprung. På utskär holmarna finns det ofta även små mossbevuxna sumpmarker. Den direkta finska motsvarigheten till ordet *mosse* är närmast *neva* (Suomi-ruotsi-suomi sanakirja 2001, 726). Detta ord kunde ändå låta främmande i de finskspråkiga mottagarnas, speciellt barnens öron. *Neva* är nämligen en speciell typ av nästan trädlös myr (Suomen kielen sanakirja 1996, 402). *Mosse* har dock även betydelsen *suo* på finska (Ruotsi-suomi suursanakirja 2003, 466). Järvinen har ersatt ordet *mosse* med finskans *sammalikko* som passar bra in i kontexten, men det skulle ändå ha varit möjligt att använda allmännare ord som *suo*, *suoalue* eller något liknande. *Sammalikko* låter nog helt naturligt i detta fall. Ordet associeras ju till ett torvmarksområde bevuxet med mossa, precis som ordet *mosse* kan förklaras. De franska översättarna har kommit fram till ordet *marais* som kan anses vara en exakt ekvivalent till originalets *mosse*.

När det gäller orden *snår* samt *snårskogen* och deras översättningar, blir åtminstone nyansskillnaderna och översättningsmöjligheterna flera. *Snår* är ett tätt och risigt buskage och

snårskog i sin tur en skog som består av eller är full av snår (Svensk ordbok 2003, 1130). Dessa ords betydelser står alltså väldigt nära varandra. I den finska översättningen har översättaren växlat mellan orden *tiheikkö* (exempel (31) b.), *pensaikko* (exempel (32) b.) och senare även *ryteikkö* som motsvarigheter till originalets *snår* och *snårskog*. Alla dessa är helt möjliga och ekvivalenta varianter som skapar omväxling i översättningen. I den franska översättningen i sin tur växlar uttrycken *un/le bois rampant* 'slingerskog (närmast)', *le bois de broussailles* 'snårskog' och senare i boken *le bois rabougri et rampant* 'marig snårskog' samt helt enkelt bara *les broussailles* 'snår'. Även de franska översättarna har alltså lyckats finna ekvivalenta motsvarigheter som är relevanta i målspråksmiljön.

Det finns inte några egentliga skogar på Muminpappans ö, men olika slag av mindre skogsmark finns det nog:

- (33) a. Mamman hade aldrig sett så mycket sten förr. Bakom *aspdungen* var marken ingenting annat än sten. (J2a, 53.)
- b. Äiti ei ollut ikinä nähnyt niin paljon kiviä. *Haapaviidan* takainen maasto oli pelkkää louhikkoa. (J2b, 49.)
- c. Jamais la maman n'avait vu autant de pierres. Derrière *la tremblaie*, le sol n'était que cailloux, un champ désolé de galets ronds et gris. (J2c, 58.)
- (34) a. Nu var *aspdungen* alldeles röd och i gläntan låg björkarnas blad som en gul matta över marken. (J2a, 143.)
- b. Nyt oli *haavikko* aivan punainen ja koivunlehdet peittivät aukealla maan keltaisena mattona, punaista ja keltaista lensi lounaistuulen mukana meren yli. (J2b, 129.)
- c. *Le feuillage des trembles* avait rougi et les bouleaux avaient répandu un tapis de feuilles jaunes dans la clairière. Le vent de sud-ouest emportait du rouge et du jaune sur la mer. (J2c, 158.)

Exemplen (33) och (34) redogör för översättning av ordet *aspdunge*. Återigen har detta ord flera lämpliga ekvivalenter på finska. Båda exemplen visar även att det i finskan finns många behändiga ord med ändelsen *-ko* eller *-kö* som är lätt att bilda många slags naturbetecknande avledningar av (jfr *kanervikko*, *pensaikko*, *ryteikkö*, *sammalikko*, *louhikko*, *haavikko*). Svenskans *dunge* är en mindre trädgrupp (Svensk ordbok 2003, 232). I det första fallet, i exempel (33) har översättaren valt ordformen *haapaviita* som nog kan användas i betydelsen *aspdunge*, men kanske låter det senare ordvalet i exempel (34) *haavikko* litet naturligare. *Viita* är nämligen nuförtiden ett mer eller mindre högtidligt ord som används i betydelsen 'ung, tät

lövträdsskog' (Suomen kielen sanakirja 1996, 817). Men man måste nog hålla i minnet att översättning alltid är en typiskt mänsklig verksamhet som återspeglar sin uppkomsttid, och varje tid betonar olika saker (Oittinen 1997, 139). Ordet *viita* har kanske låtit helt naturligt vid den tidpunkt då boken har översatts. Ordet *aspdunge* har den direkta motsvarigheten *la tremblaie* på franska, och detta har översättarna använt i de flesta fallen. En annan översättningsmöjlighet som förekommer är *le feuillage des trembles* 'asparnas löv/lövverk' som i exempel (34). Även detta uttryck betyder ungefär detsamma som i originalet vilket visar att översättarna har lyckats finna till och med flera lämpliga ekvivalenter.

Liknande översättningsstrategier har använts vid översättning av ord för naturfenomen även i boken *Farlig midsommar*:

- (35) a. Å vad det var skönt att stå på jorden igen och borra ner tassarna i mjuk, hederlig mossa! Det var *granskog* här. (J1a, 63.)
- b. Voi miten ihanaa oli seistä jälleen maankamaralla ja kaivaa kypälänsä pehmeään, rehelliseen sammaleen! Metsä oli *kuusikko*. (J1b, 61.)
- c. Ah! quelle joie de marcher par terre et d'enfoncer ses pattes dans de la bonne mousse spongieuse! Ils avaient atteint *une forêt de sapins* où les coucous chantaient dans la paix du soir. (J1c, 75.)

Olika slags skogar utgör i allmänhet en väsentlig del av ett orört landskap här i Norden. Våra traditionella landskap kännetecknas av åkrar, sjöar och skogar av olika slag. Kanske de mest dominerande och bekanta skogstyperna för oss är blandskogarna och granskogarna. Naturligtvis finns det granskogar även på andra håll i Europa, men inte i samma utsträckning. Dessutom kan det symboliska innehållet i svenska ord som *granskog* ligga miltals från vad samma ord står för till exempel i franskan (Outin 1997, 53–54). Exempel (35) visar att i stället för en ordagrann översättning *kuusimetsä*, finns det i finskan även i detta fall en avledning med ändelsen *-ko* (*kuusikko*) som kan användas som motsvarighet till originalets *granskog*. Senare i den finskspråkiga översättningen av boken förekommer både *kuusikko* och *kuusimetsä*. Det är väsentligt att i detta sammanhang framhäva att både finskan och franskan ofta kan bilda sammansättningar medan svenskan måste ty sig till sammansättningar. På samma sätt som *aspdunge* existerar i svenskan även sammansättningen *grandunge*, men detta ord har författaren inte använt. När det är fråga om den franska översättningen, har översättarna översatt det sammansatta ordet *granskog* helt enligt originalet, och så har det blivit *une forêt de sapins* 'granskog'. En annan möjlighet skulle ha varit att använda en

liknande strategi som Järvinen, det vill säga använda avledningen *sapinière* som motsvarar finskans *kuusikko* 'grandunge' (Suomi-ranska-suomi sanakirja 2000, 210). Detta franska ordval för oss dessutom till det faktum att även ord för flora och fauna kan vålla svårigheter för översättaren (Koskinen 1981, 70). Det franska ordet *sapin* används nog i allmänspråket som motsvarighet till *gran*, men ordens symboliska innehåll motsvarar inte varandra. Den exakta motsvarigheten till det som vi förstår med begreppet *gran* skulle snarare vara *épicéa* (Suomi-ranska-suomi sanakirja 2000, 210). *Épicéa* är i själva verket ett träd som är besläktat med *sapin* (Le Petit Robert 1990, 670). Därmed skulle uttrycket *bois d'épicéas* motsvara precis svenskans *granskog*. Ordet *épicéa* kunde dock låta som ett vetenskapligt namn i detta fall eftersom man oftare använder ordet *sapin* i standardfranskan.

Ord för flora har vållat översättningssvårigheter även i några andra fall. Bara få växtarter trivs på Muminpappans fyrskär i boken *Pappan och havet*, men ändå kan man lyckas finna några blommor där:

- (36) a. När de kom fram satt fiskaren utanför snårskogen med *styvmorsviol* i håret. (J2a, 196–197.)
- b. Kun he tulivat perille, kalastaja istui ryteikön laidassa *orvokkeja* tukassaan. (J2b, 175.)
- c. Lorsqu'ils s'approchèrent, le pêcheur était déjà assis à la lisière du bois de broussailles. il avait une couronne de *petites pensées sauvages* dans les cheveux et [...] (J1c, 216.)

Styvmorsviol är en liten viol med vanligen violetta övre kronblad och vitt nedersta kronblad (Svensk ordbok 2003, 1190–1191). Järvinen har inte i sin översättning preciserat vilket slags violer det är fråga om, utan hon har helt enkelt använt det allmännare uttrycket *orvokki* 'viol'. Ordet *styvmorsviol* har dock motsvarigheten *keto-orvokki* på finska (Suomi-ruotsi-suomi sanakirja 2001, 854). Denna mer specifika översättning skulle passa in i kontexten lika bra som den allmännare *orvokki* som nog låter helt naturlig och kan vara till och med lättare att förstå, speciellt för yngre läsare. I den franska översättningen har *styvmorsviol* översatts med motsvarande franska ord *pensées sauvages* 'styvmorsviol' med beskrivande adjektiv *petites* 'små' framför sig. I detta exempel är skillnaderna alltså inte så stora, men det finns även fall där översättarna har varit tvungna att ersätta källspråkliga ord för flora med helt andra målspråkliga ord:

- (37) a. Därute växte vackra gröna ormbunkar i en matta av *stjärnblommor*, men Snusmumriken önskade bittert att det hade varit ett rovland i stället. (J1a, 98.)
- b. Ulkona kasvoi kauniita, vihreitä sanajalkoja *metsätähtimatolla*, mutta Nuuskamuikkunen toivoi katkerasti, että siinä olisi mieluummin ollut naurismaa. (J1b, 97.)
- c. De belles fougères vertes poussaient dans un tapis *de fleurs blanches* qui brillaient comme de petites étoiles, mais le Renaclerican se dit avec amerture qu'il aurait bien aimé les voir transformées en navets. (J1c, 120.)

Exempel (37) illustrerar att översättarna har kommit fram till lite avvikande lösningar vid översättning av ordet *stjärnblomma*. *Stjärnblomma* är en typ av spetsig nejlikväxt med stjärnlika vita blommor (Svensk ordbok 2003, 1173). Den direkta finska motsvarigheten till ordet vore närmast *tähtimö* (Suomi-ruotsi-suomi sanakirja 2001, 847). Några typer av *stjärnblommor* växer även i Finland. *Vätarv* till exempel är en typ av stjärnblomma med väldigt stor utbredning; den har brett ut sig överallt där man har jordbruk (Suomen luonto. Kasvit I 1995, 122). *Metsätähti* 'skogsstjärna/duvkulla' i sin tur är en primulaväxt med vita blommor som är mycket vanlig över hela Finland (Studia tietokeskus Lu-Ru 1994, 75). Det är en växt som många finländare lär sig känna redan som barn. Ordet *tähtimö* i sin tur kunde låta litet främmande, även om det växer stjärnblommor även i Finland. Man kan på goda grunder konstatera att Järvinen har lyckats finna en lämplig ekvivalent som fungerar på samma sätt i den finskspråkiga miljön som originalets *stjärnblomma* fungerar i källspråksmiljön. I detta fall har hon alltså lyckats bra med att adaptera sin översättning till målspråksmiljön. Makarna Chaplet har ersatt hela ordet med uttrycket *fleurs blanches* 'vita blommor'. Ordet *stjärnblomma* har nog den direkta motsvarigheten *stellaire* på franska, men översättarna har ansett att det har varit väsentligt att använda ett allmännare uttryck för att den franska översättningen hos läsaren ska få samma effekt som originalet.

Från översättning av ord för flora kan man smidigt övergå till möjligheterna att översätta det svenska ordet *äng*:

- (36) a. Och Snusmumriken vandrade vidare genom *ängarna* med tjugofyra små allvarliga barn efter sig, [...] (J1a, 79.)
- b. Ja Nuuskamuikkunen vaelsi edelleen poikki *niittyjen* kaksikymmentäneljä pientä vakavaa lasta perässään. (J1b, 77.)
- c. Et le Renaclerican s'en alla à travers *les champs fleuris*, suivi par les vingt-quatre petits selves bien sages. (J1c, 96.)

Äng är ett markområde som huvudsakligen är bevuxet med (friskt) tätt gräs och örter (Svensk ordbok 2003, 1467). Finskans *nitty* i sin tur är ett trädlöst område bevuxet med hö och gräsväxter (Suomen kielen sanakirja 1996, 403). Dessa ord har alltså ungefär samma betydelser och därför kan man säga att den finska översättningen motsvarar originalet. I den franska översättningen har ordet *äng* ersatts med *les champs fleuris* 'blommande åkrar' som exempel (36) visar. Den direkta franska motsvarigheten *pré* 'äng' vore dock helt möjlig och naturlig, och den används nog senare i bokens franskspråkiga version. Det symboliska innehållet i det svenska ordet *äng* motsvarar ändå inte helt ens franskans *pré*, för de föreställningar som orden skapar upplevs på helt olika sätt i olika kulturer. Åtminstone här i Finland är man bekymrad för att ängarna utarmas, och till följd av detta har man börjat återställa dem i naturtillstånd, vilket bevisar att ängar är någonting man uppskattar här. De franska översättarna har använt många olika uttryck som motsvarigheter till *äng*. Utöver uttrycket *les champs fleuris* i exempel (36), förekommer även den enklare formen *champs* 'åkrar', *les grandes herbes* 'stora gräsmattor' och till och med den direkta motsvarigheten *pré* 'äng'. Översättarna har alltså lyckats finna flera lämpliga motsvarigheter till originalets ordform *äng* vilket i detta fall även kan visa att de har velat ta fram nyanser av det målspråkliga uttryckets mångsidiga symboliska innehåll.

Eftersom miljön i de flesta muminböckerna är en finländsk naturmiljö, händer det ibland att det inte ens i källspråket finns ett generellt uttryck för ett visst fenomen eller begrepp:

- (37) a. De satt bredvid varann i mossan och såg hur galeasen seglade tvärs över *potten** och landade vid ett blad. (J1a, 11.)
- b. He istuivat vierekkäin sammalella ja katselivat miten kaljaasi purjehti yli *lätäkön* ja laski erään lehden viereen. (J1b, 11.)
- c. Ils s'assirent tous les deux sur la mousse pour regarder la petite galéasse traverser *la mare* et accoster de l'autre côté auprès d'une grande feuille. (J1c, 12.)

I följande fall har författaren själv placerat en kompletterande förklaring som fotnot nere på sidan:

- (38) * En pott är en liten, djup vattensamling, typisk i Finland. (J1a, 11.)

Ordet *pott* finns nog i standardsvenskan, men inte i denna betydelse. Med ordet *pott* menas nämligen i allmänhet 'summan av samtliga spelares insatser i ett hasardspel (Svensk ordbok 2003, 926). Dessutom kan ordet användas i betydelsen 'skål eller kopp i vilken spelare i vissa spel kan placera sina insatser' (<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>, 12.11.2006). I översättningar av detta ord finns det dock inte stora skillnader. I den finska översättningen används ordet *lätäkkö* 'pöl' och i den franska versionen *la mare*. Ordet *lätäkkö* associeras oftast till mindre vattenfördjupningar som uppstår efter regnet, och därför skulle det ha varit kanske litet naturligare att använda ordformen *lammikko* som kan associeras även till större konstgjorda dammar (Suomen kielen sanakirja 1996, 310, 347). Men det finns dock bara en liten nyansskillnad mellan dessa två ord, det vill säga båda är helt möjliga. Franskans *la mare* i sin tur kan användas både i betydelsen *lätäkkö* och i betydelsen *lammikko* (Suomi-ranska-suomi sanakirja 2000, 770).

Bland naturfenomenen hör också de meteorologiska fenomenen till de begrepp som kan kräva olika slag av översättningsstrategier:

(39) a. *Åskan, blixterna, regnet och vinden* slutade också. (J1a, 43.)

b. *Ukkonen, salamat, sade ja tuuli* lakkasivat samoin. (J1b, 42.)

c. *Les intempéries* cessèrent aussi. (J1c, 52.)

Åskan och åskvädet är meteorologiska fenomen som är vanliga i alla kulturer, men det finns dock olika sätt att uttrycka dem. *Åska* är ett väder som kännetecknas av blixtar och kraftigt knallande eller mullrande ljud samt vanligen häftiga skurar av regn eller hagel och våldsamma vindstötter (Svensk ordbok 2003, 1453). I exempel (39) har man särskilt nämnt alla dessa element som hör till åskan: blixtar, regn och vind. Dessutom har dessa element översatts ordagrant till finska: *ukkonen* 'åska', *salamat* 'blixtar', *sade* 'regn' och *tuuli* 'vind'. Det som är beaktansvärt i exempel (39) är den franska översättningen *les intempéries*. Naturligtvis skulle det ha varit möjligt att översätta dessa ord ordagrant även till franska, men i detta fall har det varit möjligt att ersätta alla dessa element med ett enda ord. Med ordet *les intempéries* menas nämligen störningar i atmosfären, och om ordet används i en mer specifik betydelse kan det avse sådana extrema meteorologiska naturfenomen som regn, vind och storm (Le Petit Robert 1990, 1018). Kort sagt kan ordet *les intempéries* användas när man avser oväder eller dåligt väder. Därför är det en helt naturlig översättningsmöjlighet som dessutom täcker alla originalets betydelseområden i uttrycket *åskan, blixterna, regnet och vinden*.

11 ORDLEKAR OCH POESI

Det är ett faktum att ju mera estetisk-poetisk en text är, desto mer krävande och svårare är det att översätta den. Vissa typer av texter, till exempel ljudmålande, komprimerade dikter, ordlekar och ramsor lever och fungerar nämligen till stor del tack vare formen. Språket har ett estetiskt värde i sig självt, och det ger många olika associationer. Dessa texter har ofta betraktats som oöversättbara eftersom om man insisterar på att bevara både form och betydelse, är uppgiften onekligen omöjlig. Med andra ord är ett komprimerat budskap och ett rikt ljudmåleri svåra att överföra samtidigt till målspråket. När det gäller estetisk-poetisk översättning är själva språkformen viktig, ofta till och med viktigare än textens innehåll. Textens syfte eller funktion i sin tur är viktig vid all översättning. När man översätter poesi och ordlekar, måste man ta hänsyn speciellt till textens och dess delars syfte och dess avsedda verkan på mottagaren. Om översättaren inte beaktar dessa faktorer, är översättningen omotiverad. (Ingo 1991, 16–17, 38, 55, 159; Oittinen 1997, 73.) Det räcker alltså inte med att översätta ord för ord när det gäller översättning av ordlekar och poesi (Leppihalme 2000, 101). Den vanligaste översättningsstrategin är att ersätta den källspråkliga frasen med en fras som har samma funktion i målspråkskulturen (Bassnett 1995, 43). Man kan alltså ersätta ordlekar och ramsor med någon lika fyndig ljud- eller ordkombination i målspråket. I alla fall kan man inte förneka det faktum att en ordlek eller en dikt som står och faller med det enskilda språkets formella och semantiska särdrag inte kan översättas utan att formen eller innehållet blir lidande. (Ingo 1991, 39, 201.)

De senare muminböckerna innehåller både fantasifyllda och filosofisk-psykologiska skildringar, vilket betyder att de är riktade till både barn och vuxna (Oittinen 1993, 143). Detta innebär även att muminböckerna inte innehåller egentliga ordlekar i samma utsträckning som sagor och andra barnböcker i allmänhet. I boken *Farlig midsommar* hittar Muminpappan på ett skådespel, Lejonbrudarna, och detta hör till de partier som har störst intresse för vuxna. Själva det stora dramat kan helt visst uppskattas fullt ut endast av en vuxen läsare. Bara få barn kan kanske förstå Muminpappans bekymmer med att skriva hexameter eller kan uppskatta elementet av pastisch i den högstämda retoriken i dramat, av vilket bara konturerna och några repliker återges. (Jones 1984, 57.)

Fast endast få repliker återges, har de ändå krävt olika översättningsstrategier som används ofta vid översättning av poesi:

- (40) a. Jag är ej rädd för lejon, jag,
jag slår ihjäl dem varje dag. (J1a, 96.)
- b. En pelkää jalopeuraakaan,
niit' joka päivä tapan vaan. (J1b, 94.)
- c. Je n'ai pas peur du grand lion,
Et je vaincrai sa rébellion. (J1c, 117.)
- (41) a. Dör jag i natt fast min oskuld mot himmelen ljudeligt skriar
vände sig havet i blod och till aska den vårliga marken
skön som en knoppande ros och med ungdomens dagg på min panna
skövlas jag gräsligt och grymt av ett oomkullrunkeligt öde. (J1a, 108.)
- b. – Huutaos, viattomuus, sillä kuoleva oon tänä yönä!
Kunpa jo muuttuisikin meri vereksi, tuhaksi maailma!
Kauniina kuin nuppu ruusun nyt nuoruuden kasteisin otsin
kohtalon hirveän kohtaan ja julmasti minut se murskaa. (J1b, 105.)
- c. Si je meurs cette nuit malgré mon innocence,
Bouton à peine éclos, printemps de ma naissance,
Le flot sera sanglant et le sol s'ouvrira
Devant le sort cruel qui nous dévastera. (J1c, 131.)

Exemplen (40) och (41) visar att Muminpappans skådespel rör sig i teman som död och hämnd som ofta anses vara för tunga och svåra för barn att behandla och förstå. Det första diktfragmentet baserar sig på slutrim, medan det senare är skrivet på hexameter. Rimmet hör till diktspråkets mest traditionella utsmyckningsmedel, och att översätta rimmade bundna dikter är onekligen svårt (Ingo 1991, 42). I exempel (40) har översättarna ersatt de källspråkliga orden med ord som rimmar på målspråket. I detta fall har inte heller replikens innehåll tagit nämnvärt skada vid översättningen. När man översätter poesi är det nämligen ofta oundvikligt att man måste förändra textens innehåll, och som sagt är själva språkformen ofta viktigare än innehållet när det gäller översättning av estetisk-poetiska texter. Därför är det helt tillåtet och till och med nödvändigt att ersätta källspråkliga ord med helt annorlunda målspråkliga ord. I fråga om den finska översättningen kan man dock märka en betydande skillnad. Svenskans *lejon* har översatts med motsvarande ord *lion* till franska, men med ordet *jalopeura* till finska. I detta fall vore ordet annars helt möjligt, det har ju samma syfte som originalet eftersom det rimmar med replikens andra ord, men här kommer man till en annan faktor som man måste ta hänsyn till vid översättning av barnböcker, nämligen förhållandet mellan ord och bild. Bild och text lever sida vid sida och påverkar varandra, och gemensamt för alla muminböckerna är just den konstnärliga helhet som uppstår genom det nära samspelet

mellan text och bild (Nettervik 1994, 176; Oittinen 1995, 92). Att ordet *lejon* har översatts till finska med ordet *jalopeura* kan i detta fall anses nästan som ett översättningsfel. Bilden i boken föreställer nämligen ett lejon. *Jalopeura* är nog en högtidlig motsvarighet till finskans *leijona* 'lejon', och dessutom är *jalopeura* ett föråldrat namn på stjärnbilden *Leijona* 'Lejonet' (Suomen kielen perussanasto A-K 1990, 312). Men få lekmän idag, för att inte tala om barn, vet att ordet kan ha dessa bibetydelser, och därför kan ordvalet *jalopeura* bryta förhållandet mellan ord och bild, vilket kan vara en mycket störande faktor i med tanke på läsoplevelsens njutbarhet. Man kan alltså fråga varför man översatt ordet *lejon* med ett högtidligt finskt ord när den vanliga finska motsvarigheten *leijona* vore helt möjlig och dessutom skulle rimma och bevara samspelet mellan text och bild? Det kan nog bero på stavelseantalet och versmåttet. Alla rader på svenska, finska och franska har nu 8 stavelser, med *lei-jo-naa-kaan* skulle det bli 7 sammanlagt (jfr *ja-lo-peu-raa-kaan*).

Det senare exemplet, exempel (41) visar att originalet och den finska översättningen står ganska nära varandra; de är båda skrivna på hexameter och även deras innehåll är ungefär detsamma. De franska översättarna i sin tur har förändrat dikten så att den har slutrim. Eftersom själva språkformen är väldigt viktig vid översättning av poesi, skulle de franska översättarna ha kunnat översätta texten så att det målspråkliga diktfragmentet också skulle vara på hexameter. När språkformen är viktigare än textens innehåll, skulle det inte ha varit så allvarligt om detta hade krävt att innehållet blivit förändrat. I detta fall är även den franska översättningens innehåll ganska nära originaltextens innehåll. Men det viktigaste är ju att översättningen har samma funktion som originalet har i målspråkskulturen. Det är även viktigt att komma ihåg att det i praktiken är omöjligt att vid översättning bevara alla de delkomponenter som utgör diktens uttryckskraft (Ingo 1991, 43). Dessutom kan man notera att innehållet på raderna 2 och 3 har bytt plats av syntaktiska skäl och för att *naissance* ska kunna rimma med *innocence* i den franska översättningen. De franska översättarna har dessutom tvingats offra bilden med den vårliga marken som förvandlas till aska.

Liknande strategier har använts även vid översättning av rim i boken *Pappan och havet*:

- (42) a. Den tredje oktober, läste Pappan.
Det är min födelsedagsfest
men ingen finns som firar den
och vinden blåser från sydväst
och det är regnväder igen. (J1a, 196.)

b. Kolmantena lokakuuta, luki isä.
*On syntymäpäiväni päivä tää,
 Muttei vierasta ketään näy.
 Sade vain kattoon ryöppyää,
 lounaasta tuuli käy. (J1b, 175.)*

c. Le 3 octobre, lut le papa,
*C'est mon anniversaire
 Personne ne s'en souvient
 Vent de sud-ouest persévère
 Et bientôt la pluie revient. (J1c, 216.)*

Detta exempel visar att både den finska översättaren och de franska översättarna har ersatt originalets slutrimmade dikt med målspråkliga slutrimmade dikter. Översättarna har också lyckats bevara diktens innehåll nästan oförändrad. Några förändringar har nog varit nödvändiga, men översättningarnas huvudinnehåll är ungefär densamma som originalets: den tredje oktober är fiskarens/fyrvaktarens födelsedag som han måste fira för sig själv i regnväder när sydvästvinden blåser. När det är fråga om längre diktfragment, är det nästan nödvändigt att innehållet måste förändras, för att den för dikter viktiga språkformen inte ska bli lidande. Ett exempel på detta är en sång i boken *Farlig midsommar* och dess översättningar:

(43) a. ... slår rosett, ja rosett, ja rosett på sin svans,
 alla hemuler bär krona och krans,
 Homsan ska dansa när månen går ner,
 sjung lilla Misa och sörj inte mer!
 Röda tulpaner kring mumrikens hus,
 viftar i morgonens härliga ljus,
 sakta försvinner en strålande natt,
 Mymlan går ensam och söker sin hatt! (J1a, 73.)

b. ... ruseti, ruseti, ruseti on hännässään,
 kruunut päässä hemuleilla, seppeleitä käsissään.
 Laula pieni Miska-tyttö, nyt ei kukaan surra saa,
 Homssukin käy tanssimaan, kuu kun painuu metsän taa.
 Tulppaanit niin punaisina Muumitalon takana
 tervehtivät vilkuttaen aamunkoiton valoa.
 Säteilevä yö jo loppuu, mennään kotiin nukkumaan,
 Mymmeli vain kulkee yksin, etsii turhaan hattuaan. (J1b, 71.)

c. Ils font un nœud
 font un nœud –
 font un beau nœud
 avec leur queue !
 Viennent les émules couronnés de fleurs.
 Et toi, mouchon, danse en cadence !
 De la lune admirons la pâleur

Chante la Mise et sèche tes pleurs !
 Rouges les tulipes
 devant la maison :
 Mume égarée retrouve ta raison !
 Les fleurs sentent bon dans l'air matinal.
 La nuit s'enfuit comme un songe hivernal. (J1c, 88.)

I detta fall är det självklart att det inte är fråga om någon ord-för-ord översättning. Men trots detta har översättarna lyckats bevara sångens tema. Den finska och franska översättningen innehåller nämligen ungefär samma element som den källspråkliga texten, men det skulle ha varit helt omöjligt att översätta sången ord för ord. Därför har översättarna ersatt den källspråkliga sången med en slutrimmade finsk respektive fransk sång, och på det sättet skapat en översättning som motsvarar sitt syfte. I detta sammanhang är det kanske väsentligt att konstatera att dikter oftast beskriver känslor och sinnestämningar och gör det inte bara med ord utan också med hjälp av olika språkljud eller ljudmåleri. I versläran har man nämligen traditionellt framhållit att diktens konsonanter beskriver aktivitet och rörelse, vokalerna däremot beskriver speciellt stämningar, känslor och sinnestillstånd. De mörka bakre vokalerna *a*, *o* och *u* associeras till lugna, allvarliga och otrevliga saker. De ljusa främre vokalerna *e*, *i*, *y*, *ä* och *ö* i sin tur ger lätta, glada och lyckliga associationer. Dessa associationer är till sin natur ofta semantiska, men en god översättare är kapabel att överföra åtminstone en del av dem till målspråket. (Ingo 1991, 42–43). Den franska översättningen kan i detta fall ge mer melankoliska associationer än originalet genom den rikliga användningen av franskans mörka öppna *ö*-ljud (*fleurs*, *pâleur*, *pleurs*). Men dessa skillnader är bara små nyansskillnader. Typiskt för diktöversättning är att uppfyllelsen av de stränga kraven på rim, alliteration, stavelseantal, versfötter, ljudmåleri och andra formelement sker på bekostnad av semantiken (Ingo 1991, 47).

Som sagt innehåller de senare mumminböckerna inte så mycket egentliga ordlekar. Oftast är det bara Lilla My som kommer på några rim, ramsor och ordlekar:

(44) a. *Vi kommer hem, hem, hem!* sjöng Lilla My i sin systers knä. (J1a, 136.)

b. – *Me tulemme kotiin, kotiin!* lauloi Pikku Myy sisarensa polvella. (J1b, 133.)

c. – *Nous rentrons, trons, trons!* chantait la petite Mu sur les genoux de sa sœur.
 (J1c, 166.)

(45) a. Tjänare. Det blir roligt för er. Tre, fyra dars plockning. Det där gula sjögräset
sitter i som järven. Om nätet får ligga i över hela dan, alltså. (J2a, 89.)

- b. Terve. Teille tulee hauskaa. Kolmen, neljän päivän nypkiminen. Tuo keltainen meriheinä *pureutuu kiinni kuin ahma*. Jos verkko saa lojua sillään kokonaisen päivän nimittäin. (J2b, 81–82.)
- c. – A la bonne vôtre! Vous allez vous amuser pendant trois ou quatre jours pour débarrasser les filets de ce varech jaune qui *s'accroche comme des sangsues*. Surtout si le filet est resté un jour entier. (J2c, 98.)

I exempel (44) är det skäl att notera hur trallen har översatts till franska. Det franska verbet *rentrer* används ofta i betydelsen 'komma hem', och formen *rentrons* är verbets första person pluralis 'vi kommer hem'. I stället för att upprepa hela verbet, har översättarna i detta fall bildat den franskspråkiga trallen genom att upprepa bara slutet av verbet (*trons, trons, trons*). I exempel (45) är det däremot liknelsen *sitter i som järven* som har krävt översättningsstrategier av olika slag. Den finska översättningen *pureutuu kiinni kuin ahma* är välfunnen och låter rolig, och är dessutom en nästan ordagrann översättning från svenska. De franska översättarna i sin tur har ersatt *järv* med ordet *sangsues* 'blodiglar'. Blodiglar anses ofta vara äckliga, och små barn kan till och med vara rädd för dem, därför kan detta uttryck vid översättning förlora sin effekt om den inte mer är rolig på målspråket. Men det väsentliga för översättaren är ju här att finna ett uttryck som återger frasen 'bita sig fort i'.

12 SAMMANFATTNING

Översättningen har urgamla anor, men det är först på 1950-talet som man börjar tala om översättning som vetenskapligt forskningsobjekt. Översättningsvetenskapen bygger på element från flera vetenskapsområden, och forskningen inom den är mycket omskiftande: det finns en mängd olika teorier och inriktningar. Attityden till översättningar och översättare, översättningens målsättning och de förväntningar som ställs på översättningar har varierat mycket med tiden och varierar fortfarande. Alla översättningar återspeglar den tid, ort och situation där de kommit till. Man har länge diskuterat översättandets möjlighet och omöjlighet samt fria och trogna översättningar, och gör det fortfarande. Frågan om översättarens synlighet är också aktuell i dag. Kort kan man säga att man har gått från att sträva efter en fullständig trohet eller likhet mellan käll- och måltextern till att erkänna och uppskatta skillnaderna mellan originalet och översättningen.

Eftersom uppfattningarna om översättning och översättare har varierat med tidernas lopp, har man förliknat översättning och översättare vid många olika begrepp och med många olika metaforer. Man har sett översättning som en konst, kunskap, brobyggande, kulturöverföring, kulturbrygga, omskrivning och manipulation. Översättaren har jämförts bland andra med problemlösare, beslutsfattare, historiker och makthavare. När det finns så många olika åsikter och uppfattningar om själva översättningen och översättningsprocessen, finns det också många olika definitioner på de viktigaste termerna inom översättningsvetenskapen. Termerna ekvivalens, adekvathet och adaptation hör till de mest centrala och använda begreppen inom översättningsvetenskapen. Speciellt termen ekvivalens har använts i en mängd olika betydelser, men det finns också olika uppfattningar om adekvathet och adaptation. Alla dessa termer är alltså ganska svårdefinierbara och tånjbara.

Allt detta leder till att man inte kan ge en enda definition på en bra översättning och översättare. Översättningsprocessen är ju mycket mer komplex än man ofta tror. Översättaren är en professionell problemlösare som måste kunna välja mellan olika översättningsmöjligheter och -strategier och ta hänsyn till många olika faktorer eftersom översättaren ensam är ansvarig för sitt arbete. Eftersom översättningen kommer att leva i en ny miljö och i en helt annorlunda kulturkrets, blir översättaren ofta tvungen att bearbeta källtexten. Översättaren bör omsorgsfullt notera de textställen där han blir tvungen att komplettera eller förändra texten och använda olika adaptationer. I alla kulturer finns det nämligen element som kan vara svåra eller till och med omöjliga att översätta till andra språk. Dessutom är det mycket viktigt att ta hänsyn till översättningens mottagare samt deras kunskaper och förmåga. När det gäller översättning av barnlitteratur, är det viktigt att vara medveten om att man ställer många krav på en bra barnbok. Ett av de viktigaste kraven är förståelighet och läsbarhet. Därför är det ofta nödvändigt att översättaren manipulerar källtexten eller använder adaptationer för att kunna leva upp både till barnens och de vuxnas förväntningar. Barnböcker har nämligen många olika funktioner och olika normer är starkt bundna till barnlitteraturen.

Språket är en viktig del av kulturen, vilket leder till att kulturaspekten alltid är närvarande vid översättning. För översättaren uppstår det pragmatiska översättningssvårigheter när det är fråga om fenomen som saknas helt i den kultur som målspråket representerar. Men även om det på ordplanet finns en motsvarighet i målspråket, så är det semantiska innehållet sällan exakt detsamma som i källspråket. De flesta begrepp kan alltså anses vara mer eller mindre

kulturbundna. Därför måste översättaren ofta ta till olika pragmatiska adaptationer. Då målspråkets kulturmiljö är klart avvikande från källspråkets kulturmiljö, kan det även vara nödvändigt att på något sätt förklara vissa ord eller uttryck med hjälp av olika textkompletteringar.

I denna avhandling har jag analyserat hur fyra olika typer av kulturbundna element i böckerna *Farlig midsommar* och *Pappan och havet* har översatts till finska och franska. Jag behandlar översättandet av personnamn och andra egennamn, ord för mat och fester, ord för naturfenomen samt ordlekar och poesi. Bakgrunden till Tove Janssons fantasirika muminvärld är hennes egen harmoniska barndom i en finlandssvensk konstnärlig miljö. Därför har muminfamiljens miljö och levnadssätt otaliga paralleller i den finländska verkligheten. Dessutom står Sverige och Finland kulturellt närmare varandra än Finland och Frankrike. Till följd av detta ligger det nära till hands att anta att skillnaderna mellan originalet och den finska översättningen inte är flera än skillnaderna mellan originalet och den franska översättningen. Det är värt att beakta även att *Farlig midsommar* klart är en barnbok, medan *Pappan och havet* knappast är någon barnbok. *Pappan och havet* innehåller till exempel många psykologiska skildringar och detaljerade miljöskildringar. Bokens innehåll är som sådant ganska tungt för barn. Boken innehåller mycket sådant material som inte har något intresse för barn eller som barn antingen inte alls förstår eller förstår på olika sätt än vuxna. Det är svårt att säga i vilken mån översättningarna av *Pappan och havet* verkligen har adapterats till andra kulturer eftersom boken inte innehåller lika många konkreta exempel på kulturbundna element som boken *Farlig midsommar*. I båda böckerna finns det nog några påfallande kulturbundna element som har påverkat översättarnas val av översättningsstrategier.

Mumindalens invånare är helt fiktiva, men de har många mänskliga egenskaper. Många personnamn i muminböckerna beskriver och karakteriserar dess bärarens egenskaper. Därför är många av dem avledningar av vanliga svenska ord som i muminböckerna används som fiktiva personnamn. Dessutom är vissa namn i muminböckerna helt vanliga appellativ som används som egennamn. De flesta personnamn och andra egennamn i böckerna har blivit översatta. Några har översatts ord för ord, några har anpassats efter målspråkets skriv- och uttalsvanor och några, speciellt beskrivande namn har krävt mer fyndiga översättningar. Namnen *Snusmumriken* och *Mårran* har till exempel krävt av översättarna att de kommit på helt nya målspråkliga namnformer som beskriver namnets bärare. Bara få geografiska egennamn

nämns i böckerna, men de flesta av dem har fått mer eller mindre ordagranna översättningar i målspråket.

När det gäller översättning av benämningar på mat och fester, har översättarna i flera fall varit tvungna att adaptera vissa begrepp till målspråkskulturen. I världen finns det en mängd olika kulturer och religioner som alla har sina egna högtider och fester. Mat i sin tur är en väsentlig del av den materiella kulturen. Man kan nog fira samma helgdagar och fester samt äta samma maträtter i olika länder, men inte ens då motsvarar orden och begreppen alltid helt varandra i de olika kulturerna. Muminfamiljen äter helt vanliga, till och med vardagliga finländska och finlandssvenska maträtter. Den franska kulturen skiljer sig i någon mån från kulturen i de nordiska länderna. Därför är det inte överraskande att de franska översättarna har kommit på litet avvikande lösningar när de har översatt dessa termer till franska. Några maträtter som nämns i originalet har inte några direkta motsvarigheter i franskan och därför har översättarna anpassat dessa ord efter målspråket, oftast genom att ersätta dem med en liknande fransk maträtt. I några andra fall har översättarna tagit till en längre förklarande textkomplettering nere på sidan för att förklara kulturskillnader mellan käll- och målspråkskulturen.

Naturen är en central miljö i muminböckerna vilket medför att böckerna innehåller en mängd olika ord för naturfenomen. Det är inte ovanligt att det vid översättning av naturord krävs flera adaptationer, och inte ens då kan man alltid finna exakta ekvivalenter. Naturen i Sverige och i Finland är mycket likadan, för Sverige och Finland är två grannländer som båda ligger i Norden. Naturförhållandena i Frankrike i sin tur skiljer sig åtminstone i någon mån från naturförhållandena här i de nordiska länderna. Dessutom är det viktigt att hålla i minnet att miljön i muminböckerna ofta är en finländsk miljö, och därför har dessa naturord naturliga motsvarigheter på finska. Som sagt innehåller boken *Pappan och havet* mycket detaljerade miljöskildringar. Jag kunde konstatera att skillnaderna mellan de olika översättningarna var överraskande få när det gällde översättning av ord för naturfenomen. I flera fall var det närmast frågan om semantiska nyansskillnader. Detta kan bero på att *Pappan och havet* knappast är någon barnbok, varför adaptationer inte alltid har varit nödvändiga. En annan orsak kan vara att fast naturförhållandena i Frankrike skiljer sig i någon mån från naturförhållandena i de nordiska länderna, är dessa skillnader inte ändå alltid så betydande att det vore helt omöjligt att finna en lämplig ekvivalent på målspråket.

När det gäller översättning av estetisk-poetiska texter, är själva språkformen ofta viktigare än innehållet. Därför är det helt tillåtet och till och med nödvändigt att man ersätter källspråkliga ord med helt olika målspråkliga ord. De senare muminböckerna är riktade till både barn och vuxna, i några fall till och med närmast till vuxna. Detta innebär att muminböckerna inte innehåller så många egentliga ordlekar som barnböcker i allmänhet. När det gäller översättning av poesi och ordlekar, tycks den vanligaste översättningsstrategin vara att ersätta den källspråkliga frasen med en fras som har samma funktion i målspråkskulturen. Man har även ersatt ordlekar och ramsor med någon lika fyndig ljud- eller ordkombination på målspråket. I de flesta fall har översättarna ersatt originalets slutrimmade dikt med en dikt eller ramsa som rimmar även på målspråket och på det sättet har de åstadkommit översättningar som innehållsmässigt överensstämmer med originalet. Bara på ett ställe kan översättarens val tolkas nästan som ett översättningsfel. Den finska översättaren har valt ett ord som bryter sambandet mellan ord och bild vilket kan vara en mycket störande faktor i frågan om läsoplevelsens njutbarhet. Speciellt barn är mycket känsliga för sådana saker. Det är viktigt att komma ihåg att text och bild lever sida vid sida och påverkar varandra.

Att översättarna har använt olika strategier för att adaptera dessa kulturbundna element till målspråksmiljön, visar att de har tagit hänsyn till översättningens presumtiva mottagare. Strategier som har använts visar i sin tur att översättningen är en ytterst komplex process som kräver många olika färdigheter och kunskaper, inte minst kulturkunskap. Översättningen har gjort det möjligt att övervinna svårigheter som uppstått till följd av existerande gränser mellan språk, tid och rum (Sorvali 1983, 17). I detta fall har översättningen gjort att människor överallt i världen kan njuta av Tove Janssons fantasifulla muminvärld. Det vore intressant att undersöka ämnet vidare och ta reda på om skillnaderna mellan olika översättningar blir betydligt flera och påfallande när målspråks- och källspråkskulturerna representerar vitt skilda kultursfärer. Vad äter muminfamiljen i stället för pannkaka till exempel i japanska versioner av muminböckerna? Hur firar de midsommar i hebreiska översättningar? Finns det aspdungar även i den spanska översättningen av *Pappan och havet*? När man tänker på dessa saker, kan man dra slutsatsen att översättaren i hög grad är en makthavare som måste kunna utöva sin makt rätt. Översättaren måste alltid göra en omskrivning, men om han utövar sin makt skickligt och personligt, kan man fråga sig om han åstadkommit en översättning eller en helt ny litterär produkt.

LITTERATUR

Primära källor

- Jansson, T. (1997), (1954). *Farlig midsommar*. Åttonde upplagan. Esbo: Schildts Förlags Ab. [J1a].
- Jansson, T. (2005). *Vaarallinen juhannus*. Kahdeksastoista painos. Helsinki: WSOY. [J1b].
- Jansson, T. (1980). *L'été dramatique de Moumine*. Paris: Éditions Nathan. [J1c].
- Jansson, T. (1998), (1965). *Pappan och havet*. Sjunde upplagan. Esbo: Schildts Förlags Ab. [J2a].
- Jansson, T. (1987). *Muumipappa ja meri*. Kuudes painos. Helsinki: WSOY. [J2b].
- Jansson, T. (1990). *Papa Moumine et la mer*. Paris: Éditions Nathan. [J2c].

Sekundära källor

- Aaltonen, S. (2002). Kun Antto Puuronen Suomeen muutti: kulttuurisidonnainen käännöstutkimus työvälineenä. I Oittinen, R. & Mäkinen, P. (red.), *Alussa oli käännös*. 2. painos. Tampere: Tampere University Press, 388–406.
- Ahlbäck, O. (1992). *Ordbok över Finlands svenska folkmål. Andra bandet F-HU*. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken.
- Ahlén, B. (1987). *Veta mera om barnböcker. Studieplan och handledning i barnlitteratur med boklistor*. 2 omarbetade upplagan. Lund: Bibliotekstjänst.
- Allwood, J. & Andersson, L-G. (1984) *Semantik*. 7:e uppl. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Bamberger, R. (1978). The Influence of Translation on the Development of National Children's Literature. I Klingberg G., Ørving M. & Amor S. (red.), *Children's Books in Translation. The Situation and the Problems*. Uppsala: International Research Society for Children's Literature, 19–27.
- Bassnett, S. (1995). *Teoksesta toiseen. Johdatus kirjallisuuden kääntämiseen*. Flera översättare. Tampere: Vastapaino.
- Bertils, Y. (2003). *Beyond Identification. Proper Names in Children's Literature*. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- Catford, J.C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press.

- Chesterman, A. (2000). Kriitikko ja käännösefektit. I Paloposki O. & Makkonen-Graig H. (red.), *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Helsingin yliopiston käännöstieteellisiä julkaisuja I, Helsinki: Helsingin yliopisto, 62–78.
- Collier, M. J. (1997). Cultural Identity and Intercultural Communication. I Porter R. E. & Samovar L. A. (red.), *Intercultural Communication. A Reader*. Eight edition. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- Edström, V. (1980). *Barnbokens form. En studie i konsten att berätta*. Skrifter utgivna av Svenska barnboksintitutet nr 3. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Ingo, R. (1991). *Från källspråk till målspråk. Introduktion i översättningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Jones, W. G. (1984). *Vägen från Mumindalen. En bok om Tove Janssons författarskap*. Hangö: Schildts.
- Kaikkonen, P. (1994). *Kulttuuri ja vieraan kielen oppiminen*. Helsinki: WSOY.
- Katan, D. (2004). *Translating Cultures. An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*. Second edition. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Kivi, M. (1998). *Muumilaakso. Tarinoista museokokoelmaksi*. Tampereen taidemuseon julkaisuja Nro 83. Tampere: Tampereen taidemuseon Muumilaakso.
- Kiviniemi, E. (1993). *Iita Linta Maria. Etunimiopas vuosituhaten vaihteeseen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 590. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Klingberg, G. (1972). *Barnlitteraturforskning. En introduktion*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Klingberg, G. (1974). *Översättningen av barn- och ungdomsböcker. En metodisk förundersökning*. Pedagogiska institutionen. Rapport nr 59. Göteborg: Lärarhögskolan i Göteborg.
- Klingberg, G. (1978). The Different Aspects of Research into the Translation of Children's Books and Its Practical Application. I Klingberg G., Ørving M. & Amor S. (red.), *Children's Books in Translation. The Situation and the Problems*. Uppsala: International Research Society for Children's Literature, 84–89.
- Koskinen, K. (1994). Oman ja vieraan välissä: kääntäjä piilovaikuttajana. I Kylmänen, M. (red.), *Me ja muut. Kulttuuri, identiteetti, toiseus*. Tampere: Vastapaino, 81–92.
- Koskinen, K. (2002). Ekvivalenssista erojen leikkiin – käännöstiede ja kääntäjän etiikka. I Oittinen, R. & Mäkinen, P. (red.), *Alussa oli käännös*. 2. painos. Tampere: Tampere University Press, 374–387.

- Koskinen, M. (1981). Kulttuuritaustan ja kielialueen tuomat ongelmat. I Lahdelma, T. (red.), *Kääntäjä-käännös-lukija. Kääntäjäseminaari Jyväskylässä 3.-5.7.1980*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos, 59–71.
- Kåreland, L. (1994). *Möte med barnboken. Linjer och utveckling I svensk barn- och ungdomslitteratur*. Skrifter utgivna av Svenska barnboksintitutet nr 50. Andra tryckningen, första upplagan. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Lefevere, A. (1992a). *Translation/History/Culture: A Sourcebook*. London, New York: Routledge.
- Lefevere, A. (1992b). *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. London, New York: Routledge.
- Lehtonen, R., Nummelin, J. & Teerijoki, E. (2006). *Aarnu, Evena, Vinjami. 1700 ehdotusta etunimeksi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Nemo.
- Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*. (1990). Nouvelle édition revue et corrigée. Paris: Dictionnaires Le Robert.
- Leppihalme, R. (2000). Kulttuurisidonnaisuus kaunokirjallisuuden kääntämisessä. I Paloposki O. & Makkonen-Graig H. (red.), *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Helsingin yliopiston käännöstieteellisiä julkaisuja I, Helsinki: Helsingin yliopisto, 89–105.
- Linell, P. (1978). *Människans språk*. Lund: LiberLäromedel.
- Lundquist, L. (1994). *Oversættelse*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Mikkonen, P. & Paikkala, S. (2000). *Sukunimet*. Helsinki: Otava.
- Nettervik, I. (1994). *I barnbokens värld*. Första upplagan, första tryckningen. Malmö: Gleerups.
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Hertfordshire: Prentice Hall International.
- Newmark, P. (1991). *About Translation*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Nida, E. A. & Taber, C. R. (1969). *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: United Bible Societies.
- Nida, E. A. (1975a). *Exploring Semantic Structures*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Nida, E. A. (1975b). *Language Structure and Translation*. Stanford: Stanford University Press.
- Nikolajeva, M. (1998). *Barnbokens byggklossar*. Lund: Studentlitteratur.
- Norstedts Svenska ordbok*. (2003). Tredje reviderade upplagan, andra tryckningen. Stockholm: Norstedts Förlag AB.
- Nykysuomen keskeinen sanasto*. (2004). Jyväskylä: Gummerus.
- Nykysuomen sanakirja I A-K*. (1983). Helsinki: WSOY.

- Oittinen, R. (1993). *I Am Me – I Am Other: On the Dialogics of Translating for Children*. Tampere: University of Tampere.
- Oittinen, R. (1995). *Kääntäjän karnevaali*. Tampere: Tampere University Press.
- Oittinen, R. (1997). *Liisa, Liisa ja Alice. Matkakirja*. Tampere: Tampere University Press.
- Oittinen, R. (2000). Kääntäminen uudelleenlukemisena ja uudelleenkirjoittamisena. I Paloposki O. & Makkonen-Graig H. (red.), *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Helsingin yliopiston käännöstieteellisiä julkaisuja I, Helsinki: Helsingin yliopisto, 265–285.
- Oittinen, R. (2002). Tekstilaji ja strategia: ajatuksia kaunokirjallisesta kääntämisestä. I Oittinen, R. & Mäkinen, P. (red.), *Alussa oli käännös*. 2. painos. Tampere: Tampere University Press, 165–185.
- Olsson, B. & Algulin I. (1987). *Litteraturens historia i Sverige*. Stockholm: Norstedts Förlag.
- Outin, J. (1997). Översättningen som kulturbrygga. I Blomqvist, L. E. & Löfgren, M. (red.), *Något att orda om*. Stockholm: Norstedts Förlag AB, 43–62.
- Paloposki, O. (2002). Kääntäminen historiassa. I Oittinen, R. & Mäkinen, P. (red.), *Alussa oli käännös*. 2. painos. Tampere: Tampere University Press, 349–373.
- Pamp, B. (1979). *Ortnamnen i Sverige*. Fjärde upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Puurttinen, T. (1995). *Linguistic acceptability in translated children's literature*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja N:O 15. Joensuu: University of Joensuu.
- Puurttinen, T. (2000). Lastenkirjallisuuden kääntäminen: normit, luettavuus ja ideologia. I Paloposki, O. & Makkonen-Graig, H. (red.), *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Helsingin yliopiston käännöstieteellisiä julkaisuja I, Helsinki: Helsingin yliopisto, 106–131.
- Puurttinen, T. (2002). Käännösten hyväksyttävyyys. I Oittinen, R. & Mäkinen, P. (red.), *Alussa oli käännös*. 2. painos. Tampere: Tampere University Press, 82–94.
- Rajalin, M. (1984). Finlandssvenska sagor, rim och ramsor. I Lehtonen, M. & Rajalin, M. (red.), *Barnboken i Finland förr och nu*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 77–89.
- Reiss, K. & Vermeer, H. J. (1986). *Mitä kääntäminen on*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ruotsi-suomi suursanakirja*. (2003). Yhdestoista painos. Helsinki: WSOY.
- Salonen, K. (1983). Jansson, Tove. I Blinnikka, V., Salonen, K. & Vajjärvi, K. (red.), *Barn- och ungdomsförfattare i Finland III*. Helsinki: Finlands Biblioteksförening, 27–29.
- Samovar, L. A., Porter R.E. & Stefani, L. A. (1998). *Communication Between Cultures*. Third edition. Belmont: Wadsworth Publishing Company.

- Sorvali, I. (1983). *Översättandets teori och praktik*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sorvali, I. (1991). *Studier i översättningsvetenskap*. 2 uppl. Institutionen för nordiska språk vid Uleåborgs universitet. Uleåborg: Uleåborgs universitet.
- Stolt, B. (1978). How Emil Becomes Michel – On the Translation of Children's books. I Klingberg G., Ørving M. & Amor S. (red.), *Children's Books in Translation. The Situation and the Problems*. Uppsala: International Research Society for Children's Literature, 130–146.
- Strömstedt, M. (1978). Tove Janssons muminvärld. I Ambjörnsson G. & Strömstedt M. (red.), *Läsning för barn*. 3:e helt omarbetade upplagan. Stockholm: Bonniers förlag AB, 100–102.
- Studia tietokeskus Gn-Ls*. (1994). Helsinki: Weilin+Göös.
- Suomen kielen sanakirja*. (1996). Toinen painos. Jyväskylä: Gummerus Kustannus Oy.
- Suomen kielen perussanakirja A-K*. (1990). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Suomen luonto. Kasvit I*. (1995). 4. painos. Helsinki: Weilin+Göös.
- Suomi-ranska-suomi sanakirja*. (2000). Helsinki: WSOY.
- Suomi-ruotsi-suomi sanakirja*. (2001). Helsinki: WSOY.
- Vehmas-Lehto, I. (1999). *Kopiointia vai kommunikointia: johdatus käännteoriaan*. 2. korjattu painos. Helsinki: Finn Lectura Ab
- Vilkuna, K. (1996). *Etunimet*. Helsinki: Otava.
- Ørjasæter, T. (1985). *Möte med... Tove Jansson*. Stockholm: Norstedts Förlag.

Elektroniska källor

http://www.svenskanamn.se/name_page.asp?ID=26423

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Internettroll>

http://fi.wikipedia.org/wiki/Tove_Jansson

Svenska Akademiens ordbok, SAOB. [Online]. Tillgänglig <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>